బుద్ధుడు

జీవితం - అవగాహన

Blank Page

౧

బుద్ధుడు

జీవితం-అవగాహన

బుద్ధం శరణం గచ్ఛామి
సంఘం శరణం గచ్ఛామి
ధర్మం శరణం గచ్ఛామి

బుద్ధుడు

జీవితం - అవగాహన

ఎడిటర్:

శ్రీతిరుమల రామచంద్ర

జయంతి పబ్లికేషన్స్

కారల్ మార్క్స్ రోడ్డు • విజయవాడ-520002

4

BUDDHUDU

Edited By :

SRI TIRUMALA RAMACHANDRA

JAYANTHI PUBLICATIONS
Vijayawada-520 002

Edition :
JANUARY-2005

PRICE :
Rs. 20-00

Printers :
SRI LAKSHMI REVATHI PRINTERS
Machavaram, Vijayawada-4
Phone : 2439473

5

కృతజ్ఞతలు

శ్రీ తిరుమల రామచంద్ర
బహుభాషా పండితులు,
సాహిత్య పరిశోధకులు,
జర్నలిస్టు.
మన లిపి పుట్టుపూర్వోత్తరాలు (పరిశోధన గ్రంథం)
లలిత విస్తరం
ఆదిగా గల గ్రంథాలు
రచించిన దిట్ట.
జాతీయోద్యమంలో (మద్రాసు బాంబు కేసు ముద్దాయి)
పాల్గొన్న దేశభక్తుడు
1950 ప్రాంతంలో
పరిశోధన పత్రిక నడిపిన గొప్ప మేధావి.
ఆయన నడిచే నిఘంటువు.
బుద్ధుని దర్శించడానికి
ఒక పుస్తకం కావాలని కోరగానే
వారి సంపాదకత్వాన వివిధ కోణాలనుండి
వివిధ రచయితల వ్యాసాలు ఏర్చి కూర్చి
మాకందించిన శ్రీ తిరుమల రామచంద్రగారికి,
ఈ వ్యాసకర్తలకు మా కృతజ్ఞతలు.

—ప్రచురణ కర్తలు

Blank Page

7

విషయ సూచిక

1. బుద్ధుని భవ్య జీవితం —శ్రీమతి టి. సుబ్బరత్నమ్మ

2. ఆంధ్రదేశంలో బౌద్ధ సంప్రదాయాలు —శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ

3. ఆంధ్ర వాఙ్మయంలో బౌద్ధ సాహిత్యం —శ్రీ నిడదవోలు వెంకటరావు

4. ఆంధ్ర బౌద్ధ క్షేత్రాలు —శ్రీ కట్టి సాంబమూర్తి శాస్త్రి

5. దక్షిణాపథంలో తొలిసారిగా
బౌద్ధం అంకితమైన తమిళం —శ్రీమతి ఎం. ఆదిలక్ష్మి

6. కేరళ దేశంలో బౌద్ధ మతం —శ్రీ తిమ్మావజ్ఝల కోదండరామయ్య

7. బౌద్ధంతో వికసించిన హిందీ —శ్రీ ఆలూరి బైరాగి

8. సంస్కృతంలో బౌద్ధ గ్రంథాలు

9. అంతేవాసి ఆనందుడు —శ్రీ భదంత ఆనంద కౌసల్యాయన

10. పాలీ భాషా వాఙ్మయాలు —శ్రీ కోరాడ మహాదేవ శాస్త్రి

11. నాగార్జునుని నూతన మతము —శ్రీ తిరుమల రామచంద్ర

12. తథాగతుని మహాపరి నిర్వాణం —శ్రీచిలకమర్తి లక్ష్మీ నరసింహ

పశుపక్ష్యాదులలోన మానవులలోఁ బల్మాఱు జన్మించి దు
ర్దశలం గుందెడి ప్రాణికోటికిఁ గృతార్థత్వమ్ము చేకూర్చి స
ద్యశముం గాంచిన బోధిసత్త్వుని పవిత్ర శ్రీ చరిత్రన్ దివా
నిశముం బాడుఁడు; కావ్యరాజములుగా నిర్మింపుఁడా సత్కవుల్!

— శ్రీ దాశరథి

బుద్ధుని భవ్య జీవితం

అహింసా సిద్ధాంతంతో, 'పంచశీల' ప్రవచనంతో ఆసియా వాసులకే కాక అనంత విశ్వానికీ, అనంత కాలాలకు అమృత సందేశం అందించిన తథాగతుని ధర్మం ఒక్కటే. ఈ అణ్వస్త్ర యుగంలో అఖిల ప్రపంచవాసులకు అమృతభిక్ష అంటే అతిశయోక్తి కాదు. కపిలవస్తులో కన్ను తెరచి, కుసీనగరంలో కన్ను మూసిన ఆ కరుణామూర్తి అవతార పరిసమాప్తి అయి నేటికి రెండువేల ఐదు వందల సంవత్సరాలు కడచినా నేటికీ ఆయన మూర్తి మూగపోలేదు. వాణికి వన్నె తగ్గలేదు. కోటానుకోట్ల కాయన యిప్పటికీ తెన్ను చూపుతూనే వున్నారు. మిన్ను వాక కంటె మిన్నగా ఆయనలోని కారుణ్య సింధువు అనంత జీవిత క్షేత్రాలలో ప్రవహించి బంగారు పండిస్తున్నది. అనంతకోటి మానవ హృదయాలపై అధికారాన్ని ప్రతిష్ఠాపింప జేసుకొన్న ధర్మసామ్రాజ్యానికే అధినేత ఆయన!

ఆయన అవతరించిననాటి భారత సంఘం కఠోరమైనదీ, కృత్రిమమైనదీ, అందులో దయకు తావు లేదు. ధర్మానికి స్థానం లేదు. క్రతుకలాపం విపరీతంగా పెరిగి మహాయజ్ఞాలపేర మారణహోమాలు కొనసాగుతుండిన ఆ దినాలలో అగ్రవర్ణాల అధికార దర్పం మానవతకే మచ్చగా పరిణమించింది. అజ్ఞానం ప్రోదిచేస్తూ, అవివేకం పెంచుకుంటూ అలనాటి బ్రాహ్మణుడు సంఘంలో అగ్రస్థానం అధిష్ఠించినాడు. సమతలేని అలనాటి సంఘంలో సామాన్యమానవునికి సహృదయ సామ్రాజ్య పట్టాభిషేకం చేసిన ధర్మమూర్తి తథాగతుడు! క్రౌర్యం కరుడు గట్టిన కఠోర హృదయపల్లవులపై కారుణ్యం చిలికిన కరుణామూర్తి గౌతముడు!

రెండువేల అయిదు వందల సంవత్సరాలక్రితం బుద్ధభగవానుడు ఈ పుడమిపై అవతరించిన నాటి ఆర్థిక, సాంఘిక, రాజకీయ పరిస్థితులెట్టివో, అలనాటి ధార్మిక జీవనం ఏ విధంగా ప్రవర్తిల్లేదో మనకు స్పష్టంగా తెలియదు.

భారతదేశంలో ఆర్యుల పరిపాలన ఆరంభమయిన నాటినుండీ భౌతిక సంపద అభివృద్ధి జరిగిన మాట సత్యమే. వాణిజ్య వ్యాపారములవల్లా, పరిశ్ర

మలవల్లా ఆనాడు విశేషంగా సంపదుత్పాదనం జరిగింది. దానితో ప్రజలకు ఎక్కువ విశ్రాంతి చేకూరి, అది విజ్ఞానాభివృద్ధికి, సంస్కృతివికాసానికి దారితీసింది. బహుశః ఈ ధనధాన్య సమృద్ధివల్లనే క్రీస్తుపూర్వం ఆరు, ఏడు శతాబ్దాలలో భారత దేశంలో భౌతికవాదం ప్రారంభమయి వుండవచ్చు. సంపత్సమృద్ధిగల కాలంలో మతం వర్థిల్లదు. మతతత్త్వాలూ వర్థిల్లవు. సంయమాన్నీ, నిగ్రహాన్ని నిర్దేశించే ధర్మ సంప్రదాయాలనుండి తప్పించుకొని తన అధర్మాచరణలను, అన్యాయ ప్రవర్తనలను సమర్థించుకోవడానికై అవసరమయిన తత్త్వ సిద్ధాంతాలను మానవుడు తయారుచేసుకొనే తరుణమది! దానితో అప్పటికున్న మత సంప్రదాయాలు నికృష్టంగా పరిణమించిన ఫలితంగానే ఆనాడు భారతావనిలో జైన, బౌద్ధ మతాలు ఆవిర్భవించినాయి.

విశ్వమానవ కోటికి వెలుగుబాట తీర్చిన ప్రజ్ఞాననిధి పవిత్రజీవిత ఘట్టాలు పాఠకులకు భవ్యతీర్థాలనడంలో తప్పులేదు.

హిమాలయ శ్రేణికి దిగువన, మగధకు వాయవ్యాన వున్న భూప్రాంతానికి శాక్య వంశజ్ఞుడైన శుద్ధోధనుడు రాజు. కపిలవస్తు అతనికి రాజధాని. అతని భార్య మాయాదేవి. ఆ పుణ్యదంపతుల కడుపు పంటగా అవతరించాడు కరుణామూర్తి బుద్ధుడు. అది జరిగింది క్రీ.పూ. 563 ప్రాంతంలో.

ఒకసారి కపిలవస్తులో పూర్ణిమోత్సవం జరిగింది. పూర్ణిమకు ఏడు రోజులు ముందుగా మాయాదేవి ఆ ఉత్సవాన్ని అత్యంత భక్తిశ్రద్ధలతో, అతి వైభవంగా జరిపింది. ఏడవరోజున పన్నీట పరిమళ స్నానంచేసి ఆమె నాలుగు లక్షల దీనారాలను దానం చేసింది. తరువాత అలంకార భూషితయై, మృష్టాన్నం భుజించి, శయ్యామందిరం ప్రవేశించి శయనింపగానే ఆమెకు ఒక మధురస్వప్నం వచ్చింది. ప్రభపాల బోధిసత్త్వుడు తెల్ల ఏనుగు రూపంలో ఆమె గర్భంలో ప్రవేశించినట్లు ఆ యిల్లాలు కలగని లేచింది.

శుద్ధోధనుడు తన రాణి స్వప్న వృత్తాంతం విని బ్రాహ్మణులను పిలిపించి స్వప్నఫలం అడిగినాడు. అప్పుడు వారు 'రాజా! మరేమీ ఆందోళన పడనక్కర లేదు. రాణి గర్భం ధరించింది. మీకు అచిరకాలంలో పుత్రోదయం కలుగనున్నది. అతడు గృహస్థుగానే వుంటే ప్రపంచానికంతకూ ప్రభువవుతాడు. గృహపరిత్యాగం చేసి పరివ్రాజక ధర్మం చేపట్టితే అజ్ఞాన యవనికను ఛేదించి పరిపూర్ణ బుద్ధుడవుతాడు' అన్నారు.

తొమ్మిది నెలలు గడిచిన పిమ్మట పదవ నెలలో మాయాదేవి తన పుట్టింటికి వెడతానన్నది. రాజు అందుకు ఆమోదించి కపిలవస్తు నుండి 'దేవదహ' వరకూ మార్గాన్ని చక్క చేయించి బంగారు పల్లకీలో పరివార సమేతంగా పంపినాడు. మార్గమధ్యంలో ఉన్న లుంబినీ వనంలో మాయాదేవి కొంత విశ్రాంతి తీసుకోదలచి అక్కడే వున్న ఒక సాలవృక్షం వద్దకు వెళ్ళి దాని కొమ్మనొకదానిని చేతపట్టుకుని నిలబడగానే ఆమెకు పురిటి నొప్పులు ప్రారంభమయినవి. ఇంతలో నిలబడి ఉండ గానే ఆమె పురుష శిశువును ప్రసవించింది. ఆ శిశువు ధర్మబోధచేస్తున్న ప్రవక్త వలెనే కరచరణాలను ముందుకుచాచి సోపాన పరంపరను అవరోహిస్తున్న వ్యక్తివలె జన్మించాడు. జన్మించగానే లేచి యేడడుగుల దూరం నడిచి 'జనన మరణాలవల్ల లోకంలో సంభవిస్తున్న దుఃఖాన్ని నిర్మూలం చేస్తాను' అన్నాడట! అప్పుడు ఆకా శములో ఒక దివ్యజ్యోతి వెలిగిందని, చెవిటివారికి మాటలు వినబడినాయనీ, మూగ వారు మాటలాడగలిగారనీ, కుంటివారు నడిచారని చెబుతారు.

శుద్ధోదనుడు తన కుమారునికి సిద్ధార్థుడని నామకరణంచేసి అల్లారుముద్దుగా అతిగారాబంగా పెంచాడు. మాయాదేవి అతడు జన్మించిన యేడవనాడే ఆ ఆనం దాతిరేకాన్ని భరించలేక పరమపదించింది. అప్పటి నుండి శుద్ధోదనుడి రెండవ భార్య గౌతమి కడుపులో పెట్టుకుని కాపాడింది గౌతముణ్ణి.

మహారాజు అతనిని బయటకు ఎక్కడికీ పోనివ్వకుండా రాజప్రసాదంలోనే ఉంచి అతనికి వినోదం కల్పించే నిమిత్తం నలభై వేలమంది నట్టువరాండ్రను నియ మించాడు. పరిణత వయస్కుడు కాగానే తన దేశంలోని అయిదు వందలమంది క్షత్రియ రాజకన్యలను రప్పించి వారిలో తనకు నచ్చిన కన్యను వివాహమాడవల సిందని కోరాడు. అప్పుడు సిద్ధార్థుడు మహామంత్రి మహానాముని కుమార్తె యశో ధరను వరించాడు. మహానాముడు శాక్యధర్మ ప్రకారం వీరవిక్రమ విహారంలో సర్వ రాజకుమారులను జయించిన వానికే తన కుమార్తెనీయ సంకల్పించానని చెప్పగా సిద్ధార్థుడు వివిధ క్షత్రియ విద్యలలో తనకుగల కౌశలాన్ని ప్రదర్శించి యశోధరను చేపట్టినాడు. వివాహితుడై గార్హస్థజీవితంలోని మాధుర్యం అనుభవించిన కొన్నాళ్ళ కతనికి రాహులుడని ఒక కుమారుడు కూడా కలిగాడు.

ఒకరోజున అతడు వాహ్యాళికై రాజమందిరం నుండి వెలుపలికి వచ్చి ఒక వృద్ధుని చూచాడు. మరొకరోజున ఒక రోగిని, ఇంకొకరోజున ఒక మృత కళేబర మునూ చూచాడు. తనకు కూడా ముసలితనం వస్తుందనీ, తాను కూడా రోగి కావచ్చు

నసీ, తాను కూడా ఒకనాటికి చనిపోతాడనీ తెలియగానే గౌతమునికి యౌవన సుఖాల పట్ల విముఖభావం ఏర్పడ్డది. అంతకు ముందుండిన వ్యామోహం తొలగింది. లోకం లోని ఈ అనంత దుఃఖానికి కారణం ఏమిటి? అది తొలగడం ఎలాగ? జనన మర ణాల రహస్యం ఏమిటి? అని తెలుసుకోవటానికి అతని హృదయం అర్రులు చాచింది. ఆ రాత్రే అతదొక నిశ్చయానికి వచ్చినాడు. తన అర్ధాంగినీ అనుంగ పుత్రునీ విడనాడి అర్ధరాత్రిలో అతడు అంతఃపురం విడిచి అడవులకు బయలు దేరాడు. తానెక్కివచ్చిన కంటకాశ్వాన్ని చన్నుని ఆధీనం చేసి అతడిని వెనక్కి పంపి కాషాయవస్త్రాలు ధరించి పరివ్రాజకవృత్తి నవలంభించాడు. ఇదే బుద్ధుడి జీవి తంలోని మహాభినిష్క్రమణం.

అంతట దారిలో మారుడు కనబడి సామ్రాజ్యాలు కట్టబెడతాననీ, అష్టఐశ్వ ర్యాలు అనుభవింప చేస్తాననీ సిద్ధార్థుని ప్రలోభపెట్టాడు. కాని అతడు నిరాకరించి ముందుకు సాగిపోయాడు. ఒక నిబిడారణ్యంలో కఠోర తపస్సు ప్రారంభించాడు. శరీరాన్ని విపరీతంగా శుష్కింపచేసుకున్నాడు కాని ఆత్మహింస తరుణోపాయం కాదని తెలిసి ఆ వైరాగ్యసాధనకు స్వస్తి చెప్పి బుద్ధగయకుపోయి, అక్కడ బోధి వృక్షం కింద జ్ఞానోదయం కలిగేవరకూ అక్కడి నుండి కదలనని తీర్మానించుకొని కూర్చున్నాడు. ఒకనాడు హఠాత్తుగా అతనికి ఒక దివ్యానుభూతి కలిగింది. దుఃఖా నికి మూల కారణమయిన సత్యం అతనికి అవగతమయింది. తాను సత్యాన్వేషణ ప్రారంభించిన యేడు సంవత్సరాలకు అతడు వెలుగును కనుగొన్నాడు. ఇదే అతని సమ్యక్సంబుద్ధి. అక్కడనుండి తన సోదర ప్రజలకు తాను కనుగొన్న నిర్వాణపథం బోధించడానికని పాదయాత్ర ప్రారంభించినాడు.

తనతోబాటు కృచ్ఛ్రవ్రతాలు చేసిన అయిదుగురు ఋషులకూ, మొదటగా ధర్మబోధ చేయ సంకల్పించుకొని అతడు మృగదావంలో తపస్సు చేసుకొంటూన్న వారి దగ్గరకు పోయి వారికి ధర్మోపదేశం చేశాడు. నిరసన భావంతో మొదటవాళ్ళు ఇతన్ని ఆదరించ దలచుకోలేదు. కాని అతని దివ్య తేజస్సుకు ముగ్ధులై వారికే తెలియక వారు అతనికి అర్ఘ్యపాద్యాలిచ్చి ఆదరించారు. చతురార్య సత్యా లను, తాను కనుగొన్న అష్టాంగ మార్గమును వారికి బోధించాడు. ఇదే అతని ధర్మచక్ర ప్రవర్తనం. మృగదావంలోనే అతనికి నలభై మంది శిష్యులేర్పడినారు. వారితో తొలి బౌద్ధ సంఘం నిర్మించి అతడు బౌద్ధధర్మ ప్రచార సంకల్పంతో ముందుకుసాగి మగధకు వచ్చి అక్కడ బింబిసారునికి బౌద్ధదీక్ష ప్రసాదించినాడు.

బింబిసారుడు రాజగృహ ప్రాంతంలో బౌద్ధభిక్షువుల నివాసం కొరకై రమణీయమయిన గొప్ప విహారం ఒకటి కట్టించి యిచ్చినాడు. మహారాజులు, సార్వభౌములు, సామంతులు, ఎందరో ఆనాడు బౌద్ధ ధర్మదీక్ష నవలంబించినారు. పాదాచారియై సంచరిస్తూ అతడు ప్రజల భాష అయిన ప్రాకృతాలలోనే ధర్మబోధ చేసాడు. తన జనకుడయిన శుద్ధోదనుడి కోరికపై కపిలవస్తుకు పోయి అక్కడ తన జనకుడికి, సోదరుడయిన నందుడికీ, కుమారుడు రాహులుడికీ ధర్మదీక్ష నను గ్రహించినాడు. యశోధర లౌకికవాసన విడనాడి అతని పాదాల నాశ్రయించింది. సంఘంలో తన్నుకూడా చేర్చుకోవలసిందని ప్రార్థించింది. మహా ప్రజాపతి గౌతమి కూడా సంఘంలో చేరుతానన్నది. తన సంఘంలో స్త్రీలను చేర్చరాదని బుద్ధుడు మొదట అనుకున్నా ఆనందుడు మొదలయిన శిష్యుల నిర్బంధం వల్ల అతడు వాళ్ళను చేర్చుకోక తప్పిందికాదు. అప్పుడు భగవానుడు ఆనందునితో యిలా అన్నాడు.

"స్త్రీలు మన సంఘంలో ప్రవేశించకుండా వుంటే ఈ ధర్మం వెయ్యేళ్ళకు పైగా వర్థిల్లేది. కాని వారికి ఇప్పుడు అనుమతి ఇచ్చినందుకు అయిదువందల యేళ్ళ వరకే యీ ధర్మం వర్థిల్లుతుంది" అని.

ఈ విధంగా నలభై అయిదు సంవత్సరాలపాటు బౌద్ధ ధర్మప్రచారం చేస్తూ బుద్ధభగవానుడు ఎనభై సంవత్సరాల నిండు బ్రతుకు బ్రతికి తుదకు కుసీ నగరంలో ఈశాన శతాబ్దం 148వ సంవత్సరంలో వైశాఖ శుద్ధ పూర్ణిమ మంగళవారం నాడు మహాపరి నిర్వాణం చెందాడు.

ఆయన నిర్వాణం చెంది నేటికి రెండువేల అయిదువందల సంవత్సరాలైనా ఆయన నిర్దేశించిన ధర్మచక్ర ప్రవర్తనం, 'పంచశీల' ప్రవచనం, నేటికీ సకల విశ్వానికి శాంత్యానందాల భిక్ష పెట్టుతున్నది. ఆయన అయిదు వందల సంవత్సరాలపాటే ఉంటుందని ఆశించినా అనంత కాలాలపాటు వుండేదిగా ఆయన ధర్మం నేడు ప్రపంచం అంతటా అలముకొన్నది. బౌద్ధ ధర్మంలో అతి ప్రధానమయిన త్రిశరణాలలో 'సంఘం శరణం గచ్ఛామి' అనలేని బౌద్ధేతరులు కూడా 'బుద్ధం శరణం గచ్ఛామి' అంటూ, 'ధర్మం శరణం గచ్ఛామి' అంటూ నేడు ఆయన చరణ సరోజాలనే సమాశ్రయిస్తున్నారు. ఆ కారుణ్యమూర్తి కివే మా కయి మోడ్పులు.

'నమో భగవతో సమ్మాసంబుద్ధస్స'

శ్రీమతి టి. సుబ్బరత్నమ్మ.

ఆంధ్రదేశంలో బౌద్ధ సంప్రదాయాలు

తెలుగుదేశంలో బౌద్ధం ఎప్పటి నుండి పరివ్యాప్తమైనదో తెలియదు కాని, బుద్ధుడు జీవించి యుండగనే ఆ మహామహుని బోధలు దక్షిణా పథవాసుల హృదయాలను ఆకర్షించిన వనుటకు ఆధారమున్నది. దక్షిణాపథ నివాసియైన నటుడొకడు బుద్ధుని సమకాలికు డయిన బిందుసార మహీపతి సమక్షమున మహాసంబోధి వరకు బుద్ధ జీవితాన్ని నాటకంగా ప్రదర్శించెననీ, దక్షిణాపథం నుంచి వెళ్ళిన మరి కొందరు నటులు శోభావతీ నగరాధిపతి సమక్షమున బుద్ధ నాటకాన్ని ప్రదర్శించినారనీ, అందులో సూత్రధారుడే బుద్ధవేషాన్నీ, తదితరులు బౌద్ధభిక్షుల పాత్రలనీ ధరించారనీ టిబెట్టు దేశ బౌద్ధ గ్రంథాలవల్ల తెలుస్తుంది. బుద్ధుని ప్రధాన శిష్యులలో ఒకడయిన మహాకాత్యాయనుడు ఒక అస్సక రాజుకు బౌద్ధదీక్ష ఇచ్చినట్లు విమానపత్థు వ్యాఖ్యలో వుంది. అస్సక మన్నది తెలంగాణాలోని యిప్పటి నిజామాబాద్ జిల్లా ప్రాంతము. దీనికి పోతన రాజధాని. పోతన ఇప్పటి నిజామాబాద్ జిల్లాలోని బోధన్.

బుద్ధుని జీవిత కాలంలో కాకపోయినా, బౌద్ధం ఆయన నిర్వాణం పొందిన కొద్ది కాలానికే తెలుగుదేశంలోని భాగమైన కళింగ దేశంలో వ్యాపించింది. దహనమైన వెనుక చితి నుండి బుద్ధుని ఎడమకోర పంటిని తీసి జాగ్రత్తపెట్టి ఖేమాథేరుడనే ముని కళింగ దేశాధిపతికిస్తే ఆ రాజు దానికొక రత్నకరండం చేయించి దానిలో పెట్టి పూజిస్తూ వచ్చాడు. ఆ రాజు రాజధాని దంతపురం బుద్ధ దంత మహిమలవల్ల బౌద్ధ వాఙ్మయంలో చాలా ప్రసిద్ధి చెందింది. ఈ దంత ధాతువుకోసం కళింగం మీదికి ఎందరో రాజులు దండెత్తి వచ్చారు. దానిని బలిమి నయినా తీసుకుపోవాలనే ఉద్దేశంతో, చివర కాదంత ధాతువు సింహళ ద్వీపానికి వెళ్ళింది. ఇప్పటికీ అది అక్కడుందంటారు.

బుద్ధుడు తాను జీవించి ఉన్నంతకాలము సాంఘికులలో అభిప్రాయ భేదాల వల్ల చీలికలు రాకుండా ఆపు చేశాడు. ఆయన నిర్వాణం పొందిన తరువాత బౌద్ధ సాంఘికులలో బుద్ధుడుపదేశించిన ధర్మాల విషయంలో అభిప్రాయ భేదం కలిగింది. అప్పుడు సప్రమాణంగా బౌద్ధ ధర్మాన్ని గ్రంథస్థం చేయుటకు అజాత శత్రుని

ఆదరణక్రింద రాజగృహంలో ఒక గొప్ప బౌద్ధ మహాసభ జరిగింది. దీనిలో బౌద్ధ ధర్మం నిర్వచింపబడి గ్రంథస్థం అయింది. అటు తరువాత బుద్ధుడు గతించిన వంద సంవత్సరాలకు వేసాలిలోని వజ్జి కులమువారు దశవస్తూని దేశ వస్తువుల విషయంలో ప్రాచీనాచారం ఉల్లంఘిస్తూ వచ్చారు. ఈ దశవస్తువులలో బౌద్ధ సాంఘికులు స్వర్ణరజతములను పరిగ్రహించకూడదు; మద్యపానము చేయకూడదు. ఈ విషయాన్ని విచారించి ఆచార నిర్ణయం చేయుటకు రెండుమార్లు బౌద్ధ మహాసభ వైశాలిలో సమావేశమయింది. థేరులు ఈ దశ వస్తువుల విషయమున ప్రాచీనాచారం ఉల్లంఘించిన సాంఘికులను బహిష్కరించారు; ధర్మం నిర్ణయించారు. పదివేల మంది భిక్కులు థేర సంఘాన్ని విడిచిపెట్టి పోయినారు. వీరే అధిక సంఖ్యాకులుగా వుండటంవల్ల ఈ వర్గంవారికి మహాసాంఘికులని పేరు కలిగింది. అప్పటి నుండి బౌద్ధ సంఘం థేరులని, మహాసాంఘికులని రెండు పక్షాలయ్యింది. థేరులు శీలమునకు, నీతికి, ఆచారమునకు ప్రాధాన్యమిస్తే-మహాసాంఘికులు తత్వ విచారమునకు, లోకోపకార విషయములకు ప్రాముఖ్యం ఇచ్చారు. థేర సంప్రదాయంలోని ఒక శాఖకు విభజ్యవాదమని పేరు. అశోకచక్రవర్తి ఈ సాంప్రదాయం వారిని అధికంగా ఆదరించాడు. అశోకచక్రవర్తి కాలంలో పాటలీపుత్ర నగరమూ మగధ దేశమూ, భారతదేశంలో బౌద్ధానికి కేంద్రాలయినవి. మౌర్యులకు తరువాత మగధనుపాలించిన శుంగవంశరాజులు, కాణ్వవంశజులు బౌద్ధులను హింసించడంవల్ల థేరవాదులు సింహళ గాంధారములకు, మహాసాంఘికులు తెలుగుదేశానికి వలస పోయినారు. మౌర్య సామ్రాజ్యం పతనమయిన తరువాత హిందూ దేశంలో బౌద్ధానికి ఆంధ్రదేశమే కేంద్రమయింది. మహాదేవథేరుడనే ముని ఆంధ్రదేశానికి వచ్చి ఇచ్చట చైత్యక సంప్రదాయం స్థాపించాడు. మహాసాంఘికులలోని ఆరు సంప్రదాయములలో ఈ చైత్యక సంప్రదాయం ఒకటి. గోకులిక, ఏకవ్యవహారిక, ప్రజ్ఞప్తివాద, బహుశ్రుతీయ లోకోత్తరవాద సంప్రదాయములు మిగిలినవి. మహావస్తులో ఉన్నట్టు మహాచైత్య పూజకు ఎక్కువగా ప్రాముఖ్య మివ్వడంవల్లనేమో ఈ సంప్రదాయానికి చైత్యక సంప్రదాయమని పేరు వచ్చింది. చైత్యక సంప్రదాయం వారికి ధన కటకం అంటే అమరావతి కేంద్రమయినది. ఈ చైత్యకులలో మరల పూర్వశైల, అపరశైల, రాజగిరిక, సిద్ధార్థకములని మళ్ళీ నాలుగు సంప్రదాయము లేర్పడినవి. ఈ చైత్యకులు అంధకులు, ఆంధ్రదేశంలోనివారు. పూర్వశైల మన్నది ధన కటక మహాచైత్యమునకు తూర్పున, అపరశైలము ఆ మహా

చైత్యమునకు పడమట నున్న బౌద్ధ సంఘముల పేరు. పూర్వశైలము ఇప్పటి గంటసాల, అపరశైల మిప్పటి నాగార్జునునికొండ కావచ్చునేమో. నాగార్జునునికొండ శాసనములలో బహుశ్రుతీయులు, అపరశైలీయు, పూర్వశైలీయులు, రాజగిరికులు, విభజ్యవాదులు మొదలయిన వేరువేరు సంప్రదాయాలవారు ఉదాహృతు లయినారు. వీరందరు అక్కడి విహారాలలో ఉండినట్లు ఊహింపవచ్చును. టిబెట్టు దేశ ఐతిహ్యమును అనుసరించి పూర్వశైల అపరశైల నికాయములవారి ప్రాకృత భాషలో రచించిన ప్రజ్ఞాపారమిత అనే గ్రంధం వుండే దనిన్నీ, దీనిలోనే మహాయానమునకు సంబంధించిన భావాలు బీజప్రాయంగా వుండేవనీ, ఇవి మహాయాన సంప్రదాయం రూపొందడానికి చాలా తోడ్పడినవనీ పరిశోధక పండితులంటారు. కనిష్క చక్రవర్తి నాలుగవ తడవ బౌద్ధసభను సమావేశ పరిచేనాటికే మహాయానమునకు సంబంధించిన భావాలు దేశమంతటా పొటమరించి వున్నవి. వాటికో రూపమిచ్చి ఒక గొప్ప సంప్రదాయం మహాయానంగా రూపొందించిన ఆయన నాగార్జునాచార్యుల వారు. మహాయానం రూపొందడంతో బౌద్ధం ప్రతివ్యక్తికీ, ప్రతి గృహస్థుకూ అందుబాటులోనికి వచ్చింది. బౌద్ధ బహు వ్యాప్తమయింది. అంతటి నుంచి బౌద్ధంలో తత్వజిజ్ఞాస ఎక్కువయింది. నాగార్జునాచార్యులవారు తత్వవిచారము కావించి శూన్యవాదం ప్రతిపాదించారు. కాని దీనితో సాంఘికులకు తృప్తి కలుగలేదు. అపుడు మైత్రేయనాథుడు విజ్ఞాన వాదమును ప్రతిపాదించారు. నిర్వాణం పొందిన తరువాత మిగిలేది శూన్యమని నాగార్జునాచార్యులవా రంటే విజ్ఞానమని మైత్రేయనాథు డన్నాడు. విజ్ఞానవాదమునకే యోగాచారవాద మనిన్నీ పేరు. ఇంకను బౌద్ధంలో తత్వవిచారం ముదిరి విజ్ఞానానికి మహాసుఖం కూడా కలిసింది. ఈ మహాసుఖవాదంలోనుంచే వజ్రయానం ఆవిర్భవించింది. బౌద్ధం పొందిన దశలలో ఇది కడపటిది. వజ్రయానం రావడంవల్ల బౌద్ధంలో సంఖ్యాతీతంగా దేవీదేవతలు వెలిశారు. విగ్రహ నిర్మాణం ప్రబలింది. అమరావతిలో దొరికిన సింహనాద, పద్మపాణి, బుద్ధ సంభవరత్నములనే విగ్రహాలు వజ్రయానానికి సంబంధించినవే. దీనిలో తాంత్రిక పూజ, వామాచారం ప్రబలి బౌద్ధం ప్రజాదరం కోల్పోయింది. బౌద్ధం బాగా వర్ధిల్లిననాడు నాగార్జునునికొండ, ధనకటకాలు గొప్ప బౌద్ధ విద్యాపీఠాలుగా వుండేవి. వీటికి దేశాంతరాలనుంచీ, ద్వీపాంతరాల నుంచీ కూడా విద్యా సముపార్జనం నిమిత్తం బౌద్ధభిక్షువులు వస్తూ వుండేవారు. దేశంలోని ధనకటకాది స్తూపాలలోని శిల్పచిత్రాలు కావ్యశోభను సంతరించు

కొన్నవి. తెలుగుదేశపు స్తూపాలు బౌద్ధాంధ్రులు బుద్ధభగవానునికి భక్తి సంభరితులై ఎత్తిన శిల్పకర్పూర దివ్య నీరాజనాలు.

మహాయానం మూలంగానే బౌద్ధంలో కళకు తావేర్పడింది. నాగార్జునాచార్య శ్రీపాదులు ఎంతటి తాత్త్విక విచారశీలియో, ఎంతటి లోక హితైషియో అంతటి కళాప్రియుడు. ధనకటక మహాచైత్యం చుట్టూ శిల్పచిత్ర రత్నాలతో పొదిగిన మహా ప్రాకారం నిర్మించినది ఆయనే అని టిబెట్టు దేశ చరిత్రలు చెపుతవి. ఈ ప్రాకారములోని ప్రతి శిల్పచిత్రమూ జీవం ఉట్టిపడుతూ నిన్ననో, మొన్ననో చెక్కినట్లు కళకళలాడుతూ ప్రాతఃకాలంలో విరిసిన నవమల్లికా కుసుమంలాగ అచ్చస్వచ్ఛంగా ఉంటవి. ధనకటక మహాచైత్య ప్రాకారంలోని శిల్పచిత్రాలే కాదు, నాగార్జునుని కొండ, గుమ్మడిదుర్రు, జగ్గయ్యపేట, రామిరెడ్డిపల్లి ఈ మొదలయిన చోట్ల ఉన్న స్తూపశిల్ప చిత్రాలు కూడా ధనకటక ప్రాకార శిల్ప చిత్రాలకు తీసిపోయేవి కావు. తెలుగుదేశంలో బౌద్ధం అవతరించి తెలుగుజాతిని కళావంతము చేసింది; తెలుగు శిల్పికృతులలో అమృతం చిలికింది. అందువల్లనే అంతకు పూర్వపు బౌద్ధ క్షేత్రాలలో స్తూపశిల్ప చిత్రాలు వట్టి నీరస ప్రతిమలయితే తెలుగు మహాయాన మవతరించి ఆదిమ బౌద్ధము స్వరూప స్వభావములని పూర్తిగా మార్చివేసింది. హీనయాన బౌద్ధుడు తన నిర్వాణమునకే తన సంసార దుఃఖ విమోచనమునకే తన అర్హత పదమునకే కృషి చేసే స్వార్థపరుడు. మహాయానవాది అట్లు కాదు. అతనికి అవలోకితేశ్వరుడు ఆదర్శము. అతడు బోధిసత్త్వుడు. మహాయానములో బోధిసత్త్వులనేకులు ఉదయించారు. వేరు వేరు మనఃపరిణతులు గల వేరువేరు వ్యక్తులకు నిర్వాణం సాధించడం కోసం తోడ్పడేటందుకు వచ్చినవారు బోధిసత్త్వులు. నిర్వాణం పొందుటకు సిద్ధంగా వుండి కూడా లోకంలోని ప్రతి వ్యక్తీ నిర్వాణం పొందితేకాని తన కక్కరలేదని నిరాకరించి సర్వలోక హితైషియై ప్రవర్తించాడు బోధిసత్త్వుడు. ఇటువంటి బోధిసత్త్వులు జనులకు తోడ్పడుటకు సృజింపబడినవారు వందలూ వేలూను. అందుచేతనే మహాయానానికి బోధిసత్త్వయానమని కూడా పేరు వచ్చింది. బౌద్ధం విశ్వవ్యాప్తి పొందింది మన తెలుగు దేశంలో కృష్ణానదీ తీరాన మహాయానం రూపొందిన తరువాతనే. అందువల్లనే నాగార్జునాచార్యులవారు బుద్ధుని తరువాత బుద్ధుడంతటి వాడయినాడు. మహాయానం వచ్చి బుద్ధుణ్ని భగవంతుణ్ని చేసి అతనికి లోకోత్తర శక్తులు ప్రసాదించింది. బుద్ధపురాణం వెలిసింది.

—శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ.

ఆంధ్ర వాఙ్మయంలో బౌద్ధసాహిత్యం

ఆంధ్రదేశములో మత సంస్కారములు, వాని పరిణామములు అవగాహన చేసికొనుటకు, తెలుగుభాషయొక్క పుట్టుపూర్వోత్తరాలు తెలిసికొనుటకు బౌద్ధమత గ్రంథాలే ఆధారాలుగా నున్నవి. మతాలకీ, భాషాపరిణామాలకి అవినాభావ సంబంధ మున్నదనీ, భిన్న భిన్న మత సంప్రదాయాలు, ప్రవర్తిల్లే సమయములో భాషాపరిపాటి ఆయా మత సంప్రదాయాల సాంకేతికతను బట్టి, ప్రభావాన్ని బట్టి మార్పు చెంది, నూతన పదజాలంతో పరిపుష్టమవుతుందని మన పరిశోధకు లింకను గుర్తింపలేదు. వేదమతంతో పాటు వైదిక సంస్కృతము, బౌద్ధమతంతో పాటు పాళీభాష తెనుగు భాషలో అతి ప్రాచీన కాలమునందే ప్రవేశించి దాని పరిణామానికి తోడ్పడినవి.

ఆంధ్ర అట్టకథ :

ప్రస్తుతము మనకు కావలసినది బౌద్ధ వాఙ్మయము. ఈ వాఙ్మయములోనే మనకు తెలుగునకు, పాళీభాషకును గల సంబంధం తెలియడమున కవకాశమున్నది.

సుప్రసిద్ధ బౌద్ధ పదాచార్యుడు బుద్ధఘోషుడు క్రీ. శ. 5వ శతాబ్దినాటివాడు. బౌద్ధ పాళీభాషా వాఙ్మయములో బహుగ్రంథ రచయితగా ప్రసిద్ధి కెక్కినవాడు. అతడు వినయ పిటకమునకు వ్రాసిన 'సమంత ప్రసాదిక' అనే వ్యాఖ్యానములో 'అంధ కాట్టకథ' అనునొక గ్రంథమును పేర్కొన్నాడు. దాని మూల వాక్యము లివి. 'యంపన అంధకట్ట కథాయమ్ అపరిఖిత్తేపముఖే, అనాపత్తి, భూమియంవినా జగతీయాపముఖం సంధ్యాకధితం తొవట్టయ్ తమ్ అంధకరత్తే పాటేక్కమ్ సన్నివేశా ఏ కచ్ఛద నాగభపాలీయ సంధాయవట్టమ్.'

"Yam pana Andhakatta kathayam aparikhitte pamukhe anapattibhumiyam vina jagatiya pamukham sandhyaya kathitam to vattamtam Andhaka ratthe datekkam sannivesa ekaccha dana gabhapaliya sandhaya vattam" [Dictionary of Pali Proper names, Page 110].

త్రిపిటకములలో ప్రధాన మగు వినయపిటకమును వ్యాఖ్యానించుచు చెప్పిన పై సందర్భమును బట్టి చూడగా, ఆంధ్రదేశమున నాయాఘట్టములను నా దేశ

భాషలో వివరించుచుండిరనియు, నట్టి వివరణములకు, * 'ఆంధ్ర అట్ఠకథ' పేరున్నట్లును తెలియుచున్నది. మఱియు నీ అట్ఠకథ బౌద్ధమతమునకు స్థానమైన కాంచీపురమున సంప్రదాయానుసారముగ గ్రహించి బౌద్ధ భిక్షుకులు ప్రచారము చేసిరని తెలియుచున్నది.

ఈ వ్యాఖ్యానములు క్రీస్తునకు పూర్వము 3వ శతాబ్ది నాటివి. కాబట్టి యిప్పటికి రెండు వేల రెండు వందల యేండ్ల క్రిందటివి. వానిలో నుదాహృత మైన ఆంధ్ర అట్ఠకథ అంతకుకొంచెము ముందుగా ప్రచారములోనికి వచ్చి యుండ వలెను.

ఇక నీయట్ఠకథలోని భాష యేది యను ప్రశ్న, పాళీ భాషావాఙ్మయ చరిత్రలో, 'విమలచరణలా' అను విద్వాంసు డిట్లు వ్రాసి యున్నాడు.

"Presumably it (the Andhakatta katha) was Written in native dialect of the Deccan."

ఆంధ్ర అట్ఠకథ దక్కనులోని యొక స్థానిక దేశభాషాభేదములో రచితమై యుండునని యూహింపదగి యున్నది.

ఓల్డెన్ బర్గు అను నొక పాశ్చాత్య పండితుఁడు. బుద్ధుడు తన మత ధర్మములు నాయా దేశభాషలలో నేర్చుకొనవలయునని శాసించియున్నాడు. కాబట్టి ఆంధ్ర అట్ఠకథ ఆ కాలమున నాంధ్రదేశమున ప్రచారమున నున్న పాలీ భాషలో వ్రాయబడి యుండవచ్చునని వినయ పిటక గ్రంధావతారికయం దుల్లేఖించి యున్నాడు.

టిబెట్టు దేశమందలి బౌద్ధమత సంప్రదాయ చరిత్రము ననుసరించి, థేర గాథయను మత గ్రంథ మంతయు, పైశాచి భాషలో వ్రాయబడియున్నదనియు నది పాలీ భాషకు సన్నిహితమనియు, నదియు నొక ప్రాకృత భేదమే యనియు 'పిషెల్' అను పండితుడు వ్రాసియున్నాడు. స్టెన్‌కోనో మొదలగు భాషావేత్తలు పై యభిప్రాయము నంగీకరించి యున్నారు- వారి యభిప్రాయానుసారము దీని యందలి భాష 'పైశాచీపాళీ' అని చెప్పవలెను.

కాని పై పాశ్చాత్యపండితుల యభిప్రాయములు సరికాదని గుణాఢ్యపంది

---

* ఆంధ్ర అట్ఠకథను గూర్చి- నా తెనుగు కవుల చరిత్రలో అవతారికలో దిఙ్మాత్రముగా సూచించితిని. ఈ విషయమంతయును డాక్టరు వి. రాఘవన్ గారి ఆంధ్ర అట్ఠకథ అను వ్యాసమునుండి గైకొనబడినది. వారికి నా కృతజ్ఞత.

తునిచే రచితమయిన బృహత్కథ నిరూపించుచున్నది. ఈ అట్ట కథ క్రీ.పూ. 3వ శతాబ్దికి కొంచెము ముందుగా రచితమైనదని మున్ను చెప్పి యున్నాను. ఆ కాలమునకు అనగా క్రీ.పూ. 330 నాడు బృహత్కథా రచనము జరిగినది. గుణాఢ్యపండితుడు, సంస్కృత, ప్రాకృత దేశభాషలను మూడింటిని విడిచి వాని కంటె విలక్షణమగు భాషయందు రచనము చేసెదనని ప్రతిజ్ఞ చేసి పైశాచీ భాషలో రచనము చేసినట్లందు చెప్పి యున్నాడు. కాబట్టి యానాటికి పైశాచి యొక ప్రాకృత భాషాభేదముగా పరిగణితము కాలేదు. పరిగణిత మైనచో గుణాఢ్య పండితుని ప్రతిజ్ఞ నెఱవేరుట కవకాశమే లేదు. కాబట్టి క్రీ.పూ. 3వ శతాబ్దినాటి కది యొక దేశభాషాభేదమే.

కాని ఇచ్చటనే పై పాశ్చాత్య పండితులును, వారి ననుసరించి తెనుగుభాషా తత్త్వ వేత్తలును నొకరీతిగ నపమార్గము ననుసరించినారు. గుణాఢ్యపండితుడు స్పష్టముగా "సంస్కృత ప్రాకృత, దేశభాషలు" అని చెప్పుచున్నప్పుడు సంస్కృత ప్రాకృతములకంటె భిన్నమగు దేశభాష యొకటి యప్పటి కుండవలెను గదా అప్పటి దేశీయులైన ప్రజల వ్యవహారములోనది యుండవలెను గదా. ఆ దేశ భాషయే తెలుగు (1) స్వతస్సిద్ధముగా నితర భాషా పదములను తనలో నిముడ్చు కొను భాషా తత్త్వము కలది యగుటచేత నా కాలమున ప్రచారములో నుండిన పైశాచీ, పాళీభాషాభేదములను గ్రహించి తనలో లీనము చేసికొన్నది.

పై ఆంధ్ర అట్టకథ పైసూత్రము ననుసరించి పాళీ పైశాచీ పద సమ్మిశిత మగు తెలుగు భాషలో.

వ్రాయబడి యుండెనని చెప్పవచ్చును.

పైశాచీ, పాళీభాషలు ప్రాకృత భాషా భేదములుగా నా వెనుక పరిగణితము లైనవి. కాని ఆయా గ్రంథములలో పాళీకి బదులుగా జూళిక యని వ్యవహార మున్నది.

ప్రకృతే సంస్కృతా యాస్తు
ప్రాకృతీ నికృతి ర్మతా
షడ్విధా సా ప్రాకృతీ చ
శౌరసేనీ చ మాగధీ
పైశాచీ చూళికా వై స్యాదపభ్రంశయితి క్రమాత్.

కాని రసార్ణ వసుధాకర మనునలంకార గ్రంథమున (క్రీ.శ. 14వ శతాబ్ది) పైశాచీ చూళికా వై స్యాత్ అనుచోట స్పష్టముగా పైశాచీ పాళికా వైశ్యాత్ అని

పాళీభాష పేర్కొనబడినది.

ఆనాటికే యొక ప్రత్యేక దేశ భాషగా నున్న తెలుగు బౌద్ధమత వ్యాపన కాలమున నా మతభాష యగు పాళీభాషా సంబంధముచే బలుపు చెందినదని నిరూపించ వచ్చును. పాళీ, పైశాచీ భాషలు ప్రాకృత భాషాభేదముగా పరిగణితమైన తరువాత, వైయాకరణులు తెలుగును ప్రాకృత భేదముగా పరిగణించిరి. సంస్కృతాను యాయులు దానిని బలపఱచిరి. ఆనాటి నుండి తెలుగులో ప్రత్యేకముగా తెలుగు పుట్టుపూర్వోత్తరముల గూర్చి పరిశ్రమ చేయుట కవకాశము లేకపోయినది. బౌద్ధపాళీ వాఙ్మయ మాయవకాశము కల్గించినది. తెలుగు భాషా ప్రత్యేకత ప్రాచీనత తెలుపుడు చేసినది.

తెనుగు భాషలో మొదట మనకు బౌద్ధ మతముతో పరిచయము గల్గించిన గ్రంథము పాల్కురికి సోమనాథుని పండితారాధ్య చరిత్ర. వీర శైవమున నారాధ్య సంప్రదాయము ప్రవర్తిల్లజేసిన పండితారాధ్యుడుఁ పరమత ఖండనము గావించి, యారాధ్య సంప్రదాయము నాంధ్రదేశమున సుప్రతిష్ఠతము చేసెను. ఆ సందర్భమున నాతఁ డితర మతములతోపాటు బౌద్ధమతమును ఖండించెను. కాబట్టి యాకాలము నాటికి, అనగా క్రీ.శ. 1150-1200 నాటికి బౌద్ధమతము తెలుగు దేశమున కొన యూపిరితోనైన నచ్చటచ్చట నుండెనని యంగీకరింపక తప్పదు. ఇక పండితారాధ్య చరిత్ర వాదప్రకరణము జరిగినచో, బౌద్ధమతమే కొంత ప్రచారములో నున్నట్లును, జైనచార్వాకాది మతము లంతగా ప్రచారములో లేనట్లును తెలియుచున్నది. ఆ ప్రకరణ ప్రారంభములో,

"పండితారాధ్యుఁ డఖండిత కీర్తి
సనదవోలను మహాసద్భక్త మహిమఁ
దనరార వర్తింపఁ దత్ప్రశస్తవమునఁ
బండితారాధ్యులఁ బ్రభుశక్తి మహిమ
పాండిత్యమును శివభక్తి పెక్కువయు
సకలవిద్యా ప్రౌఢి సర్వజ్ఞతయును
సుకృతి చిహ్నాయు భావశుద్ధి చిచ్ఛుద్ధి
శీలసంపద వచస్సిద్ధియుఁజూడఁ
జాలక చాల నసహ్యా భావమున
నరపతి యగు వెలనాటి చోడనికి
గురుఁ డగు బౌద్ధుండు."

అని ఒక బౌద్ధ పదాచార్యుఁడు ప్రవేశ పెట్టబడినాడు. మఱియు నాతదే తన శిష్యుఁడు వెలనాటి చోడనితో 'వారికి మాకును వాద మిప్పింపు, వారి నోడింతు'నని పండితారాధ్యుని వాదమునకుఁ బురికొల్పెను. గురుని యాజ్ఞా ప్రకారము రాజు పెద్దసభ చేయించి పండితుని బిల్వనంపెను. పండితుఁడును,

"అంకింప ప్రతికైన నధిపతి కైన
యంకంబుఁ దర్కంబు నన్నుఁ బోవలయుఁ
దానఁ దప్పెమి, వోఁ దగ వగు ననుచు"

లింగార్చన గావించి, జంగమాశీర్వాదములు గైకొని దోనను రాజయ్య మొదలగు శిష్యులు వెంట రాగా సభాస్థలికి వచ్చెను. బౌద్ధాచార్యునికి, పండితునికి వాదము ప్రారంభమయ్యెను. పండితుడు మొదలు వేదవాదమును, కర్మవాదమును, కాలవాదమును, ఆ వెనుక వేదాంత మతమును, సాంఖ్యవాదమును, యోగవాదమును, చార్వాక వాదమును, పాంచరాత్ర వాదమును, క్రమముగా, సోపపత్తికముగా ఖండించి యాపై బౌద్ధ గురువును చూచి యిట్లు వాదింపసాగెను.

పురము లేర్చెదునాఁడు పురహరునాజ్ఞ
హరియు సాక్షిద్భుద్ధుఁడై యుండెఁగాన
జలనాభుని దశ జన్మంబులందు
నిల బౌద్ధజన్మంబు గలుగును గాన
తగఁ గూర్మ వామనదాసులు గలుగ
నొగిఁ బుద్ధదాసి లే కుండుఁడు గాన
సరిశ్రుతి బాహ్యంబు జైనబౌద్ధంబు
నరయఁ గించిద్భేద మంతియ కాన
వెండి బౌద్ధుఁడు వైష్ణవుండుమున్ వైష్ణ,
వుండు బౌద్ధుండు గావున, వేయు నేల
బౌద్ధుఁడు వినుము నీ బౌద్ధంబు, శ్రుతిని
రుద్ధంబు, భవపాశ బద్ధంబు, భువిని
షిద్ధంబు, దుఃఖసమృద్ధంబు, పాప
బద్ధంబు మున్న యబద్ధ మెట్లనిన
కొఁజలు మనోమయ కోశంబులోన
మఱి తోఁచు విజ్ఞానమయకోశ మదియు

బుద్ధి దా క్షణికంబు పొరిపొరిఁ బూర్వ
బుద్ధియం దవగతిఁ బొందించు జీవ
సంతతి వోలెను జను నుత్తరోత్త
రాంతరబుద్ధి దా నట్లుదయింప
నరయ సంతతిరూప మై తోఁచుబుద్ధి
నరి నాత్మ యీ బుద్ధి సంతతియందుఁ
దులుకాడు క్షణిక చతుర్విధ భావ
నల నొకానొక్క జ్ఞానంబు సందిల్లు
క్షణము విముక్త సంగత మగు నేని
క్షణభంగురము ముక్తికారణం బగునె
యొక్కఁ డొక్కఁడయని లెక్కించి, మీద
నొక్కఁడొక్కండను టుడిగి, రెండనుచు
ముందట నొక్కండు, మూఁడంచు నిట్లు
ముంద తెంచఁగ వెన్క మొగిఁ జెడునట్టు
లరుగ నదీ ప్రవాహము వీచు లుడగ
భరితమై ముందఱఁ బాఱుచున్నట్లు
వెలుఁగెడు దావాగ్ని వెనుక నారంగఁ
గలయ ముందఱఁ బొంగి కాలుచున్నట్లు
గనుగొని విరచితాక్షరపంక్తిఁ జదువ
వెనుకఁ గ్రచ్చటి ముందఱను జాఁగునట్లు
ఖండింపక యపూపకాయ యై, కాయ
పండయి పండు నేర్పడ బీజ మయ్యు
బీజంబు మొలకయై పెరిగి, ముందటను
భ్రాజిల్లి వెనుక రూపము సెడునట్లు
ముందట నాత్మయు ముక్తిఁ బొందంగ
నందంద వెనుకయు నడఁగునం చేని
వడిఁబుట్టి నిలిచి తా నడఁగునంతటన
నడిసన తత్ క్షణ స్థాయిత్వమునకు
క్షణవాదభంగంబు గాదె యీ యుక్తి ?

ప్రణుతింప నెద్ది యుత్పత్తి ? క్షణంబ
యది వినాశక్షణ మగునేని నింకఁ
జదువులేల, స్వనాశసంగ్రస్తమైన
దఱిఁ దఱి నేర్చునే తా నుదయింప ?
మఱి యది గార్యక్షమంబు దా నగునె ?
తానును మొదలయిన తవిలినవిష్ణుఁ
డైన సంతతియందు నౌఁ గాక, క్షణము
మోక్షంబుఁ బొందిన మును బొందుఁ గాక
లక్షింపఁ దన కగులాభ మున్నదియె !
అచింత శైవాగ మాదుల మఱియుఁ
గించిద్గుణములు మిక్కిలి మీవ్రతములు
నవియు మాట లన, సత్యము నహింసయును
నివి నిజవ్రతము లం ద్రివియును లేవు
సంపి పెట్టినఁ దింద్రు, సంపఁగా దంద్రు
సంప సహించుట సంపుట గాదె ?
బొంకీశ్వరుం డంద్రు బొంకఁగా దంద్రు
బొంకులలోఁ బెద్ద బొం కిది గాదె ?
యన్ని యీశ్వరుఁడు లేఁ డంద్రుదా నేల
యెన్నంగ బుద్ధుండు నిలఁ గల్గఁ డెట్లు ?
క్షణభంగురం బగుఁ గర్మంబు దానఁ
బ్రణుతింపఁ దత్కర్మఫలము నొందించు
ననుటయు బౌద్ధుల కనుమతం బగుటఁ
దనరి యాబుద్ధుండు దైవ మం చెద్ది ?
సంగతి దైవంబు - శశవిషాణంబు
భంగిశూన్యం బంచు బౌద్ధాదు లాది
విరచింపఁగా జతుర్వింశతి తీర్థ
కరులు భూతాదిత్రికాల వర్తనులు
నెన్న దెబ్బదిమీఁద నేడ్వురు మునులు
మున్ను శూన్యధ్యానములు సేయుచునికి

శమదమానుష్ఠాన జపతపోధ్యాన
యమనియమాది కాష్ఠాంగ యోగాది
ధర్మకర్మఫలప్రదాత యెవ్వండు
నిర్మించుఁ? గ్రియలకు నిర్వాహ మెద్ది ?
తివిరి యుత్పత్తిస్థితి విలయహేతు
వవునె దైవము శూన్య మయ్యే నేనియును
తెలియ నుత్పత్తిస్థితి విలయహేతు
విలఁ గాని యది దైవ మెట్లును గాదు;
దలపోయ శూన్యతత్త్వము గలయదియె
దలపోయ శూన్యతత్త్వము లేనియదియె
కలదేని శూన్యంబుగా దశూన్యంబు
కలుగదేన్ శూన్యంబు గలుగ దెట్ల నినఁ
గలదేని శూన్య మన్ పలుకు దా బొంకు
గాన, యహింసా విహీనులు, సత్య
హీనున్ గ్రియాఫలహీనులు, గర్మ
హీనులు నిజదైవహీనులు, పుణ్య
హీనులు నగు బౌద్ధజైనాదులకును
గలుగనే మోక్షనికస్వరసుఖము ?
తలపోసి బౌద్ధ వాదం బుద్గు మట్టి
బౌద్ధంబు సిబుకల బంటియు లేదు,"

పుటలు. 585-590.

బౌద్ధాచార్యుడును పండితారాధ్యుని వాద ప్రౌఢమకు నిలువజాలక యాతనీ "ప్రశ్నోత్తరములకు దగిన ప్రశ్నోత్తరము లాపాదింప లేక" పండితుని ధిక్కరించి పల్కుచును సభాస్థలి వెలువడియెను. పండితులు ప్రతిపక్షుల నందఱను జయించి, శివమతము సర్వోత్కృష్ట మని నిరూపించి, సిద్ధాంతీకరించి చిరప్రతిష్ఠ మును గావించెను.

రాజసభలో తమకు కలిగిన యోటమని అవమానమును బౌద్ధుడు సహింప

లేక యప్పుడే మరియొకని తోడు తీసుకొని కాకొలనియందు చెన్న మల్లికార్జును దీప స్తంభము పెల్లగించి దానిని రాజసభలో ప్రతిష్ఠించెను. అంత రేమలదేవలయ లనెడు శివ భక్తులు బౌద్ధుని చంపు నుపాయ మాలోచించుచుండిరి.

సనద ప్రోలికి కొంత దూరమున సముద్రాంతరమందు నొకలంక గలదు. అందున్న బౌద్ధాలయమునకీ బౌద్ధాచార్యుడు ప్రతిదినమును పోయి బుద్ధుని సేవించు చుండును.

రేమలదేవయ లీసంగతి నెఱింగి యొక నాడు బౌద్ధుడక్కడి కేగునప్పుడు వెను వెంట జని యాతని జంపి వేసిరి. ఈ ఘోర కృత్య మంతయు పండితా రాధ్యునివలననే జరిగినదని యూహించి, వెలనాటి చోడడు పండితుని రావించి

'....విద్వత్తము, సదసద్వివేకు
బ్రహ్మ వంశజు బౌద్ధపద పదాచార్యు
బ్రహ్మజ్ఞుఁ జంపింపఁ బాడియే'

యని కోపించి పలుకగా, పండితారాధ్యు లా పని చేయించినది తానే యని, తన పైఁ బెట్టు కొనియెను. చోడరాజును పండితుండు దండనార్హుండు గాన యక్షి దండము విధించితి ననెను. పండితారాధ్యుఁడు రాజు తన కన్నులు తీయించ నవసరము లేదనియు, తానే తన కన్నులను పెఱికికొని, తిరిగి, తన కన్నులే గాక, ఊర్ధ్వ నేత్రములు (నిలువు కన్నులు) రెండును పడసెను. పండితుడు శివనింద చేసినందులకు వెలనాటి చోడని శపించి బసవనిఁ జూచుటకు బయన మయ్యెను.

బౌద్ధమతముతో సంబంధించిన పండితారాధ్య చరిత్రమున గల కథా భాగ మును జూచిన, మన కా కాలము నాటి బౌద్ధమత వ్యవస్థ బోధపడగలదు. పండితుని కాలము నాటికి బౌద్ధమతము దాని యంత్యదశయం దుండెనని చెప్పవచ్చును. ఇంతేకాక పై వాద సందర్భమును పరిశీలించిన నందు ముఖ్యముగా శూన్యవాదము ఖండితమైనట్లు స్పష్టమగుచున్నది. దీనికి కారణము లేకపోలేదు. హీనయాన, మహాయాన, తాంత్రిక, శూన్యవాదములను నాలుగు బౌద్ధమత పథకములలో మహా యాన, శూన్యవాదములను ప్రతిపాదించిన నాగార్జునుడు, ఆంధ్రుఁడు. నాగార్జునుని గ్రంథముల మూలముననే యా రెండు వాదములును టిబెట్టు, చైనా దేశములకు ప్రాకినవి. నాగార్జున డాంధ్రుడైన కారణముచేత శూన్యవాదమే యాంధ్రదేశమున నెలకొనినది. ఆంధ్ర దేశీయు డగు పండితారాధ్యుడును నీ వాదమున నాగార్జునుని గ్రంథమూలముననె గ్రహించెనని చెప్పవచ్చును.

పండితారాధ్య చరిత్రమున పై కథ వెలనాటి చోడని గూర్చి యున్నను, చందవోలు కైఫీయతులో కొండ పడమటి బుద్ధరాజు బౌద్ధ గురువుల శిష్యుడనియు, తమ గురువు ప్రోత్సాహమున వారు శైవుడైన పండితారాధ్యుని కనులు తీయించి నట్లును చెప్పబడి యున్నది. * ఈ కైఫీయతులోని విషయము పెద్దది యగుటచే నిక్కడ నుదాహరింపలేదు.

వెలనాటి చోళరాజును, కొండపడమటి బుద్ధరాజును కేవలము బౌద్ధ మతా వలంబకు లని చెప్పుటకు శాసనాధారములు లభింప లేదు. పండితా రాధ్య చరిత్ర మున ప్రసక్తుండైన వెలనాటి చోడడు మాత్రము, తనకు పూర్వులైన వెలనాటి రాజులు శైవులుగ నుండినట్లును, తాను మాత్రము బౌద్ధమత మంగీకరించినట్లును దాని వలన చరమదశలో చింత నొందినట్లు, నా గ్రంథమున నిట్లు చెప్పబడి యున్నది.

'ధరణీశ్వరుడు తమ తమ తరంబునను
హరుని భక్తుల కాని యన్యంబు లేదు
కనియు వినియు నెఱుఁగని బౌద్ధమతము
తనకుఁ బ్రాప్తంబయ్యె ధర్మేతరంబు.
వేద బాహ్యము ముక్తి విముఖంబు శూన్య
వాదం బగును బౌద్ధవాదం బనంగ'
పాపంబు దుర్బోధపాలైతి నింక.

మహిమా ప్రకరణము.

పండితుని కాలమునందు నా ప్రాంతముల బుద్ధోపాసన కలదనుటకు కొన్ని దృష్టాంతములున్నవి.

1. క్రీ.శ. 1147, బెజవాడ మల్లేశ్వరస్వామి దేవాలయమున మహా మండలిక భీమన సంధి విగ్రహి సోమన ప్రెగ్గడ శాసనము, 'ఆంధ్రభరణి పంచా రామముల మహాదేవరలకు బుద్ధ దేవరకునుం జేబ్రోలు నమ్మహాసేనునకునుం బిదపురము హుంకార శంకరికి,—....బెజవాడ మల్లేశ్వర దేవరకు నఖండ దీపములు' అని బిరుదు గలదు. 1.

---

* శివతత్త్వ సార పీఠిక, 28, 29 పుటలు.

1. EP. 295 of 1892

2. క్రీ. శ. 1182, కోటకేతరాజు అమరావతి శాసనము. శ్రీ మహామండ లేశ్వర కోటకేతరాజులు శకవర్షములు 1104 గు నేంటి మాఘశుద్ధ 10 గురు వారమున శ్రీ బుద్ధదేవరకు సుంకములోనుగా సర్వాయముతో నాచంద్రార్క ముగా నిచ్చిన ఊళ్ళు....కోట చేత రాజులు తమకు ధర్మార్థముగా శ్రీ బుద్ధ దేవ రకు నఖండవర్తి దీపంబులు రెంటికినై యిచ్చిన యిన్నూఎడ్లు. 110•

3. క్రీ.శ. 1234, బయ్యారంబ శాసనము 1

వెలనాటి చోడని బాపమరిడియే కొండ పడమటి బుద్ధరాజు, బుద్ధరా జను పేరును బట్టియే, యాకాలమున బౌద్ధారాధన కొంతవఱకు వ్యాప్తిలో నుండెనని తెలియుచున్నది. కాని యా కాలమునందే వీర శైవమత ప్రచారము విశేషముగా జరుగుటచేత, ఆ వెనుక నతిస్వల్ప కాలములోనే బౌద్ధమత మాంధ్రదేశమున నడు గంటినది.

ఆ కాలమున వీరశైవ వాఙ్మయమునందక్క, మఱి యే యాంధ్రకావ్యము లందును బౌద్ధమత ప్రశంస కానరాదు. వీర శైవ వాఙ్మయము వెనుక నార్య వైదిక ధర్మప్రతిపాదక మగు భారతాది గ్రంథములు, వైష్ణవభక్తి ప్రతిపాదకములగు భాగ వతాది గ్రంథములు ప్రబలినవి. ఇక పందొమ్మిదవ శతాబ్ది వఱకును ప్రచురమైన ప్రబంధయుగమున కూడ, శైవ వైష్ణవభక్తి ప్రతిపాదకము లగు కథానన్నివేశము లను, నద్వైతమతానుయాయు లగు కవుల రచనలును విరివిగా సాగుటచేత నిరువది యవ శతాబ్ది ప్రారంభము వఱకును నీ బౌద్ధమత విశేషములు తెలుఁగువాఙ్మయ మున నెఱుక పడలేదు.

ఇరువదవ శతాబ్ది ప్రారంభమున నింగ్లీషు భాష మూలముగా బౌద్ధమతమును ప్రతిపాదించిన బుద్ధుని జీవిత విశేషములును, బౌద్ధమత సిద్ధాంతములును చరిత్రయు చక్కగా తెలిసినవి.

అద్యతన బౌద్ధ వాఙ్మయ సంబంధము లగు గ్రంథములలో శ్రీ తిరుపతి వేంకటకవుల బుద్ధ చరిత్ర ప్రశస్తమైనది. ఇది యాఱాశ్వాసముల పద్యకృతి, భాషా పోషకుఁడును, బహుళాంధ్ర ప్రబంధ ప్రకటన కర్తయునగు శ్రీ పోలవరము జమీందారునకు కృతిగా వెలసినది. పండిత వతంసు డగుకృతిపతి తిరుపతి వేంకట కవులను బిలిచి,

---

•EP Ind. Vol. VI P. 152.

1. EP. Ind. Vol. VI P. 157.

"ఇద్ధతేజుఁ డైనబుద్ధ దేవు చరిత్ర
మశ్వఘోషముఖుల ననుసరించి
యస్మదంకితముగ నాంధ్రకావ్య మొనర్పఁ
దనుచు" కోరగా

వారికృతిని రచియించిరి. కాని కృతిపతి కోరినట్లిది అశ్వఘోషుని బుద్ధచరిత్ర ననుసరించినది కాదు. ఆర్నాల్డుదొరవారింగ్లీషులో రచించిన 'The light of Asia' అను పద్య గ్రంథమునకు వచనరూపముగా వెలసిన యొక సంగ్రహ గ్రంథము ననుసరించినది. అధునాతన చారిత్రక కావ్యముల కాదర్శప్రాయమైన రచనాసౌష్ఠవము గల కృతి. రచనాకాలము క్రీ.శ. 1902.

ఈ కాలముననే యనగా క్రీ.శ. 1902లో బుద్ధుని జీవితమును గూర్చిన ప్రథమ వచన గ్రంథము "గౌతమ బుద్ధచరిత్రము" అను పేరు కీర్తిశేషులు ఓ. వై. దొరసామయ్యగారు రచించిరి. ఇది ప్రాథమికమైనను దీని వెనుక ద్వితీయముగా వెలసిన చిలకమర్తి వారి సిద్ధార్థ చరిత్ర యద్వితీయమైనది. చక్కని చిక్కని వచన రచనతో, సమీచీనముగా బుద్ధుని చరిత్ర వివరించునది. ఈ వ్యాస కర్త క్రీ.శ. 1922లో ననగా నిప్పటికి ముప్పది నాల్గేండ్ల క్రిందట ప్రథమ శాస్త్ర పరీక్షకుఁబఠనీయ గ్రంథముగాఁ జదివి యున్నాడు.

దీని వెనుక పి. వెంకటాచలపతిరావు (1915), పాలపర్తి రామమూర్తి (1915), పి. నంజుడప్ప (1916), కాంచనపల్లి కనకాంబ (1918) మొదలగు వారు కళాశాలలోని విద్యార్థులకొఱకు వ్రాసిన బుద్ధుని జీవితములు గలవు. వీని యన్నింటిలో పై చిలకమర్తివారి సిద్ధార్థ చరిత్ర మకుటాయమానము.

బౌద్ధధర్మములు బోధించు గ్రంథములలో తొలుత రచితమైనది. శ్రీ దాసు నారాయణరావుగారి బుద్ధనీతి- (1908) పేర్కొనదగియున్నది. ఆ వెనుక ప్రధాన మతగ్రంథ మగు "ధమ్మపదము" శ్రీ రాజా వాసిరెడ్డి సదాశివేశ్వర బహద్దరు జయంతిపురము జమీందారు వారిచేతను, కళాప్రపూర్ణ చిలుకూరి నారాయణరావుగారి చేతను వచనంలో ననువదింపబడినది.

బుద్ధుని బోధనలు నాటకరూపమున వెలయుట నవీనాంధ్రమున నొక విశేషము. బుద్ధనీతి రచయితలగు దాసు నారాయణరావుగారు 'బుద్ధనాటకము'ను ఆంధ్ర షేక్స్పియరు పానుగంటివారు 'బుద్ధబోధసుధ' యను నాటకమును రచించిరి.

మొదట జాతక కథలను గూర్చి బౌద్ధ వాఙ్మయము గూర్చి పరిశ్రమ చేసిన

వారు కీర్తిశేషులు కిళాంబి రంగాచార్యులుగారు. • వారి వచనరూప జాతకకథలును "అంబత్థసుత్తము" వారి వ్యాసములను జాతక కథావ్యాప్తికి తోడ్పడినవి. శ్రీ సన్నిధానము సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారి 'జాతక కథాగుచ్ఛము' హృద్యమైన రచన గలది ఈ సందర్భమున పేర్కొనదగినది.

బౌద్ధ వాఙ్మయచరిత్ర పరిశీలనలో ముందు కీ. శే. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిల వారు వెలుగుబాట చూపినారు. శ్రీకాకుళ క్షేత్రము (కృష్ణాజిల్లాలోనిది) గూర్చి వ్రాయుచు అది మొదట బౌద్ధక్షేత్రమని, దాని పేరు సిరిక కొలను అని, అది క్రమముగా సిరికాకొలను, శ్రీకాకొలను కాకొలను, వైష్ణవము ప్రబలిన తరువాత శ్రీకాకుళమ్, శ్రీకాకుళము అయినదని నిరూపించియున్నారు. (చూ. పండితారాధ్య చరిత్ర అను వ్యాసము. పుట. 30-31.)

బౌద్ధవాఙ్మయ పరిశోధన సలిపిన చారిత్రకులలో శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మగా రగ్రగణ్యులు. వారి అమరావతీ స్థూపములు, చారిత్రక వ్యాసములు, బౌద్ధ యుగం అను గ్రంథములు బౌద్ధమత మాంధ్రదేశమున నెట్టి పరిణామము బొందినది చక్కగా తెలివిడి చేయుచున్నవి.

ఆచార్య నాగార్జునుని గూర్చి కొంత పరిశోధన జరిగినది. శ్రీ కొడాలి లక్ష్మీ నారాయణగారు నాగార్జున చరిత్ర వ్రాసిరి. శ్రీ దుగ్గిరాల బలరామయ్యగారు బౌద్ధ వాఙ్మయబ్రహ్మగా ప్రస్తుతి కెక్కిరి.

ఈ వాఙ్మయమునకు సంబంధించిన కొన్ని పద్యకృతులు, గేయకృతులును నీనాడు వెలసినవి. వానిలో అజంతా సుందరి, అశోక సామ్రాజ్యము మున్నగునవి కలవు. అందు తొలికృతి పింగళి కాటూరివారి సౌందరనందము. సుందరీనందుల ప్రణయ సౌభాగ్యమును వర్ణించు నీరసవత్కృతి యద్యతనాంధ్ర వాఙ్మయమున చాలా ప్రసిద్ధికెక్కినది.

తెలంగానా కవిమండలికి సూర్యచంద్రుల వంటివారు దాశరథి నారాయణరెడ్డి గారలు, దాశరథి కావ్యము మహాబోధి ప్రశస్తకృతి, అందుండి కొన్ని యుదాహృతులను చూడుడు.

• వీరు విజయనగర మహారాజా వారి కళాశాలలో చిరకాల ప్రిన్సిపాలు పదవి నలంకరించిన కిళాంబి రామానుజాచార్యులవారి పుత్రులు. వీరును నా కళాశాల యందే గణితశాస్త్రోపన్యాసకులై, ప్రిన్సిపాలు పదవి నలంకరించి రెండేండ్ల క్రిందట కీర్తిశేషులైరి. వీరు సంస్కృతాంగ్లాంధ్ర భాషలలో గొప్ప విద్వాంసులు.

"దుఃఖమునకు తృష్ణ
తొలి కారణం బౌను
దాని చంపివేయఁ
బూన వలయు
మంచివాని పగుము
మంచి గావింపుము
అంతకన్న మించి
నట్టి దేది?"
"బలవంతుఁడు సాధుం డయి
చెలఁగిన ప్రతిపాండు గేలి సేయును; వాఁడే
కలఁగి యొకదెబ్బ తీసిన
తొలఁగుదు రెల్లరును ప్రక్క త్రోవల వెంటన్"
"ఒకతె ఖర్జూరమ్ము
లొలిచి యందించు నిం
కొకతె అంబుజనాళ
శకలము లిడు."

* * * *

"ఒకతె సెజ్జయైన
నొకతె కంబళ మౌను
ఒకతె అన్నమైన
నొకతె నీరు
ఒకతె వేణువైన
నొకతె వల్లకి యౌను
ఒకతె గిట్టకున్న
నొకతె గిట్టు (?)"
"చెల్లేడ్చె దుఃఖభరమున
గల్లేడ్చెను గుట్ట లేడ్చె కాననమే తా
రల్లాడె నేమి తోఁచక
పోట్లాటలు మానిసింహములు చింతించెన్"

నారాయణరెడ్డి నాగార్జున సాగరం-గేయ కావ్యము నాగార్జున శిల్పకళాచార్యుడు పద్మదేవుడు నాయకుడు. శాంతి శ్రీ నాయిక. గ్రంథ ప్రారంభంలో—

"ఇక్ష్వాకు వంశక్షితీంద్ర చంద్రుల కీర్తి
కౌయుదులు నల్గడల కలయ విరిసినవాడు
కృష్ణవేణీ తరంగిణి పయఃకింకిణులు
త్రిశరణ క్వాణాల దెసల నింపినవాడు
శ్రీ పర్వతాగ్రమ్ము సింహళాగత బౌద్ధ
భిక్షువుల విజ్ఞానపీఠక మ్మగునాడు
సిద్ధార్థుని విశుద్ధసిద్ధాంతబీజములు
శాఖోపశాఖలై సాగిపోయినాడు
నేను జీవించి యున్నానంచు భావించి
పలికింతు గేయ కావ్యమును హృదయము వెంచి"

అని వ్రాసిన విషయమే గ్రంథముయొక్క విశిష్టతను దెలుపును.

పై కృతులు మూడును బుద్ధజయంతి సందర్భమున స్మరింపదగినవి.

ఇంతవరకును కథలు, గాథలు మూలమున నీ వాఙ్మయము పెరిగినను చారిత్రకముగ, సత్ప్రామాణికమయిన బుద్ధుని జీవిత చరిత్రయే తెలుగున కొఱతగా నున్నది. ఇక మతతత్త్వ వివేచనమును గూర్చి చెప్పవని లేదు. ఇంగ్లీషు భాషలో నీ విషయములగూర్చి ప్రామాణిక గ్రంథము లెన్నియో యున్నవి. సంస్కృతమున గూడనవి లభ్యములగుచున్నవి. అశ్వఘోషుని బుద్ధచరిత్ర లలిత విస్తరము, బుద్ధఘోషాచార్యుని పద్యచూడామణి * మున్నగు గ్రంథములు తెలుగుభాషలోకి రాదగి యున్నవి. ముందు ముఖ్యముగా విస్తరింప దగియున్నది.

ఇంకను బౌద్ధమతమును గూర్చి కొన్ని కథలును మిగిలియే యున్నవి. కాలాంతరమున, స్థలాంతరమున సమగ్రముగా సమీక్షించెదను.

---

* ఈ గ్రంథమును మదరాసు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తక భాండాగారమువారు ప్రకటించియున్నారు. దీనిని గూర్చి కీర్తిశేషులు పెండ్యాల సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు భారతి (1930)లో నొక వ్యాసమును వ్రాసి యున్నారు. అశ్వఘోషుని బుద్ధ చరిత్రను గూర్చి కీ.శే. దేవులపల్లి లక్ష్మీనరసింహముగారి 1923 సంవత్సరాది సంచిక లోని వ్యాసము చదువదగినది.

"బుద్ధం శరణం గచ్ఛామి
సంఘం శరణం గచ్ఛామి
ధర్మం శరణం గచ్ఛామి"

—శ్రీ నిడదవోలు వెంకటరావు

—0—

ఆంధ్ర బౌద్ధ క్షేత్రాలు

పరమకారుణికోత్తముడగు గౌతమ బుద్ధుడు జనించినది లుంబినీవనమున. పెరిగినది కపిలవస్తు రాజ ప్రాసాదమున. తప మొనర్చినది వివిధారణ్యములలో, సత్యము గని పట్టినదిసారనాథ క్షేత్రమున బోధివృక్షచ్ఛాయను, తొలుదొల్త మత బోధ గావించినది మగధలో బింబిసారుని యజ్ఞవాటమున. ఆ మతము వివిధ దేశములకు, ఖండాంతరములకు వ్యాపించినది మాత్రము కళింగముననే.

బుద్ధుని అహింసా సిద్ధాంతము తొలుదొలుత జనుల కాహార మగు జంతువుల విషయముననే పరిమితమైయుండి తగినంతగా వ్యాప్తి నందలేక పోయినది. అశోకవర్ధనుడు కళింగ యుద్ధమున లక్ష సైనికుల వధించి రక్తవాహినుల ప్రవహింప జేసిన పిదప నది మానవ విషయకముగ మహావ్యాప్తి నందినది. అశోకుడు తన రాజ్యమందంతటను మత ప్రచారమున కనేకోద్యోగుల నియమించి ప్రజలకు మతబోధ గావించెను. వివిధ స్థలములందు జనసంచార మధికముగా నుండు తావులందు శిలా స్తంభములపై శాసనములు చెక్కించెను. మతస్ఫోరకములగు ధర్మశాలలనేకము నెలకొల్పెను. సమర్థులగు నుద్యోగులను విదేశముల కంపి మతమున కత్యధిక వ్యాప్తి చేకూర్చెను. కలింగాంధ్రములు రెంటియందును జనులు ఏక భాష వ్యవహరించువారును, ఏక వివాచారములు గలవారును నగుటచేతను, ఆ రెండు దేశములు సముద్రతీరము నానుకొని విదేశముల యాతాయాతముల కనుకూలములగుటచేతను, విశేషించి కళింగయుద్ధము ననుభవించిన ప్రజలు అహింస నధికముగ నాదరింపుట చేతను, నీ రెండు దేశములు మత ప్రచారమున కనువగు స్థలములుగా పరిణమించెను. విదేశములకు వెడలు భిక్షుకులకు శిక్షణము గుర్రపు పాఠశాలలు వేలకొలదిగా నీ రెండు దేశములందు నుండెడివి. అమరావతి, నాగార్జున కొండ, ధరణికోట, భట్టిప్రోలు, సర్వసిద్ధి, అనకాపల్లికడ శంకారము, రామ తీర్థము, సాలెహుండము భువనేశ్వరముకడ నున్న కంద (స్కంద) గిరి మొదలగు ప్రదేశములట్టి మత విద్యాలయములే. బహుకాలమునకు మతము క్షీణించి యవియు భిక్షుకరహితములై పై పరామరిక లేమి శీతవాతా తపములకు జిక్కి శిథిలములై

భూగర్భమున నణగారి పోయినవి. వేలకొలది వత్సరములు కాలగర్భమున లీనమై యున్న కొన్ని కొన్ని ప్రాచీన శిథిలము లీ మనతరమున బయలుపడుచుండుట మనకు సంతోషకారణము, గర్వకారణము గూడ నగును.

శిశుపాలఘడము :

నూతనముగా బయలుపడిన శిథిలములలో శిశుపాలఘడము ముఖ్యమయినది. భారత భాగవత కథలలో ప్రసక్తులైన శిశుపాల దంత వక్త్రులు కళింగాంతః పాతి యగు చేది దేశపు రాజులు. ఖారవేలుడు చేదిరాజే. భువనేశ్వరమునకు మూడుమైళ్ళ దూరమున గల కంద (స్కంద) గిరి గుహలలో నాతని శిలాశాసనము గలదు. అతడు మన శాతవాహనుల సమకాలికుడు. హత్తిగుంఫా [హస్తిగుహ] యను కొండ తొలచిన గుహ యందాతని శాసనము గలదు. ఆ గుహలకు మైలుదూరమున 'శిశుపాలఘడ' అను పేరు గల చిన్న కుగ్రామము గలదు. అక్కడ వరి పొలము త్రవ్వుచుండగా నతిప్రాచీనమైన యాయుధ శకలములు, గృహోపకరణ ములు, పూసలు మొదలయినవి బయలుపడినవి. అశోకుని కళింగ యుద్ధ మక్కడనే జరిగినదని జనశ్రుతి చిరకాలము నుండి కలదు. అశోకునకు పశ్చాత్తాపము కలి గించి, బౌద్ధమత వ్యాప్తి కత్యంతము తోడ్పడిన యా ప్రాంతము మిక్కిలి పవిత్ర మైనది కదా!

నాగార్జున కొండ :

దాని తరువాతి కాలమందు ప్రబలినదియు విశేషప్రధానమైనదియు నాగార్జున కొండ. నాగార్జునకొండ మనకు బహుకాల పరిచితమైనను దాని యదార్థ స్వరూపం గోచరించుటయు దాని మహత్త్వము గ్రహింప బడుటయు నాగార్జున సాగర నిర్మాణము నిశ్చితమైన తరువాతనే. మన జన సామాన్యము ప్రాచీనత్వము తెలుప వలసి వచ్చినపుడు 'ఇక్ష్వాకుల నాటిది' అని వ్యవహరింతురు. ఆ యిక్ష్వాకుల రాజధాని యీ ప్రాంతముననే. ఇక్ష్వాకు రాజ్ఞీమణులు నిర్మించిన స్తూపములందు గలవు. శ్రీరామతీర్థము గురుభక్త కొండ పైని గల బౌద్ధాలయములును అనకా పల్లి కడనున్న శంకారము సంఘారామమును గొలది కాలము క్రిందటనే కనుగొన బడినవి.

సాలెహుండము :

శ్రీకాకుళము జిల్లాలో కళింగ పట్నమునకు సమీపమున సాలెహుండ మను

గ్రామము గలదు. వంశధారానది దక్షిణతీరము ననుసంధించి అర్ధమైలు దూరము వ్యాపించి కొండ యొకటి కలదు. ఆ కొండపైని గొప్ప బౌద్ధ స్తూపమొకటి చాలా కాలము క్రిందటనే కనుగొనబడినది. కీర్తిశేషులు సుగృహీత నామధేయులు గిడుగు రామమూర్తి పంతులు 1920 సంవత్సర ప్రాంతమున పర్లాకిమిడి రాజావారి ఆదరము సంపాదించి కొంతభాగ మక్కడ త్రవ్వింపగా నతిప్రాచీన శిథిలములు గోచరించినవి. ఆ కాలముననే మహోజ్జ్వలమైన చరిత్రాంశములు గోచరించునని యాశపడితిమి. కాని ధనాభావముచే నక్కడితో నా త్రవ్వకము లాగిపోయినవి. మరల నీ నడుమ దొరతనము వారి వలన నా ప్రాంతములు త్రవ్వింపబడునపుడు విశాలమైన తిన్నెలును, మూడు బురుజులను బయలుపడినవి. కొన్ని శాసనములు గూడ లభించినట్లు వినికిడి. ఒక లోహకరండమును దానిలో గొన్ని రత్నములును దొరికినట్లు అక్కడివారు పత్రికలలో బ్రకటించినారు. పూర్తిగా త్రవ్విన నేయే విశేషములు బయలుపడునో కాని నాగార్జునకొండ త్రవ్వకము అతి వేగంగా జరగవలసి యుండుటచే నిక్కడి సిబ్బంది అక్కడికి తరలింపబడి ఇక్కడి పని నిలిపివేయబడి నది. అయినను మనతరముననే దీని పూర్ణ చరిత్రము తెలిసికొనగలుగుదుమను నాశకలదు.

ఈ నడుమ సాలెహుండమును గూర్చి వార్తా పత్రికలలో రెండు మూడు మార్లు ప్రకటింపబడినది. ఆ వార్తలందు ప్రకటింపబడిన విషయము లిప్పుడు దొరికిన యాధారముల నాశ్రయించి ఊహింపబడినవే కాని ఇతమిత్థమని నిష్కృష్టముగా దెలుపజాలినవికావు. వీనికి జనశ్రుతిని జేర్చినచో స్పష్టమైన చరిత్రాంశములు లభించునను నాశ కలదు. ఈ స్థలమున సముద్రము వఱకు వ్యాపించిన గొప్ప నగరము పూర్వముండెడిదనియు, శాలివాహనుని కీ నగరము రాజధాని యనియును, నది యావలిగట్టున రాణివాస ముండెడిదనియు, నా యంతఃపురమే యిపుడు వనిత మండలమని వ్యవహరింప బడుచున్న చిన్న గ్రామమనియును, నగరమునకు అంతఃపురమునకు రాకపోకలకు శిలా నిర్మితమగు వంతెన యుండెడిదనియు జనశ్రుతి ప్రబలముగా గలదు. ఇప్పుడు నదిలో వనిత మండలము కడనుండి సాలెహుండము వఱకు గొప్ప బండఱాలు వరుసగా నగపడుచున్నవి. ఇప్పటి కళింగపట్నమునకు తూర్పుగా రాజనివాసమైన కంచుకోట కలదనియు నది పురాతన నగరముతో గూడ సాగర గర్భమున మునిగిపోయిన దనియు వృద్ధులు చెప్పుదురు. ఈ కింవదంతు లంధపరం పరాప్రాప్తములని త్రోసి

వేయవలను గానివి. శ్రీ గిడుగు రామమూర్తి పంతులుగారు శాలిహుండము దిబ్బలు త్రవ్వించునప్పుడు వానిలో నొక శిలాంగుళీయకము దొరికినది. ప్రవాళ శిలతో నిర్మింపబడిన ఆ యుంగరము కాశిరేగుపండు (కోడిగ్రుడ్డు) ఆకారముతో ఒకటిన్నర అంగుళముల నిడివియు, నడుమ అరంగుళము వెడల్పును గలిగి అనామికాంగుళి దూఱునంతటి రంధ్రము గలిగి యున్నది. పైభాగమున బల్లపఱుపుగా నుండి చుట్టును ఎత్తయిన అంచును నడుమ ఏదో లిపిలో నేదో భాషలో నక్షరములును లోతు గుంటలుగా చెక్కబడినవి. ఆ యుంగరము తీరునుబట్టి అది రాజముద్రిక యని స్పష్టముగా తెలియును. రాజధానియందు రాజాధికృతుల నివాసము లందే అట్టి ముద్రిక లుండుట సంభవించును గాని కేవలము భిక్షుకనివాసము లగు సంఘారామములందు సంభవింపదు గదా? కాబట్టి ఈ స్థలము హాలునికి గాని తదన్యుడగు వేఱొక రాజ్యమునకు గానీ రాజధాని యని నమ్ముట కవకాశము లేక పోలేదు.

మఱియు నిరువదేనుసంవత్సరములకు మున్ను కాశీహిందు విశ్వవిద్యాలయము చరిత్రోపాధ్యాయులు భట్టాచార్యులవారు 'కాళిదాసుని నాటి కళింగనగర మేదియై యుండును' అని పరిశోధించుటకై ఈ ప్రాంతమునకు వచ్చి కొన్ని తావులు పరిశోధించిన పిదప కళింగ పట్టణము వచ్చిరి. అక్కడ వివిధ స్థలములు పరిశోధించి ఇప్పుడు దీప స్తంభము (లైటు హౌసు) నకును, సముద్రమునకు నడుమ నున్న యొకదిబ్బ త్రవ్వింపగా నక్కడ గొన్ని ప్రాచీనములైన శిథిలశకలములును గొన్ని నాణెములును దొరికినవి. ఆ త్రవ్వక మపుడు పూర్తిగా నెఱవేఱిన నింతకు ముందెప్పుడో మన కనేకము లపూర్వ విషయములు తెలిసియుండెడివి. కాని దైవదోషమున మనకా యోగము పట్టలేదు. ఆ దినములలో కళింగపట్టణమున కాంపులో నున్న శ్రీకాకుళము తహసీల్దారు దిబ్బ గజము లోతు త్రవ్వునరికి వచ్చి ఆ నాణెములు శకలములు తీసికొని తాను ఇండియా దొరతనము వారి కీ విషయము తెలిపెదననియు, వారి యనుమతి వచ్చువఱకు త్రవ్వరాదనియు నాటంకపఱిచి సిమ్లాలో నున్న చరిత్ర పరిశోధనాధికారికి (ఎపిగ్రాఫిస్టు ఆఫ్ ఇండియా) తంతి మూలకముగా నీ విషయము తెలిపెను. రెండు దినములు నాటికి సిమ్లానుండి అది దొరతనము వారు త్రవ్వింతురనియు, ఇతరులు త్రవ్వరాదనియు సమాధానము రాగా దైవమును నిందించుచు భట్టాచార్యులవారు వారణాసికి తిరిగి పోయిరి. అప్పుడు భట్టాచార్యులవారికి సాయముగా పని చేసిన మా కీ విషయము లిప్పటికీ కన్నులకు

గట్టియున్నవి. ఈ రెండు విషయములను బట్టి చూడ సాలెహుండము పూర్వ పూర్వమున గొప్ప రాజధాని యని యూహించుట సమంజసమే యగును.

శ్రీకాకుళం హైస్కూల్ దిబ్బ :

సుమారు పదునేనేండ్లకు మున్ను శ్రీకాకుళము మున్సిపల్ హైస్కూలులో క్రొత్తగా కొన్ని గదులు కట్టుటకై పునాదులు త్రవ్వుచుండగా గొన్ని ప్రాచీన శిథిలశకలములు దొరకఁగా వాని నీలగిరులలో ఉదకమండలమందున్న పురాతత్వ శాఖవారికి పంపిరి. అప్పుడు ఆర్కిలాజికల్ సూపరింటెండెంటుగా నున్న శ్రీ సి. ఆర్. కృష్ణమాచారిగారు స్వయముగా దయచేసి స్థలపరిశోధనము గావించి ఆ శిథిలములు మొహంజదారో శిథిలములతో సమకాలికము లనియు వాని నచిర కాలమున త్రవ్వించి తీయింతు మనియు జెప్పి వెడలిరి. వారే కాదు, మరెవ్వరు గూడ నేటి వరకు మరలనాయుబు సెత్తనే లేదు. మున్సిపల్ వారు మాత్రమా చోట వారికి గావలసిన మందిరములు మొన్న మొన్న నిర్మించుకొన్నారు.

నరసన్నపేట :

నరసన్న పేటకు పడమట మైలు దూరముననొక బంజరు దిబ్బ త్రవ్వుచుండగా పురాతనమైన పెద్ద ఇటుకలు బయల్పడినవి. ఆ స్థలమును దున్నుటకు యత్నించిన కర్షకుడు అది ఏదో దేవాలయమని భయపడి దానిని విడిచిపోగా భక్తులు కొందఱు అక్కడ నొక కాఱు రాతినుంచి అది వెలసిన శివలింగమని దానికొక యాలయము వెంటనే కట్టివేసిరి. జనుల మూర్ఖతవలన నా స్థలమట్లు నిరుపయోగమైనది. కాని యక్కడి ఇటుకలు సాలెహుండాము ఇటుకలను బోలి పురాతనత్వము సూచించుచున్నవి. అది త్రవ్వి యుండిన నే విశేషములు బయలుపడి యుండునో?

కోటబొమ్మాళి రైలు స్టేషనునకు సమీపమున గల లక్కనదిడ్డి యను గ్రామమున గూడనొక పొలములో పురాతనమయిన ఇటుకలు, అప్పుడప్పుడు పాటిమట్టి త్రవ్వుచుండగా పురాతనమైన నగలు దొరుకుచుండును. ఈ స్థలమెవ్వరును చూచిన వారే కారు. శ్రీకాకుళము, నరసన్నపేట తాలూకాలలో పెక్కుతావులందు పురాతనమైన ఇటుకలు, నగలు లభించుచునే యుండును. వానిని చూచిన నాబోంటివారికీ ప్రాంతమున ప్రతి అడుగు ప్రదేశమును పురాతన శిథిలములతో నిండియున్నదేమో యనునూహయు కలుగుచుండును. వాని నన్నింటిని పరిశోధించుటకు ద్రవ్యము

గాని సాధనసంపత్తిగాని అసలు శక్తిగాని అస్మాదృశులకు శూన్యము. దొరతనము వారికిగాని, ఇతర విద్యాధికులకు గాని ఈ ప్రాంతమున కటాక్షము ప్రసరింప కుండుట ఎప్పుడు నున్నదేకదా?

ఎప్పటికైన పెద్దలదృష్టి ఈ ప్రాంతమున బ్రసరించినచో కళింగమండలి బౌద్ధావశేషము లనేకము లుపలబ్ధములై కళింగచరిత్రము నత్యుజ్జ్వలముగాఁ దెలియు నవకాశము గలుగును. సర్వజ్ఞుని కృపారసమువలన మన తరముననే యాపని జరిగిన మనము ధన్యులము.

అమరావతి—

ఆంధ్రదేశము నందలి బౌద్ధ క్షేత్రములన్నింటిలోను అమరావతి మిక్కిలి ప్రసిద్ధి చెందినది. అది కృష్ణానదీ దక్షిణ తీరమున సత్తెనపల్లి తాలూకాలో గుంటూరున కిరువదిమైళ్ళ త్తరముగా నున్నది. నేఁడది యొక కుగ్రామముగా యున్నను పూర్వ మీ అమరావతి, ధరణికోట కలసియున్న ప్రదేశములో ధాన్య కటకమను గొప్ప నగర ముండినది. అది క్రీ.పూ. 200 కాలమున నాంధ్రదేశ మును పరిపాలించిన శాతవాహనులకు రాజధానీనగరముగా విరాజిల్లినది. అప్పుడు దాని వైశాల్యము పంద్రెండు చదరపు మైళ్ళు. అందలి జనసంఖ్య సుమారు ముప్పది లక్షలు.

శాతవాహనుల కిది ముఖ్యపట్టణముగా నున్నప్పుడే యాంధ్రులు మగధ దేశమును జయించి పాటలీపుత్రమును స్వాధీనము చేసికొనిరి. క్రమముగా నమరావతి బౌద్ధుల యాధీనంలోకి వచ్చినది. వారక్కడ ననేక విహారములను నిర్మించి యొక విశ్వవిద్యాలయమును గూడ స్థాపించిరి. విద్యార్థులు, నధ్యాపకులుఁ గలిసి సుమారు ఆరువేలమంది యా విశ్వవిద్యాలయములో నుండెడివారు. ఆ కాలమున టిబెట్, చైనా, బర్మా, జపాన్, సింహళము మొదలయిన దేశముల నుండి కూడా నెందఱో విద్యార్థులీ విశ్వవిద్యాలయమున విద్యనభ్యసించుటకై తరలి వచ్చుచుండెడివారు. బౌద్ధమతమున మాధ్యమిక వాదమును బ్రవర్తింపఁజేసిన నాగార్జునాచార్యుఁడా విశ్వ విద్యాలయమున కధ్యక్షుఁడుగా నుండి బౌద్ధమత ప్రచారమునకు విశేషముగాఁ బరిశ్రమించెను. కాని క్రమముగా దాని ప్రాముఖ్యము తగ్గిపోయినది.

అమరావతిలోఁ బూర్వమొక గొప్ప స్థూపముండినది. దానికి 'అమరావతి స్థూపమని' పేరు. అది ఇప్పుడు పాడుపడిపోయి పాటి దిబ్బగా నున్నది. స్థానికులు దీనిని దీపాల దిన్నె యని పేర్కొనుచుందురు. దాదాపు పంతొంబ్రదవ శతాబ్దము

వఱకు నా స్థూపరాజ మచటి ప్రజలచేఁ బూజలందుకొనుచుఁ బ్రసిద్ధి వహించి యుండినది. కాని పదునెనిమిదవ శతాబ్ది తుది భాగమున స్థానిక పాలకులచటి పాలరాళ్ళను గాల్చి తమ భవన నిర్మాణమునకుఁ గావలసిన సున్నమునకై బట్టీ పెట్టినారు. దానితో నా పవిత్ర బౌద్ధక్షేత్రములోని శిల్పకళాసంపద చాలావఱకు దగ్ధమైపోయినది.

తరువాత పురాతత్వ పరిశోధకులు, ముఖ్యముగా కర్నల్ మెకంజీ, రాబర్ట్ సూయల్ మొదలగువారు దానిని దిరిగి సముద్ధరించుటకుఁ దీవ్రముగాఁ బ్రయత్నించిరి. అప్పటి వారి ప్రయత్నమువలన బయలుపడిన శిల్పశిథిలములే నేఁడు మదరాసు పురావస్తు ప్రదర్శనశాలలో భద్రపఱుపఁబడి యున్నవి. అచ్చటి యపూర్వ శిల్ప సమన్వితము లయిన స్థూపశిలలును, ప్రాకారశిలలు కొన్నియు లండను నగరము చేరినవి. అవి యచట బ్రిటిషు పురావస్తు ప్రదర్శనశాలలో భద్రముగా సంరక్షింపఁబడుచున్నవి.

భారతీయశిల్పములలో నమరావతీశిల్ప సంప్రదాయము విశిష్టమయినది. దీనిని బట్టియే 'అమరావతిరీతి' (Amaravati Style) యని శిల్ప సంప్రదాయ మొకటి దేశమునఁ బ్రసిద్ధిగాంచినది. ఈ శిల్పరీతియచ్చముగాఁ గొంత బార్హుతశిల్ప రీతితో బోల్పఁదగియున్నది. కాని ఈ అమరావతీ స్థూపములోని కొన్ని శిల్ప శిలాఫలకములును, శిలాప్రాకారములోఁ గొంత భాగమును స్థూప నిర్మాణము జరిగిన కొంతకాలమునకు క్రీ.శ. రెండవ శతాబ్దిలోఁ జేర్పఁబడియుండవచ్చుననుటలో సందేహములేదు.

అమరావతి స్థూపప్రాకారమువలె లలితమయిన, యున్నతమయిన నిర్మాణము ప్రపంచములోనే మఱియెచ్చటను గానరాదని పండితుల విశ్వాసము. దాని వ్యాసము 192 అడుగులు. వేదికమీఁద యగ్రము నుండి దానియెత్తు 13 లేక 14 అడుగులు. మూఁడేసి యడ్డురాళ్ళు కలిపి నిలిపిన పొడవయిన నిలువు స్థంభములతో నది కట్టబడియున్నది. ఆ యడ్డరాతి కమ్ములపై చక్రాకారములు, అర్ధ చక్రాకారములుగల యలంకారములు వానిమధ్య ముగ్ధమోహనములయిన యద్భుత శిల్పములు కలవు. ఈ ప్రాకార శిలలు వెలుపలివైపు కన్న లోపలి వైపున నపూర్వ శిల్పసమన్వితములై యందముగా నున్నవి. చక్రాకారపు భాగములలో బౌద్ధ గాథలు మిక్కిలి మనోహరముగఁ జెక్కఁబడియున్నవి. దాని యడుగు భాగమున జంతువుల బొమ్మలు, పిల్లల బొమ్మలు వివిధ భంగిమలతో, వింతవింత రీతులతోఁ

జెక్కఁబడియున్నవి. ఆ స్థూపపు వేదిక నూట అరువది రెండడుగుల వ్యాసము గలది. ఆ వేదిక చుట్టును గల శిలాఫలకములమీఁద గూడ నద్భుతమైన శిల్పకళా చాతుర్య ముట్టిపడుచున్నది.

వంద యడుగుల యెత్తున, నందమయిన చెక్కడములతో, నపూర్వమయిన శిల్పకళా సంపదతో నలరారు పాలరాతి స్థూపము, దానిని జుట్టి యొక శిలాప్రాకారము, అచటి శిలలపైఁ బ్రతి యంగుళమునకు నేదో యొక శిల్పము—ఇట్టి యమరావతీస్థూప మాకాలమునఁ బ్రపంచమునందే యద్వితీయముగా నుండియుండు ననుటకు సందేహము లేదు. ఈ ప్రధాన స్థూపము చుట్టును నెన్నియో చిన్నచిన్న చైత్యములు, నారామములు కూడా నుండినవి. బౌద్ధ పర్వదినములలో—ముఖ్యముగా బుద్ధుని జననము, మహాభినిష్క్రమణము, మహాపరి నిర్వాణము జరిగిన వైశాఖపూర్ణిమ నాఁడాస్థూపముపై నంకటను దీపములతో నలంకరించుచుండిరని తోఁచుచున్నది. అందుచేతనే యచటి స్థానికులు దానిని 'దీపాలదిన్నె' యను నామముతో వ్యవహరించుచుందురు.

ప్రస్తుతము దీనికి సమీపముననే మఱియొక దిబ్బ యున్నది. బహుశః అది పూర్వపు ధాన్య కటక స్థానము యుండవచ్చును పూర్వకాలమున నదియొక ప్రాకారావృత మయిన నగరముగాఁ పేర్కొనఁబడి యున్నది. అచ్చట శిథిలమై యున్న ధరణికోట మట్టిగోడలు నేఁటికిని మనకుఁ గానవచ్చుచున్నవి. అచ్చట లభించిన కుండపెంకులు మొదలగు ప్రాచీన శిథిలావశేషములు క్రీ.పూ. ఒకటవ శతాబ్ది నాఁటివిగాఁ గూడ భావింపఁబడుచున్నవి. ఇటీవల నచటి దీపాలదిన్నె ప్రాంతమున భూగర్భములో శాతవాహనులనాఁటి యెనిమిదివేల వెండి నాణెములు దొరికినవి. అవి పరిశోధన నిమిత్తము విశాఖపట్టణము పురాతత్త్వ శాఖవారి కార్యాలయములో భద్రపఱుపఁబడినవి. ఇంకను నచట శాస్త్రీయమయిన పరిశోధన సాగించినచో నెన్నియో యమూల్య శిల్పకళా ఖండములతోఁబాటు, ఎన్నియో యమూల్య విషయములు కూడ బయలుపడవచ్చును.

నాగార్జునకొండ—

కృష్ణానదికి గుడివైపున గుంటూరు మండలములో నున్న నాగార్జున కొండ కూడ ప్రాచీనాంధ్ర క్షేత్రములలోఁ బ్రసిద్ధి గాంచినది. అది మూఁడు మైళ్ళ

వెడల్పునఁ బర్వతములచే నావరింపఁబడి యున్న యొక లోయ. బౌద్ధమతమున మాధ్యమికవాద మనునొక వాదమును నెలకొల్పి సుమారు అరువది సంవత్సరముల పాటచ్చటి బౌద్ధ విశ్వవిద్యాలయమును బరిపాలించిన సుప్రసిద్ధ బౌద్ధాచార్యుఁడగు నాగార్జునాచార్యుని పేరిటి నా కొండకు "నాగార్జున కొండ"యని పేరు కలిగినది. అతఁడు క్రీ.శ. రెండుమూఁడు శతాబ్దములలో నుండినవాఁడు.

ఇక్కడి లోయలోఁ బూర్వము విజయపురియను నొక ప్రసిద్ధపట్టణముండిన ట్లిచట లభించిన యొక శాసనమువలనఁ దెలియ వచ్చుచున్నది. అది యాప్రాంతము నాకాలమునఁ బరిపాలించిన యిక్ష్వాకుల ముఖ్యపట్టణము. ఇక్ష్వాకు లిక్ష్వాకువంశమునకుఁ జెందినరాజులు. వీరు ఋగ్వేదములోను, నథర్వణ వేదములోను, శతపథ బ్రాహ్మణములోను బ్రస్తావింపబడిరి. దక్షిణ ఇక్ష్వాకు వంశమునకు మూల పురుషుఁడు ప్రథమశాంతిమూలుఁడు కావచ్చును. ఇక్ష్వాకులు బ్రాహ్మణమతావలంబకులు, కాని వారి స్త్రీలు బౌద్ధమతము నవలంబించి యాదరించిరి. వారి యాదరమువలననే యాకాలమున బౌద్ధమతము మూడుఁపూవు లారుకాయలుగా వర్ధిల్లినది. విజయపురి యానాఁటి బౌద్ధ క్షేత్రములలో బ్రసిద్ధి కెక్కిన మహానగరము. అచటి విశ్వవిద్యాలయమున విద్య నభ్యసించుటకై సింహళము, చీనా మొదలగు దేశముల నుండి యెందఱో విద్యార్థులు వచ్చుచుండిరి. అది చాలాకాలము బౌద్ధమతావలంబకులకుఁ బ్రసిద్ధ యాత్రాస్థలముగా నలరారినది.

ఇక్కడి మహానగర శిథిలములు క్రీ. శ. 1926లో మొదటిసారిగా బయలు పడినవి. దిబ్బలతో, గుట్టలతో, నడవులతో నిండియున్న యా ప్రాంతములందలి విశేషములను దొలుత గనుగొని పరిశోధనలు సలిపినవాఁడు శ్రీ ఎ. ఆర్. సరస్వతి. ఆ తరువాత 1926-31, 1938-40లలో లాంగర్స్, రామచంద్రన్ అను మహనీయులా ప్రదేశమున శాస్త్రీయమయిన త్రవ్వకములు సాగించి యనేకాపూర్వ విషయములను లోకములకు వెల్లడించిరి. అచట కృష్ణానదిపై వ్యవసాయోపయోగములకై కట్టఁదలఁచిన నాగార్జున సాగర నిర్మాణము మూలమున నా చరిత్ర ప్రసిద్ధ ప్రాంతములు నీట మునిఁపోవుననియు, నచటి యమూల్య శిల్పములు శాశ్వతముగా సముద్రగర్భమునఁ గలిసిపోవు ననియు భయపడి యిటీవల 1954లోఁదిరిగి యచటఁ ద్రవ్వకపు పరిశోధనలు సాగించుచున్నారు. అచట లభించిన శిథిలావశేషముల నట్లే యా ప్రాంతమునందే కట్టనున్న పురావస్తు ప్రదర్శన శాలలో జాగ్రత్తగా భద్రపఱచుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నారు.

ఇంతవఱకు జరిగిన పరిశోధనల ఫలితముగా నచట నొకమహాస్తూపము, ఏడు చిన్న స్తూపములు బయలుపడినవి. నాలుగు విహారములు, ఆరు చైత్యములు, నాలుగు మండపములు కూడఁ గనిపించినవి. పరిశోధనలో శాసనములు, నాణెములు, బొమికలు, కుండలు, విగ్రహములు, ఇక్ష్వాకుల శాసనములు గలిగిన లోహపు రేకులు కానవచ్చినవి. అన్నింటికంటె ముఖ్యమయినది యచటి మహాచైత్యమునకు సంబంధించిన చిహ్నము. అది బుద్ధునికి సంబంధించినదని ప్రతీత కలదు. ఇప్పుడు దీనిని సారనాథ్ లోని మూలగంధకుటీవిహారమున బూజించు చున్నారు. ఆ సారనాథ్‌లోనే బుద్ధుఁడు మొట్టమొదటి సారిగా ధర్మోపన్యాసము గావించినాఁడు. మఱొక విశేషము పేర్కొనఁదగి యున్నది. అక్కడి పురాతన విశ్వవిద్యాలయ ప్రదేశమును, హ్యూయన్‌సాంగు వర్ణించిన బౌద్ధ సంఘారామమును నిక్కడనే యుండి యుండును. ఆ సంఘారామమును నాగార్జునుని కొఱకై శాతవాహన ప్రభువొకఁడు శ్రీ పర్వతమును దొలిచి కట్టినట్లు వ్రాసియున్నాడు. నాగార్జున కొండకే పూర్వకాలమున 'శ్రీ పర్వత' మని పేరు. 'మిక్కిలి పొడవైన వసారాలతో, ఐదు అంతస్తులతో, ప్రతియంతస్తులోను నాలుగేసి గదులతోను, విహారములతోను భవన మొకటి నిర్మింపఁబడినది. ప్రతి విహారములోను బంగారముతోఁదయారు చేసిన యతి సుందర మయిన బుద్ధవిగ్రహ ముండెడిది' అని హ్యూయన్‌సాంగు వ్రాసి యున్నాఁడు. ఇంత సుందర మయిన సంఘారామము నింతవఱకుఁ బరిశోధకులు కనుగొన లేదు.

అచ్చటి నిర్మాణము లన్నియుఁ గాల్చిన యిటుకలతోను, మట్టి సున్నముల తోను గట్టిగోడలు గచ్చు చేసినట్లు కానవచ్చును. అచటి స్తంభములు, నేల, కొన్ని ముఖ్యమైన శిల్పములు బూడిద రంగు లేక తెల్లని సున్నపు రాతితోఁ జేయఁబడినవి. ఆ స్తూపముల వేదికలను గప్పిన శిలాఫలకములపై మామూలు స్తూప ప్రతిబింబములనే చెక్కుచుండిరి. ఆయన స్తంభ వేదికల మీఁది శిలాఫలకములపై బుద్ధుని జీవితములోని ముఖ్య ఘట్టములును, జాతకకథలును జిత్రింపఁబడినవి.

ఈ కట్టడముల శిల్ప మమరావతీ శిల్పములు బోలి యున్నది. అచటఁ గనుగొనఁ బడిన ప్రాచీన శిథిల నిర్మాణములలో మహా చైత్య మొకటి. అది యొక యున్నత ప్రదేశమున నిర్మింపబడినది. దాని నడిమికొలత డెబ్బది నుండి యెనుబది యడుగు లుండును. శిఖరోపరిభాగము నందమయిన పాలరాళ్ళతో నిర్మించి యున్నారు. ఆ స్తూప నిర్మాణక్రమము అకులును, గుబ్బయుఁ గల చక్రాకారము

గలిగి యున్నది. బెంజమిన్ రోలండి యనుపరిశోధకుఁ డది 'విశ్వచక్రపు నాభికిఁ జుట్టిన పునః పునరావృత్తము లైన యొక్క కేంద్రకవృత్తములకు సంకేత' మని పేర్కొని యున్నాఁడు. ఆ స్తూపమునకు వెలుపట బహిర్ద్వారములతోఁ గూడిన శిలాప్రాకార మొకటి యుండినట్లు తెలియుచున్నది. దానిపునాది యిటుకలతోఁ గట్టి నట్లు తోఁచును. అందలి యుత్తరపు వైపు గోడకడనే 'బుద్ధధాతువు' లభించినది.

కృష్ణానది లోయలలో క్రీ. శ. రెండు మూడు శతాబ్దములలో బౌద్ధ సంస్కృతి, శిల్పము లెట్లుండినవో యచట లభించిన లోహ శాసనముల మూల మునఁ దెలియుచున్నది. అక్కడి మహాస్తూపమురాని శిలా స్తంభముపైఁ గల శాసన మున నక్కడ చైత్య విహారాదులు కట్టించిన మహారాజుల పేర్లు కొన్ని కానవచ్చు చున్నవి. అక్కడ దొరికిన శిల్పకళాఖండములకును, నమరావతిలో దొరికిన వానికిని పోలికలు కలవు. బౌద్ధమత మాకాలమున నుత్తమ శిల్పకళావిర్భూతికిఁ గారణభూత మయిత దను విషయ మక్కడి శిల్పఖండములు తెలియఁజేయు చున్నవి.

జగ్గయ్య పేట—

ఈ ప్రాచీన బౌద్ధక్షేత్ర మమరావతికి వాయవ్యమున మూఁడుమైళ్ళ దూర ములో బాలేరుతీరమునఁ గలదు. ఆ బాలే రచటికి నాలుగుమైళ్ళ దూరముననున్న కృష్ణానదిలోఁ గలియును. ఆదిలో దీనికి 'బేతవోలు' అని పేరు. నాఁ డమరావతీ ప్రాంతమును బరిపాలించిన వాసిరెడ్డి వెంకటాద్రినాయుడుగా రాగ్రామమునకుఁ జుట్టును గోడకట్టి, యచటికిఁ గొందఱు వర్తకులు నాహ్వానించి తమ తండ్రిగారి పేర నా గ్రామమునకు 'జగ్గయ్యపేట'యని నామకరణము చేసినారు.

అచట నిటుకలతోఁ గట్టిన దిబ్బలలో దొరికిన యొక శిల్పశిలాఫలకటమును బట్టి యాప్రాంతములం దేవో కొన్ని ప్రాచీనస్తూపము లుండి యుండు నని యను మానింపఁబడెను. మరుసటి సంవత్సరమే బర్గెస్ అను మహనీయుఁ డచటికిఁ బోయి చూచునప్పటికి రాళ్ళు రప్పలనుఁ ద్రవ్వి పాడు చేయఁగా మిగిలిన స్తూప మొక్కటే యాతనికిఁ గానవచ్చినది. దానిని ద్రవ్వి చూఁడగా నా స్తూపపునడిమి కొలత మూఁడున్నర యడుగు లుండినది. అచటి శిలాఫలకములు కూడ నచ్చముగా నమ రావతిలో దొరికినవాని వలెనే యుండినవి. స్తూపమును జుట్టి యుండిన ప్రాకారము పూర్తిగా నాశన మయినది. స్తూపాంతర్భాగము మట్టితోను, నిటుకలతోను గట్టఁబడి యుండెను వేదిక చుట్టును గల శిలా ఫలకములతో నేవో కొన్నిటి పైన దప్పఁ

దక్కిన వానపై శిల్పములు కానరావు. కొన్ని కొన్ని సంధానశిలలపైఁ జెక్కిన శిల్పములు మాత్రము బార్హూతశిల్పమును బోలి యున్నవి. అమరావతిలోని తొలి శిల్పరీతి కూడా నట్లే యుండినది. కొన్ని శిలలపై రెండవ శతాబ్దికి జెందిన మౌర్య లిపిలోఁ జెక్కిన శాసనము లున్నవి. వేదికను జుట్టియున్న శిలాఫలకముపై నెక్కువ లోతునకు దిగనట్లుగా నమరావతిలో వలెనే శిల్పములు చెక్కఁబడి యున్నవి. ఆయన స్తంభవేదిక లొక్క తూర్పు భాగమునఁ దప్పఁ దక్కిన మూఁడు దిక్కులందును స్పష్టముగా గానవచ్చుచున్నవి. ఆ చుట్టుపట్టుల యందుఁ పెద్ద పెద్ద స్తంభములు పడి యున్నవి. దానిలోని యొక స్తంభముపై మూఁడు నాలుగు శతాబ్దములకుఁ జెందిన శాసన మొకటి కలదు. హీనయానకాలమునకు సంబంధించిన శిల్పము లెన్నియో యచ్చట మనకుఁ గానవచ్చును. అదియే జగ్గయ్య పేటకు బౌద్ధాంధ్ర క్షేత్రములలోఁ గల ప్రాధాన్యము.

గోలి—

ఇది గుంటూరు మండలములోని పలనాడు తాలూకాలో కృష్ణానదికి నుప శాఖ యగుగోల్లేరుపైఁ గలదు. క్రీ. శ. 1926లో డాక్టరు డూబ్రాయిల్ యిచ్చట నొక చిన్నస్తూపమును ద్రవ్వించెను. ఈ ప్రదేశమునే సూవెల్ 'మల్లవరము' అని పేర్కొనినాఁడు. ఇచట లభించిన శిలాఫలకములు నేఁడు మదరాసులోని పురావస్తు ప్రదర్శనశాలలో భద్రపఱుపఁబడి యున్నవి. సుప్రసిద్ధ పురాతత్వ పరిశోధకులు శ్రీ టి. యన్. రామచంద్రన్‌గారు వానిని గూర్చి మదరాసు పురావస్తు ప్రదర్శనశా వారి పక్షమున నొక 'బులెటిను'ను బ్రకటించిరి. ఇచటి శిల్పరీతికిని, క్రీ.శ. మూఁడవ శతాబ్దికిఁ జెందిన యమరావతి తుదికాలపు శిల్పరీతికిని దగ్గఱ సంబంధమున్నట్లు తెలియుచున్నది.

ఘంటసాల—

ఇది కృష్ణామండలమందలి దివి తాలూకా లోని మచిలీపట్టణమునకుఁ బశ్చిమముఁగా బదుమూఁడు మైళ్ళ దూరమున నున్నది. క్రీ. శ. 1920లో నిచట నొక శిలాఫలకము లభించినది. దానినిబట్టి యిచట నొక గొప్ప బౌద్ధస్తూపము కలదని తెలియవచ్చినది. ఆ శిలాఫలకముపై నమరావతిలోని శిల్పమువలెనే చెక్కిన శిల్ప మొకటి కలదు. అది సిద్ధార్థుఁడు సన్యసించిన పిదపఁ గపిలవస్తు నగరము నకుఁ దిరిగి వెళ్ళనున్న "కంటక" మనునాతని యశ్వరాజము యొక్క చిత్రము. బహుశః అది యచ్చటి స్తూపవేదికను గప్పినదై యుండవచ్చును. ఏది యెట్లున్నను

బాస్వెల్ దొర క్రీ. శ. 1871 నాఁడే యచటి దిబ్బను గూర్చి ప్రస్తావించియుండుట గమనార్హము. దాని నడుమ ఘన చతురస్రాకారపు టిటుక నిర్మాణ మొకటి కలదు. దానినుండి నాలుగు అడ్డుగోడలు విస్తరించి వెలుపటి ప్రాకారమునకు దాకునట్లున్నది. దాని చుట్టును నొక ప్రదక్షిణ మార్గము కూడాఁ గలదు. ఆ నిర్మాణము నాలుగు దిక్కులందును ముందునకుఁ గొంచెము విస్తరించుకొనియున్నది. ఈ ప్రవేశమందు లభించిన యితర శిలాఫలకము లేవియు నంత చెప్పుకొనఁదగినవి కావు.

గుడివాడ —

ఇది మచిలీపట్టణమునకు వాయవ్యమున కిరువది మైళ్ళ దూరములో నున్న పట్టణము. ఇది యొక తాలూకా కార్యస్థానము క్రీ.శ. 1870లోఁ దొలిసారిగా బాస్వెల్ దొర యిచట నొక స్తూపమున్నట్లుగా గుర్తించినాఁడు. అచటి స్థానికులు దానిని 'లంజదిబ్బ' యని పేర్కొందురు. ఎవరో యొక భోగము పిల్ల యొక్క పూట మాత్రమే భుజించుచు నచట నివసించి యాదిబ్బను గట్టినట్లు అచ్చట నొక యైతిహ్యము చెప్పుదురు. ఈ దిబ్బను గూడ నాయూరివా రిటుకలకై త్రివ్వించిరి. ఆ తరువాత సూయల్, బర్గెస్ దొరలు కూడ నా ప్రదేశమును సందర్శించిరి. అచ్చటి స్తూపము సాంచి స్తూపాకారమును గలిగియున్నదని సూయల్ వ్రాసి యున్నాఁడు. అచ్చటి స్తూపవైశాల్యము దాదాపు నూటనలుబది చదరపుటడుగులు. ఆ చుట్టుపట్టుల నెచ్చటను దాని ప్రాకారశిలాస్వరూపము కానరాకుండుటచేత నా ప్రాకారము కొయ్యతోనో యిటుకలతోనో కట్టఁబడియుండునని యూహింపఁబడు చున్నది. ఆ స్తూపమునందు స్ఫటికశిలావశేషములతోడి నాలుగు శిలా వేదికలు లభించినవి. కాని యా వేదిక లాస్తూపమున కేభాగమునఁ బాతిపెట్టఁబడినవో నిశ్చయముగా జెప్పుట కాధారములు కానరాలేదు.

క్రీ.శ. 1894లో అలెగ్జాండర్ రియా యాప్రదేశమునఁ గొంత ఖనన పరిశోధన సాగించినాఁడు. అచట నిటుకలతోఁ గట్టిన వలయాకారపు నిర్మాణములేవో యున్నట్లు మాత్ర మప్పుడు తెలియవచ్చింది. కాని యా ప్రదేశము మిక్కిలి చిన్నదగుటచేతను, నది చాలా పాడుపడిపోయి యుండుటచేతను నింకను వివరములు తెలిసికొనుటకై పరిశోధనలు సాగించుటకు వీలులేకపోయినది.

ఆ చుట్టుపట్టుల లభించిన యిటుకలు, కుండ పెంకులు, నాణెములు, పూసలు మొదలగునవి యా ప్రదేశమునఁ బూర్వ మెప్పుడో యొక మహానగర ముండి

యుండునని సూచించుచున్నవి. ఆ నాణెములలోఁ గొన్ని యాంధ్ర చక్రవర్తులు వేయించినవి. అందొక చిత్రమయిన నాణెమున్నది. దానిపై—రోమనులదో, గ్రీకు లదో తెలియదు—ఒక పడవ—అర్ధచంద్రాకారపు నిర్మాణము కలది—రెండు తెర చాప దూలములు—తెడ్డు ఆకారము గల యొక చుక్కాని—ఇవి యందలి వివరములు. ఆ ప్రదేశమంతయు నొకప్పుడు ప్రాకారావృతమై యుండునట్లుగా నక్కడి స్థలజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు. అక్కడ తొంబది తొమ్మిది బౌద్ధ స్థూపములు కూడా నుండెడి వఁట!

భట్టిప్రోలు—

ఇది గుంటూరు మండలమునందలి రేపల్లె తాలూకాలో నున్న యొక చిన్న గ్రామము. అచట నొక బౌద్ధస్థూప నిర్మాణావశేషమున్నవి. దీనిని గూర్చి క్రీ.శ. 1870లో బాస్వెల్ కొంత వివరించి యున్నాఁడు. తరువాత నా ప్రదేశమును సర్ వాల్టర్ ఇలియటు, సూయల్ ప్రభృతులు సందర్శించి యా స్థూపము సంపూర్ణముగా నాశన మయినదనియు, నందలి శిల్పశిలాఫలకము లేవియుఁ గాన వచ్చుటలేదనియు వ్రాసిరి. కాని క్రీ.శ. 1892లో అలెగ్జాండర్ రియా యా ప్రదేశమునఁ గొంత ఖననపరిశోధన సాగించాడు. తత్ఫలితముగా నచట శాసనములతోఁ గూడిన మూఁడు పేకటిలు, వానిలోగొన్ని యాభరణములు, స్ఫటికములు మున్నగునవి లభించినవి. ఆ స్థూపము యొక్క నడిమి కొలత నూటముప్పది రెండడుగులు. దాని చుట్టును నూటయెనిమిది యడుగుల వెడల్పుగల పునాది యున్నది. అచ్చట లభించిన శిథిలావశేషములు మదరాసు పురావస్తు ప్రదర్శనశాలలో భద్రపఱుపఁబడి యున్నవి.

అచ్చటి స్థూపమును గప్పిన శిలాఫలకము లేవియు నేఁడు కానవచ్చుట లేదు. కొంత దూరమువఱకు మాత్రమే యచటి ప్రాకార శిలలు కొన్ని చెదరులు చెదరులుగాఁ బడియున్నవి. అచ్చట లభించిన పాలరాతి ఛత్రమునందు జగ్గయ్యపేటలోని ప్రాచీన శిల్పరీతి కొంత గోచరించుచున్నది. అక్కడ దొరికిన పేటికలపైఁ పాళీభాషలోఁ తొమ్మిది శాసనములు కలవు. అందలి శాసనలిపి యశోకుని కాలపు శాసనలిపిని బోలి యుండి దాని ప్రాచీనతను జాలావఱకు నిర్ధారణ చేయుచున్నది.

గుంటుపల్లి!—

పశ్చిమగోదావరి మండలములోని, ఏలూరు తాలూకా కామవరపు కోటకు నాలుగుమైళ్ళ దూరమున నీ గ్రామము కలదు. అజంతా, పితల్‌కోరాలను ప్రదేశ ములకడ నున్నట్లే గుఱ్ఱపుడెక్క యాకారము గల కొండచరియలోఁ దొలువఁబడిన బౌద్ధ నిర్మాణములు, స్థూపములు, చైత్యములు, విహారములు నున్నవి. ఇవికాక యా సమీపమునందే ఇటుకలతోఁ గట్టిన చైత్యశిథిల మొకటియు, శిలానిర్మితమైన స్థూప మొకటియు, పెద్దమంటన మొకటియు నున్నవి. వీనియందన్నిటిలోను వృత్తా కారము గల చైత్య నిర్మాణము మిక్కిలి ముఖ్యమయినది.

నిర్మాణపద్ధతిలో నా చైతన్యము వర్తులాకారమున నున్నది. మధ్యశిలలోఁ దొలువఁబడిన పెద్దస్థూపపు నమూనా యున్నది. దానిపై మామూలుగానే రాతికప్పు, దూలములు కూడా నందే తొలువఁబడినవి. ద్వారమునకు మీఁద నున్న కిటికీ గుఱ్ఱపు ఆకారము గలది. ఈ చైత్యవాతాయన మచ్చముగా బీహారులో గయకు సమీపమున నున్న బరబర్‌లోని రోమశ ఋషి శిలాచైత్య నిర్మాణముతోఁ బోల్పఁదగియున్నది. ఇచటివలెనే యచటఁ గూడా నొక గుండ్రని మందిరమున్నది. ఈ బరబర్ గుహ లయము అశోకుని కాలపు బౌద్ధు లెవరో తొలిచినట్లు తోఁచుచున్నది. గుంటుపల్లి చైతనమునకును, వీనికినిగల సామ్యమునుబట్టి వాని తరువాత నిది వెంటనే తొలువఁ బడిన దేమో యను నభిప్రాయము కూడా నొకటి లేకపోలేదు. ఈ చైత్యమునకు సమీపముననే బౌద్ధసన్యాసులకొక యారామమున్నది. అది కూడా మిక్కిలి ప్రాచీన మయిన విహారముగనే తోఁచును.

అదుర్రు—

ఇచట నొక బౌద్ధ మహాస్థూపమును గుర్తించుట జరిగినది. ఇది పశ్చిమ గోదావరి మండలమున రాజోలు తాలూకాలోని నగరము సమీపమునఁ గలదు. గోదావరి సముద్ర సంగమమున కారుమైళ్ళవతల, దాని యుపనదియైన వైనతేయకుఁ బడమటిగట్టున నిదియున్నది. ఇచ్చట జమీందారే యిక్కడ నున్న స్థూపపు దిబ్బను ద్రవ్వించిరి. ఈ దిబ్బ నిక్కడివారు 'దూబలాజుగుడి'యని పిలుతురు. పురాతత్వశాస్త్రజ్ఞులు దానిగూర్చి తెలిసికొనుటకై కొంత పరిశోధనలు సలిపిరి. తత్ఫలితముగా నచ్చట బయల్పడిన నిర్మాణములలో నడువది యారడుగుల నడిమి కొలత గల మహాస్థూపము పేర్కొనఁదగి యున్నది. దాని చుట్టును నెత్తయిన వేదికయు, నాలుగు ప్రక్కలను నాయక స్తంభములును గలవు. ఈ ప్రాంతములో

నటునిటు త్రవ్వఁగా బయల్పడిన యిటుకలనుబట్టి దీనిచుట్టు నెన్నియో బౌద్ధా రామము లుండి యుండెనని యూహింప నగుచున్నది. తూర్పుగోదావరి మండలమున నేఁటివఱకుఁ గానవచ్చిన బౌద్ధశిథిల మిది యొక్కటియే యగుట దీని ప్రాధాన్యమును వెల్లడి చేయుచున్నది.

శంకారము—

అనకాపల్లి రైలుస్టేషనుకు రెండు మైళ్ళుత్తరముగా నున్న రెండు వరుస కొండలపైనఁ గొన్ని బౌద్ధనిర్మాణ శిథిలములున్నవి. అచటనే శిలానిర్మితములగు దగోబాలు, స్తూపములు, గుహాలు నెన్నియో గలవు. అచ్చటి తూర్పు కొండపై నారామములే కాక, తొలిచినవి, కట్టినవి యగుదగోబా లెన్నియో యున్నవి. అచ్చటి గుహాలయములయొక్కయు, చైత్యాలయముల యొక్కయు నిర్మాణకాల మొకటి, రెండు శతాబ్దములయి యుండవచ్చునని భావింపఁబడుచున్నది. తరువాతఁ బల్లవుల కాలము వఱకు నా ప్రాంతము బౌద్ధుల గావాసముగానే విరాజిల్లుచు వచ్చినది.

రామతీర్థము—

విశాఖపట్టణము మండలములోని రామతీర్థము దగ్గఱఁ గూడఁ గొన్ని బౌద్ధ శిథిలావశేషములు కానవచ్చినవి. ఇచటి గురుభక్త కొండపై నొక భౌద్ధారామము యొక్క యునికి తెలియ వచ్చినది. ఇదికాక యనేక చైత్యాలయములు, నొక స్తూపము కూడ నిచటఁ గనుగొనఁబడినవి. వానిలో నిటుకలతోఁ గట్టిన చైత్యములు కొన్ని ప్రాచీనము లయినవి కావచ్చును. ఇచటఁగావింపబడిన ఖననపరిశోధనము వలనఁ బ్రాచీనకాలమునాఁటి కుండలు, పెంకులు ననేకములు బయల్పడినవి. ఈ గురుభక్త కొండకుఁ బశ్చిమముగా నున్న దుర్గాకొండపైఁ గూడఁ గొన్ని బౌద్ధా రామము లుండినవి. కాని యవి తరువాత జైనవసతులయి పిదప హిందువుల కావాస ములుగా మాఱినవి.

—శ్రీ కట్టి సాంబమూర్తిశాస్త్రి

—0—

దక్షిణాపథంలో తొలిసారిగ బౌద్ధం అంకితమైన తమిళం

బుద్ధ భగవానుని దివ్యసందేశములను దశదిశల వ్యాపింపజేసిన యశస్వి అశోక చక్రవర్తి. క్రీ.పూ. మూడవ శతాబ్దిలో అశోకుని తమ్ముడో లేక కుమారుడో యైన మహేంద్రుడు సింహళమునకు తమిళదేశముగుండ వెళ్ళెనని, ఆ సందర్భమునవే కావేరీ పూం పట్టణమున విహారాదుల నిర్మించెనని, శిలప్పదికారమున పేర్కొనబడిన ఇంద్రవిహార మీ మహేంద్ర నిర్మితమే యని విజ్ఞుల యభిప్రాయము. క్రీ.పూ. మూడవ శతాబ్దినుండి క్రీ.శ. పది పండ్రెండు శతాబ్దుల వరకు బౌద్ధము తమిళ దేశమున ప్రచారము నంది యుండినది. కడై సంగ కాలము కావ్యములైన శిలప్పదికారము మణిమేఖలలోను, అదే కాలమునకు జెందిన సంకలన గ్రంథములలోను బుద్ధుని గూర్చి అతని మతమును గూర్చి మనకు విపులముగా వర్ణనలు లభ్యము లగుచున్నవి. మణిమేఖల కావ్యరచయిత మధురలో ధాన్యవ్యాపారి. శీత్తలై శాత్తనార్ అను బౌద్ధుడు, తమిళ పంచకావ్యములలో శిలప్పదికారము, చింతామణి, జైనకవులచేతను, మణిమేఖల, కుండలకేశి, వళయాపతి బౌద్ధకవుల చేతను రచితములు, కుండలకేశి, వలయాపతి కాలగర్భమున లీనమైపోయినవి. నేడు మణిమేఖల ఒక్కటే మనకు లభ్యము. ఈ కావ్యముతోపాటు అగనానూరు, పురణానూరు, నట్ట్రిణై, కురుందొగై అనుసంగ కాలపు గ్రంథములందును బౌద్ధ కవులు చెప్పిన పద్యములు భద్రపఱుపబడి యున్నవి. వీనినిబట్టి క్రీ.పూ. ఒకటి రెండు శతాబ్దుల నాటికే బౌద్ధము తమిళదేశమున విరివిగ వ్యాపించి వాఙ్మయమున గూడా స్థానమును పొందినట్లు వ్యక్తమగుచున్నది గదా!

మణిమేఖల కావ్యము శిలప్పదికారమునకు పరాంశ మనదగును.

'మణిమేఖలై మేలురైప్పొరుణ్ ముట్ట్రియ శిలప్పదికార ముట్రిమ్'

అను శిలప్పదికార వంజికాండమందలి వాక్యముగూడ నీరెంటి నొకే కావ్యముగా భావింపవచ్చు ననుటను దృఢపఱుచుచున్నను విజ్ఞులు వీనిని వేర్వేరు కావ్యములుగానే గ్రహించినారు.

మణిమేఖల రచయిత శీత్తలై శాత్తనార్ మధురలో వర్తకుడు. గొప్ప తమిళ విద్వాంసుడు. కవిశీత్తలై యనునదీతని గ్రామనామము. పండితుఁ డైనందునను, వ్యాపారి యైనందునను నీతడు దేశమంతయు పర్యటించి లోకానుభవమును గడించినవాడు. మణిమేఖలలో, పుకార్ (కావేరిపూం పట్టణము) మధుర, వంజి కాంచీపురము మొదలగు స్థలములను గూర్చిన వర్ణన లితని విషయవిజ్ఞానమునకు తార్కాణములు. చేరదేశమును పాలించిన సెంగుట్టువరాజు, అతని తమ్ముడైన 'ఇళంగోవడి'యు నితనికి పరమ స్నేహితులు. ఇతని కాలముననే పాండ్యరాజ్యమున కణ్ణకీ కోవలుల విషాదగాథ జరిగినది. ఈ వృత్తాంతము నీతడు తన కాప్తులగు సెంగుట్టువ, ఇళంగోవడులకు చెప్పగా, చేరరాజు కణ్ణకి పతివ్రతాత్వమును ప్రశంసించి ఆమెకొక కోవెల నిర్మించినాడు. ఇళంగో కవి కావున శాత్తనార్ చెప్పిన వృత్తాంతమును శిలప్పధికారకావ్యముగా సంతరించినాడు. దాని పరాంశమును శాత్తనారే 'మణిమేఖల'గా రూపొందించినాడు. ఈ కావ్యమునకు 'మణిమేఖల తుఱవు' అనగా మణిమేఖల దీక్షాస్వీకరణ అను పేరు కూడా వున్నది. దీని రచనాకాలము క్రీ.పూ. రెండవ శతాబ్దియని పండితుల యభిప్రాయము. ఈ కావ్యము ముప్పదిగాథలు (పరిచ్ఛేదములు)గా విభాగింపబడియున్నది. మాధవి యను వేశ్యకుమార్తె యగు మణిమేఖల విభవములను పరిత్యజించి బౌద్ధభిక్షుణిగా జీవితము గడిపినది. ఆమె చరిత్రయే ఈ కావ్యేతివృత్తము. ఈ కావ్యమునుబట్టి తమిళదేశమున బౌద్ధమతము విపులముగా వ్యాపించియుండెనని తెలియును.

వీరచోళీయ మను వ్యాకరణమును రచించిన బుద్ధమిత్రుడు బౌద్ధుడే. సంస్కృతవ్యాకరణ పరిపాటితో తమిళ వ్యాకరణ పద్ధతుల సంబంధము తెలియజేయున దీగ్రంథము. దీనికి బుద్ధమిత్రుని శిష్యుఁడైన పెరుందేవనార్ వ్యాఖ్యవ్రాసియున్నాడు. ఆంధ్రమహాభారత కారకుడు ప్రేరకుడునగు తూర్పు చాళుక్య రాజరాజ నరేంద్రుని కుమారుడు రాజేంద్రుడు దౌహిత్రాంశమున చోళదేశ రాజ్యాధిపత్యమును బొంది, వేంగీ దేశమున తన పుత్రుని వీరరాజేంద్రుని రాజప్రతినిధిగా నియమించెను. ఈ రాజేంద్రుడే వీరచోళుడని బుద్ధమిత్రునిచే ప్రశంసింపబడినవాడు. అతని పేరనే వ్యాకరణమునకు వీరచోళీయ మనునామ మేర్పడినది. ఇది క్రీ.శ. పదునొకండవ శతాబ్దికి జెందినది. కాబట్టి యాకాలమున బౌద్ధము దక్షిణదేశమున వ్యాప్తమై యుండెనని తెలియును. బుద్ధునకు సంబంధించిన పద్యములిందు కొన్ని యున్నవి. మచ్చునకీ క్రింది వానిని చూడుడు.

'బోధి, ఆది, పాదమ్, ఓదు
బోది నియాల్ పునిదన్ పొలంగయిల్
ఆది ఉలకిల్ కాణ్
మాదవా బోది వరదా నడుళమలా
పాదమే యోదు ఉరరై నీ-తీతకల
మాయానెఱియళిప్పాయ్ పగలాచ్చీర్ త్
తాయాయలగిలరుడాన్.' (వీరచోళీయ వ్యాఖ్య నుండి)

బౌద్ధసన్యాసిచే రచితమైనను నీ వ్యాకరణమున కొన్ని సమకాలీన రాజకీయ సంఘటనలు పేర్కొనబడియున్నవి. చోళులు కుడల్ సంగమమున వైరిరాజుల నోడించిన విషయము—నౌకాదళముతో విదేశములలో విజయయాత్ర నలిపినది— మొదలగు విషయములు కలవు.

కుండలకేశి అను తమిళ పంచ కావ్యములలో నొకటి యగు మహాకావ్య మీనాడు లభ్యమగుట లేదు. బుద్ధ భగవానుని సిద్ధాంతములను సమర్థించుచు, జైనము మొదలగు తదితర భిన్నమతములను తర్కమున ఖండించు గ్రంథమిది. ఇది చాలావరకు వృత్తములలో రచిత మగుటచే దీనికి కుండలకేశి వృత్తమను నామమును ప్రసిద్ధమే. దీని రచయిత నాదకుత్తనార్ అనునతడు. కథానాయిక కుండలకేశి. ఆమె పేరనే ఈ కావ్యము ప్రసిద్ధమైనది. ఈ కుండలకేశి బుద్ధ భగవానుని కాలమున నుత్తర దేశమున నున్న యొక బౌద్ధభిక్షుణి. ఈమె వృత్తాంతము పాళిలో రచితమైన బౌద్ధ గ్రంథములలో....తేరి గాథలోను, ధమ్మపధములోను, అంగుత్తర నికాయములోను చెప్పబడినది. నీలకేశి యను తమిళ జైనగ్రంథము లోను నీమె వృత్తాంతము స్పృశింపబడినది.

రాజగృహము నేలురాజు మంత్రికొక పుత్రి జన్మించినది. ఆమెకు భద్రయని పేరు పెట్టి యల్లారు ముద్దుగా మంత్రిదంపతులు పెంచినారు. బాల్యావస్థను దాటి యౌవనవతి యైన యామె యొకనాడు తన హర్మ్యము నుండి వధ్యస్థానమునకు రాజభటులు గొంపోవునొక యువకుని జూచినది. అతని సౌందర్యమునకు తన హృదయము నర్పించినది. అతడు రాజ పురోహితుని కుమారుడు. దారిదోపిడి చేసి నందున నతనికి మరణదండన విధింపబడినది. భద్ర తండ్రితో చెప్పి ఆ యువకుని విడిపించి వివాహమాడినది. కాని యొకనాడు 'నీవు దొంగవే కదా!' అన్న భార్య

మాట యాతని మిక్కిలిగా బాధ పెట్టినది. అందుచే తన యిలవేల్పును సందర్శింప వలయు ననుమిషచే నామె నొక పర్వతాగ్రమునకు గొంపోయి 'నన్ను తన్కారు డంటివి గదా! ఇప్పుడు నిన్ను హత మొనర్చెద, ననినాడు. భద్ర 'సరియే. నీవు భర్తవు. ప్రత్యక్షదైవమవు. నీకు మువ్మాఱు ప్రదక్షిణ మొనర్చి సల్లే తనువు నర్పింతు"నని వినయమునబలికి ప్రదక్షిణము చేయుచునాతని క్రిందికి తోసినది.

తర్వాత భద్రకు జీవితముపై నేవగింపు కలిగింది. జైన మతములో చేరి పరివ్రాజకయైనది. కేశఖండనము జరిగినను మరల వంపులు తిరిగిన కురులు వచ్చు చుండినందున ఆమెకు కుండలకేశి యను పేరు కలిగింది. అనతికాలములో సర్వ శాస్త్రముల నభ్యసించి దిగ్దంతులవంటి పండితులను సుయాసముగా జయించుటచే నామె కీర్తి దశదిశల వ్యాపించెను. ఒకప్పుడీమె బౌద్ధమతమునకు పీఠమగు శ్రావస్తి నగరమునకు వెళ్ళియుండినది. అచ్చట సారిపుత్రుడను బౌద్ధభిక్షుకు డామెను కలిసి కొని సమయవాదము జరిపెను. అతని వాద నైపుణ్యమున కాశ్చర్యపడి అతని పూర్వపక్షములను ఖండింపలేక ఆమె బౌద్ధమును స్వీకరించెను. బుద్ధ భగవానుని సందర్శించెను. నాటి నుండి బౌద్ధమత ప్రచారమునకై తన జీవితము నంకితము చేసి తుదకు నిర్వాణము చెందిన బౌద్ధ సన్యాసిని కుండలకేశి. ఈ కథనే నాదకుత్త నార్ తమిళమున కావ్యరూపమున సంతరించినాడు. ఈ కావ్య ముపలబ్దము కాకున్నను 'పుఱత్తిరట్టు' అను సంకలన గ్రంథమున కొన్ని వృత్తము లిందలివి యుదాహృతము లైనవి. అంతేకాక తొల్కాప్పియ వ్యాఖ్యానములోను, యాప్పె రుంకలవృత్తి వ్యాఖ్యానమును, వీరచోళీయ టీకలోను లక్ష్యములుగా కుండలకేశిలోని వృత్తము లొనగబడి యున్నవి.

వళయాపతి యను కావ్యము కూడా బౌద్ధకవి చేతనే రచితమైన దందురు. కొందఱు దీనిని జైనగ్రంథ మందురు. కాని దానిని గూర్చిన విశేషము లేవియు నుపలబ్దములు కాకపోవుట చేతను, వైశ్య పురాణమున నొసంగబడిన కథనుబట్టి ఈ కథకు బౌద్ధమున కేలాటి సంబంధము లేకపోవుటచేతను మనమేమియు నా కావ్యమును గూర్చి చెప్పలేము. తిరుక్కుఱళ్‌లోని పంక్తులీ గ్రంథములో నుదా హరింపబడియున్నవి. 'పుఱత్తిరట్టు'లో నీయబడి యున్న భాగమునుబట్టి వ్యక్తమగు చున్నది.

ఇంక సిద్ధాంత తొగై యను బౌద్ధమత సిద్ధాంతములను నిర్వచించు గ్రంథ మొకటి యుండినట్లు శివజ్ఞాన సిద్ధియార్ శైవమత గ్రంథమునకు వ్యాఖ్యాత యగు

జ్ఞాన ప్రకాశ రనునత డీ క్రింది పద్యము నుదహరించి పేర్కొని యున్నాడు.

"అరుణెఱియాట్ పారమిదై యాత్తైన్ద
మడనడక్క
పొరుణ్ ముయిాదుమ్ బోదియన్ కియా
ముయిా (ళు) దుణర్న్ద మునివరన్దిన్
అరుణ్ మొయిా (ళి) యావల్ వాయ్మై
యఱిన్దవరే పిఱప్పఱుప్పార్
మరుణెఱియామ్ పిఱనూలుమ్ మయకఱు
క్కు మాఱుళదో.

ఇంతకుమించి ఈ గ్రంథమును గూర్చి గాని, రచయితను గూర్చి గాని రచనాకాలమును గూర్చి గాని వివరములు తెలియరాలేదు.

తిరుప్పదికమ్ అను బుద్ధస్తుతి గ్రంథ మొకటి యుండియున్నట్లు పైన జెప్పిన శివజ్ఞాన సిద్ధియార్ వ్యాఖ్యాత జ్ఞాన ప్రకాశరును, నీలకేశి అను తమిళజైన గ్రంథ వ్యాఖ్యాతయును పేర్కొనుచున్నారు. కాని దీనిని గూర్చి వివరము లేవియు నింతవఱకు దెలియరాలేదు.

నీలికేశి కావ్యకర్త 'బింబిసార కథ'యను బౌద్ధకావ్యమునుండి లక్ష్యము నిచ్చుచున్నానని ఈ క్రింది పంక్తుల నుదాహరించినాడు.

"ఉలుంబిని వనత్తుళ్ ఓఙ్గుశైన్దేవి
వలంబడు మరుంగుల్ వడునోయురామల్
అంద్రోన్ అవ్వయిా (ళి) త్తోన్దినవన్ అదలిన్
ఈండ్రోన్ ఏయిా (ళ్)నాళ్ ఇన్నుయిర్ వైత్తాళ్"

రాజగృహమును రాజధానిగా జేసికొని క్రీ.పూ. 6వ శతాబ్దిలో ఉత్తర హిందూస్థానము నేలిన శైశు నాగవంశ రాజు బింబిసారుడు. నిర్వాణ మార్గము నన్వేషించు ప్రయత్నమున సన్యాసియై సంచరించు శాక్యముని సిద్ధార్థుని తన యంతఃపురమునకు రావలసినదని ప్రార్థింపగా నతడు జ్ఞానోదయమైన వెనుక నచ్చే వత్తునని వెడలిపోవును. సిద్ధి పొందిన తర్వాత మాటమేరకు రాజగృహము నకు విచ్చేయును. బింబిసారుడు బౌద్ధ దీక్షను స్వీకరించును. బుద్ధుని అతని శిష్యులను ననేక విధముల గౌరవించి కృతార్థుడగును. కాని బింబిసారుని

పుత్రుడు అజాత శత్రుడు బుద్ధుని బావమఱది యగు దేవదత్తునితో కలిసి అనేకములగు కుట్రలను పన్ని బుద్ధుని తన తండ్రి యగు బింబిసారుని హతమార్ప ప్రయత్నించును. కాని ఆ కుట్రలన్నియు విఫలమగుటచే బలవంతమున అజాతశత్రుడు తండ్రిని చెరసాలలో బంధించి చిత్రవధ చేసి చంపించును. కాని అదే దినమున నాతనికి పుత్రోదయమైనది. తనకు పుత్రునిపై నెంత వాత్సల్యమున్నదో యట్లే తన తండ్రికి తనపై గూడా నుండి యుండునని జ్ఞాన మాతనికి కలిగెను. పశ్చాత్తాపముతో ప్రక్షాళనము చేయబడిన హృదయమును గలవాడై యజాతశత్రుఁడు బౌద్ధమతమును స్వీకరించును.

పై వివరణను బట్టి బుద్ధునికి సంబంధించిన కొన్ని వర్ణనలు, వివరణలు ఆయా కావ్యములలో లభ్యమైనట్లు తెలియవచ్చినదే గాని బుద్ధుని జీవితమును గూర్చిన ప్రత్యేక కావ్యము లున్నట్లు తెలియుట లేదు. పైగా చాలావరకు బౌద్ధమతమునకు సంబంధించిన వస్తుగ్రంథము లలభ్యములు. మన తెలుగుదేశమున కన్న తమిళదేశమున బౌద్ధము పూర్తిగ నశించిపోయినదని చెప్పవచ్చును. తొల్కాప్పియము నాటికి తమిళ దేశమున జైన బౌద్ధములు విశృంఖల విహారము సలుపుచుండినవి. కాని పునరుజ్జీవన మొందిన హిందూ మతము భక్తి సిద్ధాంతమును ప్రాతిపదికగా జేసికొని శైవము, వైష్ణవము అను రెండు స్రవంతులుగా పాఱి జైన బౌద్ధములను తమిళ దేశము నుండి తఱుమగొట్టినవి. ముఖ్యముగా తమిళదేశమున వెలసిన శివభక్తులు నాయన్మార్లు చాలాచోట్ల వాదములు సలిపి బౌద్ధుల నోడించినట్లు మనకు తెలియును. మాణిక్య వాచకుడు, తిలకవ్వ, వాగీశనైనారు మున్నగు శివభక్తుల చరిత్ర లానాటి బౌద్ధమత ప్రాబల్యమునకు తార్కాణములై యున్నవి. చివరకు కొన యూపిరితో నిటనట నూగిసలాడుచుండిన బౌద్ధమును వైష్ణవ మతాచార్యులు రామానుజులును వారి శిష్యులగు నాళ్వారులును సంపూర్ణముగా నణచివేసిరి.

తమిళదేశమున ప్రసిద్ధి చెందిన బౌద్ధులను పేర్కొనకున్న నీ వ్యాసము సంపూర్ణము కాదు. కడపటి సంగకాలమున నున్న ఇళంబోదియార్ క్రీ. పూ. మొదటి లేక రెండవ శతాబ్దుల నాడుండి యుండెనని పండితు లభిప్రాయ పడుచున్నారు. ఇతని పద్యమొకటి నట్రిణై అను గ్రంథమున 72వ పద్యముగా సంకలింపబడి యున్నది.

అఱవణదాను డను బౌద్ధసన్యాసి కావేరిప్పూం పట్టణమున నివశించుచుండిన

వాడని సింహళము మొదలు గంగానది వరకు పర్యటించినాడని తెలియుచున్నది. మంచి వాగ్మిత గలిగి కావేరిప్పూం పట్టణమున నొక పాఠశాల కధిపతిగా నుండెనని, మణిమేఖల యితని యొద్దనే బౌద్ధవిద్య నభ్యసించెనని మణిమేఖల కావ్యమును బట్టి తెలియును. సహస్ర మాస జీవియై తుదకు కాంచీ నగరమున నిర్వాణమొందినాడు.

మణిమేఖల కల్పిత పాత్ర గాదు. క్రీ.పూ. రెండవ శతాబ్దిలో పాండ్య నగరమున జీవించి యుండిన యువతి. ఈమె గొప్ప బౌద్ధ సన్యాసిని. ఈమెకే తమిళ కావ్యమున అమరత్వ సిద్ధి కలిగినది.

ఇక మణిమేఖల కావ్యకర్త శీత్తలైశాత్తనార్ ముందు వివరించినట్లు గొప్ప బుద్ధ భక్తుడు.

సంఘమిత్రుఁ డను బౌద్ధ సన్యాసి చోళ మండలమునకు జెందినవాడు. ఇతడు మహాయాన బౌద్ధమును ప్రచారము చేసెను. లంకకు వెళ్ళి క్రీ.శ. రెండవ శతాబ్దమున హీనయానమునకన్న మహాయాన బౌద్ధతత్త్వము లుత్కృష్టములని చాటి చెప్పినాడు.

నాదకుత్తర్-నాదగుప్తుడను బౌద్ధుని తమిళులు నాదకుత్తనార్ అని పిలిచెడివారు. ఇతఁడే కుండలకేశి కావ్యకర్త.

బుద్ధకత్త్వతేరుడు అనుభిక్కుడు చోళమండలవాసి. సింహళమందలి అనూరాధ పురమున గల బౌద్ధవిహారమున చాలాకాలము నివసించి యుండెను. తర్వాత కవీర పట్టణము (కావేరిప్పూం పట్టణము), ఉరగపురము (ఉరైయూర్), భూత మంగళము, కాంచీపురము మున్నగు స్థలముల పర్యటించి బహుగ్రంథ రచన చేసినాడు. తన జన్మస్థలమగు చోళ మండలమును తన గ్రంథములందు ప్రశంసించి యున్నాడు. ఇతని శిష్యుడు బుద్ధశిఖుని ప్రార్థన వలన 'బుద్ధ వంశాత్తగాథ' అను గ్రంథమును, సుమతి అనుభిక్కుని వేడ్కోలు నంగీకరించి 'అభిధమ్మావతార' మను గ్రంథమును వినయవినిచ్చయము, ఉత్తర వినిచ్చయము, బుద్ధవంశము, మధురాత్త విలాసిని, రూపారూప విభాగము మొదలగు గ్రంథములను బౌద్ధమత దేవనాగరి యగు పాలీలో రచించినవాడు. ప్రసిద్ధుఁడైన బుద్ధ ఘోషు డీతని కలిసకొన్నట్లు కట్టుకథలెన్నో వ్యాప్తములై యుండెడివి.

బోధిధర్ముఁడను కాంచీపుర రాజపుత్రుడు, ధ్యానమార్గమను బౌద్ధమతశాఖ కధికారియై చైనాదేశమున కేగి మతప్రచారము చేసినాడు.

ప్రసిద్ధ సంస్కృత నాటకములలో నొకటియగు కుందమాల రచయిత దిఙ్నాగుడు కాంచీపురమునకు చెందిన బౌద్ధమతానుయాయి, బౌద్ధ ధర్మమున విజ్ఞానవాద విభాగమును సృష్టించిన దీతడే యందురు. న్యాయప్రవేశము, న్యాయ ద్వారము అను రెండు గ్రంథములను సంస్కృతమున రచించినాడు. ఇతని శిష్యు లగు ధర్మపాలుడు, శంకరస్వామి అనువారు నలందా విశ్వవిద్యాలయమున పేరు ప్రఖ్యాతులు గడించినారు. వీరిలో ధర్మపాలుఁడు కంచిరాజ్యపు మంత్రి మూడవ కుమారుఁడని, వివాహమునకు ముహూర్తము నిశ్చయింపగా నితఁడు బౌద్ధదీక్షను పొంది సన్యాసి యయ్యెనని చెప్పుదురు.

ఆచార్య ధర్మపాలుఁడను మఱియొక బౌద్ధభిక్కు తన్నుగూర్చి తామ్రపర్ణి నదీతీర మందలి తంజాపుర వాస్తవ్యుఁడ నని చెప్పకొని యున్నాడు. కాంచీపుర మందలి భట్టారాదిత్య విహారమున కీత డధ్యక్షుడు.

బుద్ధనంది, శారిబౌద్ధుడు అనువారు చోళ దేశమందలి బోధిమంగై అను గ్రామమున నుండి నట్లు తిరుజ్ఞాన సంబంధరు వీరితో సమయ వాదము చేసి జయించి నట్లు పెరియ పురాణమును బట్టి తెలియుచున్నది.

వజ్రబోధి అను సన్యాసి పాండ్యమండలమునకు జెందినవాడు. నలందా విశ్వ విద్యాలయమున చాలాకాలము విద్య నభ్యసించి బుద్ధ భగవానుని జన్మస్థలమగు కపిలవస్తును సందర్శించి మరల తమిళ దేశమునకు వచ్చి మత ప్రచారము చేసి నాడు. సింహళమున కేగి అచటి రాజును తృప్తిపఱచి సుమాత్రా, జావా ద్వీపము లందు పర్యటించి చీనా దేశమునకు వెళ్ళినట్లు బౌద్ధ గ్రంథములు (సింహళము లోనివి) ఘోషించుచున్నవి.

వీరచోళీయకర్త బుద్ధమిత్రుడు క్రీ.శ. 11వ శతాబ్దికి జెంది తంజావూరున, వేంగి దేశమున నివసించినవాడు.

వీరచోళీయ వ్యాకరణ వ్యాఖ్యాత పెరుం దేవనార్ బుద్ధమిత్రుని శిష్యుడే.

దీపాంకుర తేరుడు - ఇతనికి చోళీయ దీపాంకురుడని నామాంతరము. ఇంతేకాక బుద్ధప్రియ తేరుడని సింహళమున నితనికి ప్రసిద్ధి. అచ్చట ఆనంద వన రత్న అను బుద్ధభిక్కు వద్ద మతవిద్య నభ్యసించి జన్మభూమికి తిరిగి వచ్చి, కాంచీ పురమున గల బాలాదిచ్చ విహారాధికారిగా నుండి పాళీ భాషలో 104 పద్యములు

గల 'పజ్జమధు' అను గ్రంథమును, రూపసిద్ధి యని పాళీ భాషకు వ్యాకరణమును రచించెను.

అనిరుద్ధుడు కాంచీపురమందలి మూల సోమ విహారాధిపతి. పాండ్య దేశమున జన్మించినవాడు. అభిధమ్మార్ధ సంగ్రహము, పరమార్థ వినిశ్చయము. నామరూప పరిచ్ఛేదమను గ్రంథములను రచించెను. ఈ గ్రంథములు బౌద్ధ మతమున నీ నాటికి ప్రమాణములై యున్నవి. ఈ భిక్కు క్రీ.శ. 12వ శతాబ్దికి చెందినవాడు.

చోళ దేశమున బుద్ధమిత్రుడు, మహాకాశ్యపుడును నిరువురు బౌద్ధ సన్న్యాసులు వెలసి పైన పేర్కొన్న అనిరుద్ధుని నామరూప పరిచ్ఛే దాదులకు సింహళమున బహుళ వ్యాప్తిని గలిగించిరి.

కాంచీపురమున క్రీ.శ. 1245లో నివసించి యుండిన ఆనంద తేరుడు బౌద్ధ గ్రంథములను తఱచి చూచిన మనీషి. బర్మా దేశమునకు వెళ్ళి అచ్చట గల అరిమర్దన పురమున బౌద్ధ సంఘమును స్థాపించి, అర్ధ శతాబ్ది కాలముపాటు బర్మీయులకు గురువై యుండి 1245లో నిర్యాణము జెందినట్లు 'శాసనవంశ' మను గ్రంథమును బర్మాలోని శిలాశాసనమును తెలియజేయు చున్నవి.

పదమూడవ శతాబ్దిలో తామ్రపర్ణి నదీ తీరమున ధర్మకీర్తి యను బౌద్ధ సన్న్యాసి బౌద్ధ ధర్మమును పునరుద్ధరింప యత్నించినట్లు, ఇతనిని గూర్చి విన్న లంకరాజు సింహళము రప్పించెనని, యితడు చోళ దేశమునందలి మఱికొందరు సమకాలీన భౌద్ధులను గూడ లంకకు రావించి యొక బౌద్ధ సమావేశమును జరిపెనని తెలియుచున్నది.

కవి రాజు అను బౌద్ధ మతానుయాయి యైన తమిళకవి ఆశుకవిత్వమున నిపుణుడై యుండినట్లు కళింగత్తుపరణి వ్యాఖ్యాత వలన తెలియును.

పాతావతారమను పాళిగ్రంథమును రచించిన శారిబుద్ధుడు క్రీ.శ. 13వ శతాబ్దమున చోళ మండలమున నుండెను. ఇతడే కాక బుద్ధాదిత్యుడను కాంచీపుర వాసి యగు బౌద్ధభిక్కు జావా రాజును ప్రశంసించుచు కొన్ని గీతములను వ్రాసి యున్నాడు.

ఇట్లు తమిళ దేశమున బౌద్ధ విద్వాంసులెందఱో వెలసి యుండిరి. ఆ కాలమున బౌద్ధ మతమునకు క్షేత్రములుగా కొన్ని స్థలములు ప్రఖ్యాతి నంది యుండినవి.

ప్రాచీన కాలమున కావేరిప్పూం పట్టణము [పుగార్] బౌద్ధ మతమునకు స్థానముగా నుండినట్లు రసవాహిని యనుపాళీ గ్రంథమును బట్టి, మణిమేఖల తమిళ కావ్యమును బట్టి తెలియును. తర్వాతి కాలమున నాగపట్టణము, కాంచి ప్రసిద్ధ బౌద్ధ క్షేత్రములుగా ప్రఖ్యాతి నందినవి.

పెగు దేశమునకు ప్రాచీన కాలమున హంసవతి అని పేరు. 15 వ శతాబ్దిలో అక్కడి రాజగు రామపతి రాజు పంపిన పదునొక్కరు బౌద్ధ భిక్షువులు చిత్రదూతు దను రాయబారియు క్రీ.శ. 1477లో సింహళమునకు వెళ్ళి తిరిగి వచ్చుచుండగా తుఫాను వలన వారు పయనించు నోడ మునిగిపోయినదని, అదృష్ట వశాత్తు వారు బ్రతికి నాగపట్టణపు రేవును చేరుకొనిరని, అచ్చట చైనా రాజుచే నిర్మితమైన గుహవంటి బౌద్ధారామమున బుద్ధుని స్తుతించిరని బర్మాదేశ మందలి కళ్యాణి నగర శిలాశాసనము వలన తెలియుచున్నది.

క్రీ.శ. 1725 నాగపట్టణమున చీనా కోవెల యని దేవా యతన మున్నట్లు **valentyn** అను నతడు వ్రాసియున్నాడు. 1849 లో తాను కనులార నాగపట్టణ మున నొక శిథిల బౌద్ధాలయమును చూచినట్లు చెప్పి యున్నాడు. 1897 లో ఈ చోట ప్రభుత్వంవారి యాజ్ఞపై నొక చర్చి లేచినది. అదే చోట నున్న యొక యిప్ప చెట్టును కొట్టివేయునపు డా చెట్టు మూలమున నైదు చిన్న బౌద్ధ విగ్రహ ములు దొరికినవి. వానిలోనొకదానిని క్రైస్తవపాదిరీలు నేపియర్(Lord napier) గవర్నరుగా నుండి నాగపట్టణమునకు వచ్చినపుడు బహుమతిగా నొసంగిరి. ఆ విగ్రహ పీఠమున 11, 12 శతాబ్దుల నాటి తమిళ లిపిలో 'స్వస్తిశ్రీ ఆగమ పండి తర్ ఉయర్ కొండ నాయకర్' అని వ్రాయబడి యున్నది. బోధివృక్షపు నీడను ధ్యాన మగ్నుడై యున్నట్లొక విగ్రహమును, రెండు చేతులను పైకెత్తి భక్తుల కభయ మిచ్చు భంగిమలో మఱియొకటి యున్నవి.

డాక్టరు S. కృష్ణస్వామి అయ్యంగారు బుదకోట్టమని యిప్పుడొక అగ్రహార మున్నదని పూర్వ మక్కడ బుద్ధాలయముండి యుండెడిదని చెప్పుచున్నారు. నాగ పట్టణమున లభ్యమైన బౌద్ధ విగ్రహములు కొన్ని మదరాసు పురాతత్వ ప్రదర్శన శాలలో నున్నవి.

కులోత్తుంగ చోళుని (Leiden Grant) బట్టి బౌద్ధులకు స్థానమైనట్టు బుద్ధకుడి అను గ్రామ మున్నట్లు పేర్కొనబడినది.

సంస్కృతమున ఉరగపుర మని ప్రసిద్ధమైన ఉరైయూరు నందు క్రీ.శ.4వ శతాబ్దిలో ప్రసిద్ధ బౌద్ధాచార్యుడగు బౌద్ధతత్త్వతేరన్ అనునతడు జన్మించినాడు.

కాంచీపురము మతవిద్యాపీఠము. హుయన్సాంగ్ ఇచ్చట నొక అశోకుని బౌద్ధ స్థూపమున్నట్లు పేర్కొని యున్నాడు. కాని మణిమేఖలలో అశోకస్థూపమును గూర్చిన ప్రశంసయే లేదు. క్రీ.శ. 2వ శతాబ్దిలో చోళరాజ్యము నేలిన కిళ్ళి వళవన్ అను చోళరాజ సోదరుడు ఇళంకిళి అనునతడు కాంచీపురమును రాజధానిగా చేసికొని తొండమండలమును పాలించెను. అతడు 'పైం పూంబోదిబగ వర్కు' ఒక చైత్యమును నిర్మించినట్లు మణిమేఖల చెప్పుచున్నది. కాంచీపురమున కాగ్నేయ దిక్కున ధర్మతవన మనునొక పూదోట యుండెనని, దానిలో ఇళంగిళ్ళి యొక బుద్ధపీఠము నమర్చియుత్సవములు జరిపించాడని కూడ మణిమేఖల వలన తెలియును. ఈ కావ్యమును బట్టియే కావేరిపూం పట్టణమున నుండిన అరవణదానుడు తర్వాత కాంచీ నగరమున నుండి బౌద్ధమతమును బోధించెనని తెలియును. ఇప్పటికి కంచిలో అరప్పణంజేరి అను వీధి యున్నది. అరవరదాసు డిచ్చటనే పూర్వము నివసించి యుండెనని విజ్ఞుల యభిప్రాయము. (రావు బహాదూర్ రాఘవ అయ్యం గార్.)

అయితే ఇక్కడ నున్న బుద్దేరి వీధి అనునది 'బుద్ధుల వీధిమాఱిన రూపమే' అని చెప్పియున్నారు.

మాధవి అను దేవదాసిపుత్రి మణిమేఖల బౌద్ధసన్యాసిని యైన తర్వాత యంతిమ కాలమువఱకు కాంచీపురముననే యున్నట్లు మణిమేఖల కావ్యమునుబట్టి తెలియును. 'మణిమేఖలమ్మ' గుడియని ఒక దేవాలయమున్నదని దీనికిని తమిళ సారస్వతమున స్థిర ప్రతిష్ఠితురాలైన బౌద్ధభిక్కుణికిని సంబంధమున్నదేమో అని పరిశోధకు లూహించుచున్నారు.

పల్లవరాజులలో బుద్ధవర్మ అనునతడు బౌద్ధుడని తెలియుచున్నది. క్రీ.శ. 7వ శతాబ్దిలో హిమశీతలుడను రాజు బౌద్ధుల నాదరించినాడని, అకలంకుడను జైనుడు కాంచీపురమున నీ రాజు నెదుట మతవాదమున జయించి రాజును జైనుని గావించుటయే కాక యోడిపోయిన బౌద్ధుల లంకకు పంపినట్లు తెలియుచున్నది. ఏడవ శతాబ్దిలో కంచిని దర్శించిన హుయన్సాంగ్ 100 బౌద్ధమతములు వేయిమంది బౌద్ధ భిక్షువులు నున్నట్లు చెప్పియున్నాడు. కాని బుద్ధ మఠములు సరియైన స్థితిలో లేవని చెప్పియున్నాడు.

రాజకీయ పురాతత్త్వ పరిశోధకులు కంచిలోని కామాక్షీ దేవాలయము బౌద్ధుల కాలమున తారాదేవి గుడియని, తర్వాత కామాక్షి యాలయముగా మారినదని యందురు. ఆ దేవాలయమున బుద్ధని విగ్రహములైదాలు కాన్పించుచున్నవి. అరవణదానుడు, దిఙ్నాగుడు, మణిమేఖల, బోధిధర్ముడు, ధర్మపాలుడు, ఆనంద తేరుడు మొదలగు ప్రసిద్ధి కెక్కిన బౌద్ధధర్మజ్ఞులిచ్చట నివసించిరి.

ఇంతేకాక తిరుప్పాదిరిప్పులియూర్ లోను సంగమంగై కూవం అను చోళ దేశాంతర్గత స్థలములోను బౌద్ధము వెలిసి యుండినది.

పెరియ పురాణమున శాక్యర్ తమ్ బోధిమంగై అనునూరిలో తిరుజ్ఞాన సంబంధము క్రీ.శ. 7వ శతాబ్దిలో బుద్ధనంది, శారిబుద్ధుడు మొదలగు బుద్ధతేరులను జయించినట్లున్నది.

పొనోపట్టి అను ఊరు తంజావూరి జిల్లాలో పుదుక్కోట తాలూకాలో నున్నది. ఇక్కడ వీరచోళియమను తమిళ వ్యాకరణమును వ్రాసిన బుద్ధమిత్రుడు నివసించుచుండెను.

నాగపట్టణము :

చోళదేశ మందలి ప్రసిద్ధ రేవు పట్టణము.

క్రీ.శ. 720 సంవత్సరమున నరసింహ బౌద్ధవర్మని కాలమున నీ నగరమున నొక బౌద్ధాలయము నిర్మితమైనట్లు తెలియుచున్నది. వర్తకమునకై చీనా దేశమునుండి వచ్చు బౌద్ధులకొఱకై చైనా దేశపురాజు కట్టించినందున'చీనా కోవెల' యని యిది తర్వాతి కాలమున ప్రసిద్ధమైనది. మార్కోపోలో దీనిని పేర్కొని యున్నాడు.

క్రీ.శ. 8 లేక 9 శతాబ్దులలో జీవించి యుండిన తిరుమంగై యానార్ నాగ పట్టణమందున్న అపరంజి బౌద్ధ విగ్రహమును తీసుకొని వెళ్ళి విష్ణ్వాలయమునకు కైంకర్యములు చేసినట్లు తెలియుచున్నది.

ప్రసిద్ధుడగు రాజరాజచోళుని కాలమున 985-1014 శ్రీశైలేంద్ర చూడా మణి విహార మనుపేర బౌద్ధపాఠశాల నిర్మితమైనది. 'శ్రీ విజయ' అనురాజ్యమును

పాలించిన శ్రీమార విజయోత్తుంగవర్మని తండ్రి చూడామణివర్మని పేరకట్టబడినది. రాజరాజు దీనికొఱకై యానై మంగళము మొదలగు గ్రామములను దానము చేసెను. కాని దానము చేయుటకు పూర్వమే రాజరాజ చోళుడు మరణించినందున రాజేంద్ర చోళుడు దాన శాసనము వేయించినాడు. ఈ శాసనము లీడను నగరవస్తు ప్రదర్శన శాలలో నున్నది.

పాండ్య రాజ్యమునకు ప్రధాన పట్టణమైన మధురలో బౌద్ధారామ మొకటి వెలసి యుండినట్లు 'మధుర కాంచి' యను గ్రంథమున నున్నట్లు దానికి వ్యాఖ్య రచించిన నాచ్చియార్ కినియార్ తెలిపి యున్నాడు. అశోకచక్రవర్తి స్వయముగా నీ పట్టణమున నొక విహారమును నిర్మింప జేసెనని చెప్పుదురు. హుయన్సాంగ్ శిథిలావస్థలో మహేంద్రునిచే నిర్మితమైన విహారమున్నట్లు పేర్కొని యున్నాడు. కాని తమిళ కావ్యములలో దీని ప్రశంస లేదు.

• • • • •

ఇట్లు బౌద్ధమతము రమారమి పదిహేను వందల యేండ్ల కాలమున తమిళ దేశమున వ్యాపించి యుండినట్లు తెలియుచున్నది. నేడు విశ్వవిద్యాలయము లందు తమిళ దేశమందలి బౌద్ధమును గూర్చి పరిశోధనలు జరుగుచున్నవి. తత్ఫలితముగ ముందు ముందెన్నెని నూత్న విషయములు బయలుపడ వచ్చును.

శ్రీమతి ఎం. ఆదిలక్ష్మి

కేరళ దేశంలో బౌద్ధమతం

దక్షిణ హిందూ దేశమున బౌద్ధమత మెప్పుడు ప్రవేశించి వ్యాప్తి నొందిన దియు నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁదగిన యాధారములు మనకు లభించుట లేదు. అట్టిచో కేరళ దేశములోనికి బౌద్ధమత మెప్పుడు వచ్చినది యని తెలిసికొనుట యసలే సాధ్యము కాదు. కాని యొకటి మాత్రము నిశ్చయము. పూర్వకాలమున తమిళ దేశమునకు, కేరళ దేశమునకును జాల సన్నిహిత సంబంధ బాంధవ్యములుండినవి. అందుచేత తమిళ దేశమున నేయుద్యమము బయలు దేరినను-అది మత విషయక మయినది కానిండు లేదా రాజకీయ విషయము కానిండు-దాని తాకిడి, దాని ప్రభావము కేరళ దేశము మీఁదఁ గూడఁ దప్పకుండ నుండెడిదని చెప్పవచ్చును.

క్రీస్తునకుఁ బూర్వపు శతాబ్దులలోఁ గేరళ దేశమున బౌద్ధమత మేస్థితిలో నుండినదని తెలిసికొనుట కాకాలమునకు సంబంధించిన వాఙ్మయమే మన కాధారం. అప్పటి తమిళ కావ్యములలో నెక్కడఁగూడ బౌద్ధమత ప్రసక్తి కానరాదు. క్రీ.పూ. 4వ శతాబ్దికిఁ జెందిన 'తొల్కాప్పియము'లో నీ మతమును గూర్చిన ప్రస్తావనయే లేదు. దాని తరువాత రెండు మూఁడు శతాబ్దములకు వెలసిన 'తిరుక్కురళ్'లోఁ గూడ బౌద్ధమత ప్రశంస లేదు. కాని కొందఱు విద్వాంసులు మాత్రము 'కురళ్' లోని కొన్ని విషయములు బౌద్ధమతమునకు సంబంధించినవని చెప్పుచున్నారు. తిరువళ్ళువరు బౌద్ధమతస్థుఁడనువాదము కూడా నొకటి లేకపోలేదు. 'కురళ్' లోని 'తురవు' అను దశకములోని పది 'కురళ'లే వారా విధముగా నూహించుటకుఁ గారణము. కాని 'తురవు' (దీక్షాస్వీకరణము) అనునది యొక్క బౌద్ధమతమునకు మాత్రమే సంబంధించినదని చెప్పుటకు వీలులేదు. ఇందువలన దక్షిణ హిందూదేశములోని ప్రజాజీవితమును, సంస్కృతిని రూపొందించు విధముగా బౌద్ధమత మా కాలమున కించుకయు ప్రబలము కాలేదనియే చెప్పవలసి యున్నది.

మఱొక సంగతి : క్రీ.పూ. రెండవ శతాబ్దమున సింహళ దేశములో నొక పెద్ద బౌద్ధ సమావేశము జరిగినది. 'దుత్తగామణి అభయ'యను రాజుకాలమున నొక 'మహా విహార' ప్రారంభోత్సవ సందర్భమున నా సమావేశ మేర్పాటు చేయఁ బడినది. దానికి వివిధ దేశముల నుండి బౌద్ధభిక్షువు లాహ్వానింపఁబడిరి. హిందూ

దేశములోని ప్రధాన బౌద్ధవిహారముల నుండి ఎందతో బౌద్ధభిక్షువు లాసమావేశ మునఁ బాల్గొనిరి. కాని యా సమావేశమునకు హాజరయిన బౌద్ధుల పట్టికలో కేరళ దేశపు బౌద్ధుల పేరు లేదు. ఆనాఁటికిఁ గేరళ దేశమున బౌద్ధమత మంతగా వ్యాప్తిలో లేదనుట కిది యొక నిదర్శనము.

అయిన కేరళదేశమున బౌద్ధమత మెప్పటి నుండి యున్నది? ఎవరి మూల మున నది యా దేశములోనికిఁ బ్రవేశించినది? యను విషయములను గూర్చి మనము విచారింపవలసి యున్నది. దక్షిణ హిందూ దేశమున బౌద్ధ మతవ్యాప్తి అశోక చక్రవర్తి మూలమున జరిగినది కాదని కొందఱు విద్వాంసు లభిప్రాయ పడుచున్నారు. అతని శాసనములలో నెచ్చటను దక్షిణ హిందూదేశమున కాతఁడు బౌద్ధభిక్షువులను బంపినట్లు పేర్కొనఁబడి యుండక పోవుటయే వారట్లభిప్రాయ పడుటకుఁ గారణము బౌద్ధమతస్థుఁడగు శీత్తలైశాత్తనార్ చే రచింపఁబడిన 'మణి మేఖల' యను బౌద్ధ గ్రంథములోఁగూడ నీ యశోక చక్రవర్తి ప్రచార ప్రస్తావము లేకపోవుట వారియూహకు మఱొక కారణము. కాని 'మణిమేఖల' బౌద్ధగ్రంథమే యయినను నది 'కావ్య' మగుటచే నంవా ప్రస్తావముండవలసిన యవసరము లేదు.

అశోకుని రెండవ శిలాశాసనములో కేరళ దేశము పేర్కొనఁబడియే యున్నది. తామ్రపర్ణి యనఁబడు 'కేరళపుత్ర'లో నశోకుఁడు రోగులకును, బశువు లకును చికిత్స చేయుటకొఱకై ప్రప్రత్యేకముగా వైద్యశాలలు నెలకొల్పినట్లా శాసనములోఁగలదు. కనుక దీనిఁబట్టి యశోకుని కాలములోనే బౌద్ధమతము కేరళ దేశమునకు వచ్చి యుండునని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. అశోకునికిఁబూర్వము కేరళ దేశములో బౌద్ధమతం లేదు. సింహళదేశమునుండి కొందఱు బౌద్ధులు వచ్చి కేరళ దేశములో బౌద్ధమత ప్రచారము చేసినట్లు చెప్పుదురు కాని యది జరిగినది యశోకునికిఁ దరువాతి కాలములోనే.

క్రీ. శ. తొలిశతాబ్దాల నాఁటికి బౌద్ధమతము కేరళ దేశమున మిక్కిలి వ్యాప్తి నొందినది. ఆ కాలమునకుఁ జెందిన "శిలప్పదిగారము" "మణిమేఖల" యను గ్రంథముల మూలమున మనకీ విషయము తెలియవచ్చుచున్నది. వీనిలో 'మణిమేఖల' బౌద్ధ గ్రంథము. ఇందులోని ప్రతి యధ్యాయములోను బౌద్ధమత ప్రశంస కానవచ్చును. దానినిబట్టి యా కాలములో బౌద్ధమత మత్యంతవ్యాప్తిలో నుండెడి దని యూహింప వచ్చును.

"శిలప్పదిగారము"లోని యొక సన్నివేశమును బట్టి కేరళ దేశములో నా నాఁడు బౌద్ధమత మెక్కువ ప్రచారములో నుండెడి దని చెప్పవచ్చును. 'వంజి' నగరమున (అది కేరళ దేశములోనిది) 'కణ్ణకి' విగ్రహప్రతిష్ఠ జరిగిన సందర్భమున సింహళ దేశమునుండి 'గజబాహు' వను రాజు వచ్చినట్లు చెప్పఁబడినది. "మహావంశ" మను బౌద్ధ గ్రంథములో "గజబాహువు" గొప్ప బౌద్ధుఁడని కలదు. బౌద్ధుఁ డయిన గజబాహువు "వంజి"లోని యుత్సవములోఁ బాల్గొనుట కేమి కారణ మని యాలోచింపఁగా కణ్ణకి గాథకు సంబంధించిన "పత్నిసంప్రదాయము" బౌద్ధ సంప్రదాయమే యనియు, నందుచేతనే గజబాహువు సింహళదేశము నుండి యా యుత్సవమునకు వచ్చుట సంభవించిన దనియుఁ దెలియుచున్నది. "వంజి" నగరములో మణిమేఖల కణ్ణకిని సందర్శించినపుడు వారి కిరువురికిని మధ్య జరిగిన సంభాషణను బట్టికూడ 'కణ్ణకి' బౌద్ధ మతాభిమాని యని ఋజువగుచున్నది.

"వంజి" నగరములోని బౌద్ధచైత్యము చాలా పెద్దది. "దాని యంచు లాకాశము నంటుచున్న" వని మణిమేఖల వర్ణించినది. ఆ కాలమున దక్షిణ హిందూ దేశమున కంతకును పేరొందిన మహాచైత్యము. ఎందఱో బౌద్ధ భిక్షువులు తమిళ దేశములోని వివిధ ప్రాంతముల నుండి వచ్చి యా చైత్యమున నివసించుచుండిరి. కాంచీ నగరములో నొకప్పుడు గొప్ప కాటకము సంభవింపఁగా బౌద్ధభిక్షువు లక్కడినుండి వచ్చి "వంజి" నగరములోని బౌద్ధవిహారముఁజేరుకొనిరని కోవలుని తండ్రి మణిమేఖలకుఁ జెప్పెను. దీనినిబట్టి యాబౌద్ధవిహార మాకాలమున చాలఁ బెద్దదిగా నుండి యుండు నని మన మూహింప వచ్చును. దురదృష్టవశాత్తు దాని శిథిలావశేషములు కూడా నేఁడు మనకు లభించుట లేదు. నేఁటి 'క్రాంగనూరు'కు సమీపమున నామహాచైత్యముండిన ప్రదేశము అక్కడక్కడ చెదరులు చెదరులుగాఁ గానవచ్చుచున్నవి. కాని యక్కడి త్రవ్వకములను బయటికిఁ దీసి పరిశోధనలు సలుపుట కెవరును ముందునకు వచ్చుట లేదు.

కేరళదేశమును బరిపాలించిన రాజులకు 'పెరుమాళ్' అనునది బిరుదము. ఆ దేశమును బరిపాలించిన యిరువది యైదుమంది 'పెరుమాళ్'రాజులను గూర్చియు, వారి పరిపాలనమును గూర్చియు 'కేరళోల్పతి' (కేరళోత్పత్తి) యను మలయాళ గ్రంథములోఁ బేర్కొనబఁడి యున్నది. వారిలో పళ్లిబాణ, పెరుమాళ్, చేరమాన్

పేరుమాళ్ అను నిరువురు రాజులు బౌద్ధ మతమును స్వీకరించి బౌద్ధులయిన ట్లా గ్రంథములోఁ గలదు. వారిలో మొదటి రాజునకు "బౌద్ధనాయ పెరుమాళ్" అని పేరు. బౌద్ధుఁడయిన పెరుమాళ్ అని దాని యర్థము. చేరమాన్ పెరుమాళ్ కాలము నాఁటికిఁ గేరళ దేశములో బౌద్ధమతము చాలా హీనస్థితిలో నుండినది. అతని కాల మున నెందఱో బౌద్ధులు తిరిగి హిందూమతమును నవలంబించి హిందువులగుటకుఁ బ్రారంభించిరి. అట్టి స్థితిలో నారాజు తనదేశములో నానాఁడు క్షీణించుచుండిన బౌద్ధమతమును స్వీకరించె నని చెప్పుట యసంగతము. కనుక నీ విషయం చారిత్రక సత్యమయి యుండదనియు, ఇది యేదో పుక్కిటి పురాణ మనియు మనము దీనిఁ ద్రోసి వేయవచ్చును.

తిరువాన్కూరు దక్షిణ ప్రాంతమున క్రీ. శ. తొమ్మిదవ శతాబ్దముదాఁకఁ గూడా బౌద్ధమతము మంచి వ్యాప్తిలో నుండినట్లుగాఁ దెలియుచున్నది. అప్పటికి దక్షిణ హిందూదేశములో బౌద్ధ మతము క్షీణదశ నందు వుండినను తిరువాన్కూరు దక్షిణ ప్రాంతమున బౌద్ధమత మా నాఁడు చాలా వ్యాప్తిలో నుండినదని వరగుణుఁ డనునొక రాజు వేయించిన బౌద్ధశాసనమును బట్టి తెలియుచున్నది. బౌద్ధమతము నకు సంబంధించి కేరళదేశములో దొరికిన ఏకైక శాసనమది! ఈ శాసనము రెండు రాగిరేకులపై నున్నది. అందుఁ బేర్కొనఁబడిన తారీఖును బట్టి యిది క్రీ. శ. 868 కిఁ జెందినట్లు మనము నిశ్చయింప వచ్చును.

కేరళములోని మావెలిక్కర, భరణిక్కావు, పళ్లికోక్కల్ పుత్రచేన్, కరునాగవల్లి, కారుమాతి, కిలిరూర్, నిలంపెరూర్ అను ప్రదేశములలో నతిమనోహరము లయిన బుద్ధవిగ్రహములు నేఁటికిని గానవచ్చుచున్నవి. కేరళదేశములోని "శ్రీమూలవాస" మను ప్రదేశమునఁ బూర్వ మొకగొప్ప బౌద్ధవిహారముండినట్లుగా "మూషికవంశ" మనుగ్రంథము తెలుపుచున్నది. అది యానాఁడు భారతదేశములోని విహారములలో నెల్లఁ బేరు పొందియుండినదని యితరాధారములవలనఁ గూడ మనకు దెలియుచున్నది. కాని యీ "శ్రీమూలవాస" మను ప్రదేశము నేఁడు కేరళ దేశములో నెక్కడ నున్నదో యింకను గుర్తింప బడలేదు.

సుప్రసిద్ధ చీనాయాత్రికుడు యువాన్ చాంగు తన భారతదేశ యాత్రలను గూర్చి వ్రాయుచుఁ దాను దక్షిణ హిందూదేశములో ననేక బౌద్ధవిహారములను సందర్శించినట్లు వ్రాసికొనినాఁడు. కాని నేఁడాప్రదేశములను గుర్తించుటలోఁ బండి

పులలో భేదాభిప్రాయము లేర్పడినవి. అందుఁ బేర్కొనఁ బడిన "మాలకూట" మనుప్రదేశము నేఁటి మలబారునకు సంబంధించిన దని పలువురు పండితుల యభిప్రాయము. యువాన్ చాంగు వ్రాఁతలనుబట్టి యాకాలమున కేరళదేశములో బౌద్ధమతము క్రమముగాఁ క్షీణించుచుండినదనియు, హిందూమతము క్రమముగాఁ బుంజుకొనుచు దానిస్థానము నాక్రమించిన దనియు నునమూహింపవచ్చును. "మాలకూటము" నందలి ప్రజలలో పలు మతములు వారుండినట్లు యువాన్‌చాంగు పేర్కొనుటయే దీనికిఁ దార్కాణము.

నేఁడు కేరళదేశమున "శాస్త" ఆరాధన విపరీతముగాఁ గానవచ్చుచున్నది. "శాస్త" కేరళదేశీయులకుఁ బ్రీతిపాత్ర మయిన దైవము. అతఁడు హరిహరసుతుఁ డఁట! సబరిమల, అచ్చెన్ కోయిల్, కులత్తుపుషా, అరియన్ కావు అను ప్రదేశము లీ "శాస్త" దైవతము వెలసిన పుణ్యక్షేత్రములు. వీనితో సహ్యాపర్వతారణ్యములనడుమ వెలసిన "సబరిమల" చాలాఁ బ్రసిద్ధి చెందినది. ప్రతి సంవత్సరమును నవంబరు నెలనుండి జనవరిదాఁక నిక్కడ జరుగు నుత్సవములకుఁ గేరళదేశములోని లక్షలాది జనమక్కడికిఁ జేరుకొందురు. ప్రపంచములోనే యే యితర పుణ్యక్షేత్రమునకును నింత పెద్ద యాత్రిక జనము రారని చెప్పుదురు. ఈ "శాస్త" పూజ బుద్ధపూజయే యనియు, నక్కడి హిందువులు బుద్ధారాధన నవలంబించి దానికే "శాస్త" ఆరాధనగాఁ బేరు పెట్టుకొనిరనియుఁ గొందఱు పండితులు విశ్వసించుచున్నారు. "శాస్త" ఆరాధనలో నహింస ప్రధాన స్థానము వహించుటయు, బుద్ధవిగ్రహ శిల్పమునకును, శాస్త దైవత విగ్రహ శిల్పమునకును బోలికలు గాన వచ్చుచుండుటయు దీనికిఁ గారణములు. కాని యీ "శాస్త" దైవతారాధనము ద్రావిడసంప్రదాయ మనియు, శాస్తద్రవిడదైవతమనియు మఱికొందఱు పండితులు సప్రమాణముగా నిరూపించిరి. కాని మొత్తముపై నీ "శాస్త" ఆరాధన సంప్రదాయము మీఁద బౌద్ధమత ప్రభావ మంతో యింతో లేక పోలేదు. అంతమాత్రముచేత "శాస్త" బుద్ధదేవుఁడే యని చెప్పుటకు మాత్రము వీలు లేదు.

కేరళదేశములోని హిందువులలో "ఇళవ" లని యొక తెగవారు కలరు. మతాచారముల యందును, సాంఘిక సాంప్రదాయముల యందును వీరికిని, నాయర్లకును జాలాఁ బోలిక లున్నవి. కాని పరంపరగా నాయర్లు శూద్రు లనియు, "ఇళవ" లంతకంటెఁ దక్కువజాతివా రనియుఁ బరిగణింపఁబడుచున్నారు.

అక్కడి సవర్ణులయిన బ్రాహ్మణులు, ఇళవులతో సహపంక్తి భోజనము చేయుట కాని, వారి నిండ్ల లోనికి రానిచ్చుట కాని లేదు. అక్కడి సంఘములో వారించు మించుగా హరిజనుల వలెనే చూడఁబడుదురు.

వారు సింహళ దేశమునుండి యేనాడో వచ్చి కేరళ దేశములో స్థిరనివాస మేర్పరచు కొనిన బౌద్ధులని చాల మంది యభిప్రాయము. వారు సింహళీయులే యనుటకుఁ బెక్కాధారములున్నవి. 'ఇళవ' అను పదము సింహళమునకుఁ దమిళ పద మయిన 'ఇళయ్'కుఁ జాల సన్నిహితముగా నున్నది. వారికే 'తియను' లని గూడఁబేరు. అది 'ద్వీపక' యను సంస్కృత పద వికార మయి యుండవచ్చును. సింహళ ద్వీప వాసు లనునర్థములో వారికి 'తియను' లను పేరు స్థిరపడి యుండ వచ్చునని కొంద రభిప్రాయపడుచున్నారు. వీరి పుట్టుపూర్వోత్తములను గూర్చి యింకను బాగుగాఁ బరిశోధనలు సాగించినచోఁ గేరళ దేశమున క్రీ. పూ. తొలి శతాబ్దములలో జరిగిన బౌద్ధమత వ్యాప్తిని గూర్చి కొంత వఱకు దెలిసికొన వచ్చును. ఈ 'యిళవులు' నేఁడు హిందువులే యయినను వారి యాచారములు చాలవఱకు బౌద్ధాచారములే. తాము బౌద్ధ సంప్రదాయమునకుఁ జెందినవారమని వారభిమానముతోఁ జెప్పుకొని గర్వపడుదురు కూడ.

క్రీ. శ. ఏడవ శతాబ్ది నాఁటికే కేరళ దేశమున బౌద్ధమతము క్షీణదశలో నుండినదని యువాన్‌చాంగు తెలిపినాఁడు. మఱికొన్ని తమిళ గ్రంథములను బట్టి కూడ మన కీవిషయము యథార్థమని నిరూపితమగు చున్నది. అప్పటికి శైవ వైష్ణవ మతములు దేశములో బాగుగాఁ దల యెత్తి వీరవిహారము చేయఁ బ్రారంభించినవి. శైవనాయన్మారులును, వైష్ణవ ఆళ్వారులును గొప్పగా మత ప్రచారము చేసి జైనబౌద్ధములను దేశములో నడుగంటఁ జేయఁ బ్రయత్నించిరి. కాని యెట్లో పదవ శతాబ్దిదాఁక గొనయూపిరితోఁ గొట్టుకొనుచుండిన బౌద్ధ మతము దాని తరు వాతఁ బూర్తిగా హిందూ మత ప్రాబల్యమునకు లొంగి పోయినది. భారత దేశము మొత్తముపై బౌద్ధ మతము క్షీణించుట కేవి కారణములో యవే కేరళదేశములోఁ గూడ బౌద్ధమతము క్షీణించుటకుఁ గారణము లయినవని చెప్పవచ్చును. శైవవైష్ణవ భక్తుల ప్రచారముతోఁ బాటు కుమారిలభట్ల, శంకరాచార్యాదులు కూడ గేరళములో

బౌద్ధమతమును రూపు మాపుటకుఁ జాలవఱకుఁ గారణ భూతులయిరి. కేరళమున కుమారిలభట్టు పేరు కొంతకాలము మాఱు మ్రోఁగిపోయినది. అక్కడి నంబూద్రి బ్రాహ్మణులు వైదిక మతమునకుఁ బట్టుగొమ్మ లయిరి. వారందఱును గలిసి కట్టుగాఁబని చేసి బౌద్ధమతమును తమ దేశములో లేకుండఁ జేసిరి. బౌద్ధ విహార ములను హిందూ దేవాలయములుగ మార్చిరి. ప్రసిద్ధ పుణ్య క్షేత్రములలోని బుద్ధ విగ్రహములను దొలఁగించిరి. బౌద్ధులను సంఘములో నుండి వెలి వేసి వారి నిండ్ల లోనికి రానీయకుండ, జెఱువులలో స్నానము చేయనీయకుండ, నుత్సవములలో బాల్గొననీయకుండఁ జేయుటతో వారు తట్టుకొన లేకపోయిరి. తుదకు వారందఱును హిందూ మతమును స్వీకరింపవలసి వచ్చినది. హిందువుల నెదిరించి నిలువఁగల బలము స్తోమత యా నాఁడు బౌద్ధ మతమునకు లేకపోయినది. క్రమముగా బౌద్ధ మతము కేరళ దేశములో నడుగంటినది.

—శ్రీ తిమ్మావజ్ఝల కోదండరామయ్య

—o—

బౌద్ధంతో వికసించిన హిందీ

ప్రత్యక్షంగానో, పరోక్షంగానో బౌద్ధ ధర్మ ప్రభావం భారతదేశంలోని అన్ని భాషల సాహిత్యాల్లోనూ కనిపిస్తుంది. హిందీ భాష ప్రథమస్వరూపం మనకు బౌద్ధసాహిత్యం ద్వారానే గోచరమౌతుంది. దీని ద్వారా హిందీ సాహిత్య చరిత్ర 300 సంవత్సరాలు వెనక్కుపోయింది. 'బౌద్ధగాన్ ఓదోహా' 'థేరీగాథ' మొదలయినవి హిందీ భాషగా నిర్వచింపదగిన భాషారూపంలో లభించే ప్రప్రథమ గ్రంథాలు. టిబ్బెత్‌లో ఎక్కడో మూలను పడి వున్న వీటిని పరిశోధించి, వెలికి తీసుక వచ్చి, ఈ విధంగా హిందీ భాష చరిత్రను పొడిగించి, అమూల్యమైన సేవ చేసిన శ్రేయస్సు సుప్రసిద్ధ బౌద్ధ పండితులు త్రిపిటకాచార్యులు శ్రీరాహుల్ సాంకృత్యాయన్‌గారికి దక్కుతుంది. సిద్ధుల గాథలు బౌద్ధ సన్యాసినుల గాథలు ఈ గ్రంథాల్లోని ఇతివృత్తం.

ఐతే సామంతయుగంలో బ్రాహ్మణధర్మ ప్రభావంవల్ల బౌద్ధ సాహిత్యం అడుగంటిపోయింది. కొన్ని వందల యేండ్ల చరిత్ర గలిగిన ఈ యుగంలో మనకు మచ్చుకొక్క బౌద్ధ గ్రంథమయినా కానరాదు. అసలిటువంటి గ్రంథాలే రాయబడలేదో, లేక రాసినవి సద్ధర్మ విరోధుల ద్వారా నామరూపాలు లేకుండా నాశనం చేయబడ్డాయో మనమీనాడు చెప్పగలస్థితిలో లేము. ఏమన్నా కానివ్వండి, ఫలితం ఏమి జరిగిందంటే మళ్ళీ పందొమ్మిదవ శతాబ్ది అంతం వరకూ మనకొక్క బౌద్ధ గ్రంథం కూడా కానరాదు.

తరువాత వచ్చిన నవజాగరణంలో కూడా జనుల దృష్టి మొట్టమొదట పురాతన హైందవ సంస్కృతివైపే మరలింది. ప్రప్రథమంగా ప్రసిద్ధ విమర్శకుడు శ్రీరామచంద్రశుక్ల ఎడ్విన్ ఆర్నాల్డ్ వ్రాసిన లాయిట్ ఆఫ్ ఆసియాను ఆధారముగా తీసుకొని 'బుద్ధ్ చరిత్' అనే కావ్యం వ్రాశాడు. తరువాత శ్రీమైథిలీశరణ గుప్తా బుద్ధుని జీవితాంశాలనే 'యశోధరా' అనే పేరిట కావ్యంగా వ్రాశాడు. ఈ కావ్యం చాలా జనాదరణ పొందింది. మరొకాయన సిద్ధార్థ్ అనే కావ్యం వ్రాశాడు. విడిగా చాలామంది కవులు బుద్ధుణ్ని గురించి ఖండకావ్యాలు వ్రాశారు. వాటిలో

జయశంకర్ ప్రసాద్ వ్రాసిన 'అరికరుణకీ శాంతకధార్' చెప్పుకోదగి యున్నది. అశోకుని జీవిత విశేషాలను గురించి కుణాలుని చరిత్ర గురించి చాలామంది ఖండ కావ్యాలు, చిన్నకథలు, నాటకాలూ వ్రాశారు. జయశంకర్ ప్రసాద్ వ్రాసిన 'కళింగ విజయే' మంచి ఖండకావ్యం. ఉపగుప్త వాసవదత్తల మనోహరమైన కథను ఇతివృత్తంగా తీసుకొని చాలామంది చిన్న కథలూ, నాటికలూ వ్రాశారు. జయ శంకర్ ప్రసాద్ వ్రాసిన 'అజాతశత్రు' బుద్ధుని సమకాలిక విషయాలు తెలిపే గొప్ప నాటకం. జాతక కథలు హిందీలో అనువదింపబడి అనేక ఖండాలుగా ప్రచురింపబడ్డాయి. ప్రచురణ కర్తలు హిందీ సాహిత్య సమ్మేళన్, ప్రయాగ్ త్రిపిటకాల అనువాదం కూడా జరుగుతున్నది. హిందీ భాషకు ఎంతో సేవ చేసిన బౌద్ధ భిక్షువులు శ్రీరాహుల్ సాంకృత్యాయన్, బధంత్ ఆనంద కౌసల్యాయన్, శ్రీ భిక్షుధర్మ రక్షిత్ మొదలైనవారు, ముఖ్యంగా శ్రీ రాహుల్ సాంకృత్యాయన్, ఆనంద కౌసల్యాయన్‌గారలు అనేక బౌద్ధగ్రంథాలు అనువదించి స్వయంగా రచించి హిందీ భాషకు చాలా ఉపకారం చేశారు.

ఆమ్రపాలి కథ ఇతివృత్తంగా తీసుకొని శ్రీ ఆచార్య చతురసేన్ శాస్త్రిగారు 'వైశాలికీ నగర వధూ' అనే పేరు గల పెద్ద నవల ఒకటి వ్రాశారు. ఇదే ఇతి వృత్తాన్ని నాటకంగా వ్రాశారు శ్రీ రామకృష్ణశర్మ బేనీపురీగారు. ఈ కథ చాలా ప్రసిద్ధమైనది. చిన్నకథల రూపంలోనూ, ఖండకావ్యాల రూపంలో గూడా చాలా సార్లు ఉపయోగపడింది.

భారత ప్రభుత్వానికి అభిరుచి కలిగినందువల్ల ఇప్పుడిప్పుడు హిందీలో బౌద్ధ సాహిత్యం విరివిగా వస్తున్నది. ఇకముందు ఇంకా వృద్ధి జరుగుతుందని ఆశించ వచ్చు.

—శ్రీ ఆలూరి బైరాగి.

—0—

72

సంస్కృతంలో బౌద్ధ గ్రంథాలు

1. సర్వాస్తి వాదం:-

హీనయాన బౌద్ధులలో స్థవిరవాదుల గ్రంథాలు పాళీభాషలో రచితాలు. హీన యాన సంప్రదాయంలోని మరొక శాఖవారైన సర్వాస్తి వాదులు తమ మత గ్రంథా లను సంస్కృతంలోనే రచించారు. కొన్నిటిని పాళీ నుండి సంస్కృతానికి అనువదించుకొన్నారు. ఈ సాహిత్యం చాలావరకు పూర్తిగా లుప్తమైనది. కాని కొంత మాత్రం చీనా, టిబెట్ భాషానువాదాలలో మిగిలింది. ఇటీవల మధ్య ఆసి యాలో జరిగిన పరిశోధనలవల్ల మూల సంస్కృత గ్రంథాలు కొన్ని లభించాయి. ఈ సర్వాస్తి వాదులకు కూడా వినయ, సూత్ర, అభిదమ్మ పిటకాలున్నాయి. మొదటి రెండు పిటకాలు పాళీమూలానికి దగ్గరగా ఉన్నాయి. ఏడు అవాంతర భాగాలు గల అభిదమ్మ పిటకం మాత్రం పాలీ అభిదమ్మ పిటకంతో సంబంధం లేని స్వతంత్ర రచనగా కనిపిస్తుంది. దీనినిబట్టి అభిదమ్మ పిటక మంతా తర్వాత బౌద్ధంలో శాఖోపశాఖా భేదాలు ఏర్పడిన తర్వాత సృష్టింపబడిందనే అనుమానం కలుగుతున్నది.

ఇతర హీనయాన శాఖల గ్రంథాలు 'మహావస్తు' వినా పూర్తిగా నశించాయి. ఈ 'మహావస్తు' మహా సాంఘిక వినయానికి పాఠాంతరమయిన 'లోకుత్తరాని'కి పీఠిక కావచ్చునని పండితులంటారు. ఈ మహా సాంఘిక వినయం చీనా భాషలో అనూదితమైనది. చీనా భాషలోని సంయుక్తాగమం (సంయుక్తనికాయం) కూడా బహుశః మహాసాంఘిక మూలం నుండి రచితమైనదని పండితులు అభిప్రాయపడు తున్నారు. సత్యసిద్ధి శాస్త్రమన్నది కేవలం చీనా భాషలోని అనువాద గ్రంథం నుంచి మాత్రమే తెలుస్తున్నది.

2. మహాయాన గ్రంథాలు :-

1. మహాయానులు కూడా సిద్ధాంతరీత్యా వినయపిటకాన్ని అంగీకరించారు గనుక, బోధిసత్వ స్థితికి ప్రాధాన్యమిస్తూ కొన్ని గ్రంథాలు వ్రాయబడినవేగాని

మొత్తంమీద వినయపిటకంపై సంస్కృత గ్రంథాలు అంతగా బయలుదేరలేదనే అనాలి. హీనయాన వినయపిటకంలోను బుద్ధుని గతజన్మకు, ప్రస్తుత జన్మకు సంబంధించిన పెక్కు కథలు, జాతకాలు, అవదానాలు ఉన్నవి. ఈ కథలను మహాయానులు చిలవలు పలవలుగా అల్లారు. ఇవి నిజానికి సూత్ర పిటకంలోవైనా మహాయానులు వీటిని వినయంలోనే చేర్చారు.

బుద్ధ జీవిత చరిత్రలు : మహావస్తువు హీనయాన సంప్రదాయానికి చెందిన బుద్ధ చరిత్ర. మహాయానానికి చెందినది లలిత విస్తరం, అశ్వఘోషుని బుద్ధ చరిత్రం. లలిత విస్తరం పెక్కు యూరోపియన్ భాషలలో అనుపదించబడింది. సర్ ఎడ్విన్ ఆర్‌నాల్డ్ వ్రాసిన 'లైట్ ఆఫ్ ఏషియా' అనే గ్రంథానికి ఇదే ఆధారం. మొదట లలితవిస్తరం హీనయానంలో ఒక శాఖవారైన సర్వాస్తివాదులది. కాని దీనిని మహాయానులు తమ సంప్రదాయానుసారంగా దిద్దుకున్నారు. అశ్వఘోషుని బుద్ధ చరితం సిద్ధాంతరీత్యానూ, సాహిత్య దృష్టితోను ఉత్తమమైనది.

(అ) జాతక కథలు, అవదాన కథలు : జాతకమాలలో బుద్ధుని 35 పూర్వ జన్మ కథలున్నాయి. అవదానశతకం, అశోకావదనం మున్నగునవి అవదాన సాహిత్యానికి చెందినవి.

2. సూత్రాలు : సూత్రసారస్వతం విశేషంగా వుంది. దానిలో అవతంసక (గంథవ్యూహ) సూత్రం, సద్ధర్మ పుండరీకసూత్రం, సుఖావతీ వ్యూహం చాలా ముఖ్యమయినవి.

శాక్యముని అవతంసక సూత్రాన్నే మొదట ఉపదేశించాడని మహాముసుల విశ్వాసం. ఈ సూత్రం కొంత భూలోకంలో, కొంత దేవలోకంలో ఉపదిష్ట మైందిట. ఇది పూర్తిగా తాత్విక విషయాలనూ, సంపూర్ణ బుద్ధుని త్రికాయ, దశ కాయ బుద్ధుని బోధిసత్త్వుల మహత్వాన్ని, ధర్మధాతువు మున్నగువాటిని వివరిస్తుంది.

సద్ధర్మ పుండరీక సూత్రం బుద్ధుని అంతిమోపదేశమట. ఇది మహాయాన బౌద్ధమత సారాంశం. ఇది అవతంసక సూత్రం కన్నా ప్రాచీనం కావచ్చు. ఇది అంతగా తత్వవిషయభరితం కాదు. కాని భక్తిరసభరితం శాక్యముని శాశ్వతపిత.

ఈ త్రిలోకాలనే నిప్పంటుకున్న ఇంట్లో బాధపడుతున్న తన సంతానాన్ని రక్షించ డానికి యత్నిస్తాడు. నిజానికి అతనికెప్పుడు జరామరణాలు లేవు. కాని ఈ మానవ జాతి సముద్ధరణ నిమిత్తం అలా లౌకిక దృష్టికి పుట్టినట్టు కనిపిస్తాడు.

సుఖావతీ వ్యూహంలో అమితాభబుద్ధుని మహిమలు వర్ణితాలు.

ఇతర సూత్రగ్రంథాలలో చాలా ముఖ్యమయినవి ప్రజ్ఞాపారమితసూత్రం. సురంగమసూత్రం, విమలకీర్తి నిర్దేశసూత్రం, లంకావతారసంధి నిర్మోచనసూత్రం, సువర్ణప్రతీకార సూత్రం, ప్రజ్ఞాపారమితసూత్రం మాధ్యమికుల శూన్యవాదం తెలి పేవి, సురంగమసూత్రం, విమలకీర్తినిర్దేశ సూత్రం అర్వాచీన మాధ్యమికవాద గ్రంథాలు కడపటిది యోగాచార్య సంప్రదాయానికి చెందినది.

3. అభిధర్మసూత్రం : దీనిలో సంస్కృత మహాయాన సారస్వతాన్ని రెండు శాఖలుగా విభజింపవచ్చు. (1) మాధ్యమికశాఖలు, (2) యోగాచార్య శాఖలు.

(అ) నాగార్జునుడు, ఆర్యదేవుడు, ఆయన శిష్యులు రచించినవి వీటిలో ముఖ్యమయినవి.

1. ప్రజ్ఞాపారమితా సూత్రశాస్త్రం-నాగార్జునుడు.
2. ద్వాదశనికాయశాస్త్రం - నాగార్జునుడు.
3. మాధ్యమిక శాస్త్రం - నాగార్జునుడు.
4. శతశాస్త్రం - ఆర్యదేవుడు.
5. బోధికార్యావతారం - శాంతిదేవుడు.

(అ) యోగాచార్య సంప్రదాయ గ్రంథాలన్నీ చాలావరకు అసంగ వసు బంధువులనే సోదరులు వ్రాసినవి, ఈ సంప్రదాయానికి మూలపురుషుడు బోధి సత్వమైత్రేయుడని గూడా చెప్పుకొనడం కద్దు. ఈ మైత్రేయుని స్వరూపం కూడా అనుమానాస్పదం. మైత్రేయుడు తుషితస్వర్గంలో వుంటూ సత్యధర్మ ప్రవర్తన కోసం భారతావనిలో అవతరించాడని యోగాచార్యధర్మశాస్త్రం పేర్కొంటుంది. మైత్రేయుడు అసంగుడు తన సిద్ధాంతానికి అనుగుణంగా కల్పించిన వ్యక్తేనని కొందరంటారు. ఇతడు కూడా బోధిసత్త్వులలో ఒకడైన చారిత్రాత్మక వ్యక్తి

అని మరికొందరి వాదం. అసంగుడే యోగాచార్య సంప్రదాయానికి ప్రధాన ప్రవర్తకుడనాలి. ఇతని తమ్ముడు మొదట సర్వాస్తివాది సంప్రదాయం వాడు. అప్పుడు ధర్మకోశమనే ఉద్గ్రంథం వ్రాశాడు. తర్వాత అసంగుని ద్వారా యోగాచార్య మహా అభియాన కూటంలో చేరి పెక్కు తత్త్వగ్రంథాలు రచించాడు.

ఈ శాఖలో ముఖ్యమైన గ్రంథాలివి :

1. యోగాచార్య భూమిశాస్త్రం - మైత్రేయుడు.

2. ప్రకరణార్యవాచాశాస్త్రం - అసంగుడు.

3. సూత్రాలంకార టీక - అసంగుడు.

4. మహాయాన సంపరి గ్రహశాస్త్రం - అసంగుడు.

5. దశభూమికాశాస్త్రం -వసుబంధు.

6. ఆలంబన ప్రత్యయధ్యాన శాస్త్రం -జినదేవుడు.

7. విద్యామాత్రసిద్ధిశాస్త్రం - వసుబంధు.

8. మహాయాన అభిధర్మ సంగీత శాస్త్రం - అసంగుడు.

అటుతర్వాత బౌద్ధతార్కికులు బయలుదేరారు. వీరిలో మొదటివాడు దిజ్నాగాచార్యుడు. మరొక ప్రముఖుడు ధర్మకీర్తి. వీరు సంస్కృతంలో రచించారు. మూల గ్రంథాలు లుప్తమయిపోయాయి. కాని చీనా భాషలో అనువదించబడిన ఈ గ్రంథాలలో రెండు, టిబెట్టు భాషలో అనువదించబడిన వాటిలో కొన్ని మిగిలాయి.

....0....

అంతేవాసి ఆనందుడు

బుద్ధభగవానులవారి శిష్యసముదాయంలో వారి తరువాత అందరికన్నా గొప్ప వ్యక్తిత్వం ధర్మసేనాపతి జనసారిపుత్రుని దన్నమాట నిర్వివాదాంశమే. కాని మానవ సహజగుణాలే గీటురాయిగా చూచుకున్నట్లయితే ధర్మభాండాగారికు డైన ఆనందుని వ్యక్తిత్వం కూడా ఎవరికీ తీసిపోదు.

ఆనందుడు బోధిసత్వుని వెంట తుషితలోకంలో ఉండేవాడని బౌద్ధగాథలు చెబుతున్నవి. అక్కడి నుంచి చ్యుతుడై ఆయన అమృతోదనుడనే శాక్యునింట జన్మించినాడు. ఆయన జన్మించడంవల్ల చుట్టాలూ, పక్కాలూ, ఇరుగు పొరుగు వారూ, అంతా ఆనందించారు. అందువల్లనే ఆయనకు ఆనందుడనే పేరు వచ్చింది.

సిద్ధార్థగౌతముడు గృహం త్యజించి, బుద్ధత్వ లాభ మందిన తరువాత, మొదటిసారిగా కపిలవస్తు నగరానికి తిరిగి వచ్చినపుడు, తదితర శాక్య రాజ కుమారులంతా వారి వద్ద ప్రవ్రజ్యా గ్రహణం చేస్తున్నారు. అపుడే భద్దియుడు మెదలైన శాక్య కుమారుల తోడుగా ఆనందుడు కూడా ప్రవ్రజించాడు.

ఆనందుని గురించి ఇంకా వ్రాసి ఉంది....

బుద్ధత్వం లాభించిన తరువాత ఇరవై సంవత్సరాలవరకూ బుద్ధభగవాను లకు ప్రత్యేకమైన ఉపస్థాపకుడు—అంటే ప్రైవేట్ సెక్రటరీ ఉండేవాడు కాడు. ఒకప్పుడు నాగసమాలుడు, మరొకప్పుడు ఇతర భిక్షువులు, భగవానుల పాత్ర చీవరాదులు వెంట గొని వచ్చేవారు.

ఇలా ఉండగా ఒకరోజున అనాథ పిండకుని జేతవనపు గంధకుటీ ప్రాంగ ణంలో పరచి ఉన్న ఉత్తమబుద్ధాసనముపై ఉపవిష్టుడై ఉన్న తథాగతుడు భిక్షువుల నుద్దేశించి ఇలా అన్నాడు. 'భిక్షువులారా! బుద్ధుడనైన నేనిప్పుడు ఏభైఆరు సంవ త్సరాల వయస్సు గలవాడనైనాను. కొంతమంది భిక్షువులు ఈ మార్గాన్ననుసరించి రండి అంటే మరో మార్గాన పోతారు. మరికొంతమంది నాపాత్ర చీవరాదులు నేల మీదనే పెట్టి వేస్తున్నారు. అందువల్ల నాకు పరిచర్యలు చేయటానికి ఎల్లప్పుడూ వెంట వుండే ఒక భిక్షువు కావాలి.'

ఆ పలుకులు విని భిక్షువులకు చాలా ఖేదం కలిగింది. అప్పుడు ఆయు

ష్మంతుడైన సారిపుత్రుడు లేచి భగవానులకు నమస్కరించి—'భంతే.... నేను సేవ చేస్తాను. అనుజ్ఞ ఇవ్వండి' అని విన్నవించాడు.

భగవానులన్నారు 'లేదు, సారిపుత్రా! నీవు పయనిస్తున్న దిక్కున బుద్ధులతో నిమిత్తముండదు. నీ ధర్మోపదేశము బుద్ధుల ధర్మోపదేశమునకు సమానమైనదే. అందువల్ల నిన్ను పరిచారకునిగా చేసుకోవటం ప్రయోజనకరం కాదు....' అని.

అంతట మహామౌద్గల్యాయనుడు మొదలైన ముఖ్యశిష్యులందరూ సేవా భాగ్యం కొరకు ప్రార్థించారు. కాని భగవానులవా రంగీకరించ లేదు. స్థవిరుడైన ఆనందుడు మట్టుకు మెదలకుండా కూచున్నాడు. అంతట ఇతర భిక్షువులు అతని ఆనందా'లే. యశస్సంపన్నులైన భగవానులను ఉపస్థాపకపదవి నివ్వమని యాచించు' అని ప్రోత్సహించారు. ఆయుష్మంతులారా! అడిగి పుచ్చుకొన్న పదవికి ఏపాటి విలువ ఉంటుంది? భగవానులు నన్నెరుగని వారుకారు. వారి కిష్టమైతే, వారే స్వయంగా ఆనందా ! నీవే నాకు పరిచర్యలు చేయమని ఆజ్ఞాపించగలరు' అన్నాడు ఆనందుడు. భగవానులవారు ఇదంతా విని 'భిక్షువులారా? ఆనందుని మీరు ప్రేరేపించకండి. ఆనందుడు స్వయంగా అన్నీ తెలుసుకొని ముందు వెనక లాలోచించి ఉపస్థాపక పదవి నంగీకరిస్తాడు' అన్నారు. అంతట భిక్షువులు 'ఇక లే ఆనందా! యశస్సంపన్నులైన భగవానులను ఉపస్థాపకపదవి నడుగు' అన్నారు.

స్థవిరు డైన ఆనందుడు ఉపస్థాపక పదవి నంగీకరించేముందు ఎనిమిది షరతులు పెట్టాడు. వాటిలో మొదటి నాలుగింటిని 'ప్రతిక్షేపా' లంటారు. చివరి నాలుగింటిని 'అయాచన' లంటారు. మొదటి నాలుగు షరతులకు సారాంశ మిది. 'భగవానుల కెక్కడైనా మంచి చీవరం లభించినట్లయితే అది వారు నా కివ్వ గూడదు. మంచి భోజనం లభించినట్లయితే అది నాకు పెట్టకూడదు. తన గంధ కుటిలో నన్ను తనతోబాటు ఉండ నివ్వకూడదు. ఎవరైనా ఆహ్వానించినప్పుడు నన్ను తనవెంట పెట్టుకుని వెళ్ళ కూడదు. ఈ నాలుగు షరతులకూ వప్పుకొన్నట్లయితేనేను భగవానులకు పరిచర్యచేయటానికి అంగీకరిస్తాను' అన్నాడుఆనందుడు.

'పైన చెప్పిన నాలుగింటిలోనూ నీకెలాంటి లాభాలు కనిపించాయి ఆనందా!" అని భగవానులు అడిగారు.

'భంతే! పైన చెప్పిన షరతు పెట్టకపోతే ఆనందుడు ఆ నాలుగింటి ప్రలోభమువల్లనే తథాగతుని పరిచర్య కంగీకరించా డని ఎవరైనా అనవచ్చు'

చివరి నాలుగు అయాచనలు ఇవి....

"భగవానులవారి పక్షాన నేనేదైనా ఆహ్వానాన్ని అంగీకరించినట్లయితే వారు కూడా అంగీకరించినట్లవుతుంది. 2. ఇతర జనపదాల నుంచి, ప్రదేశాల నుంచీ దర్శనార్థులు వచ్చినపుడు వారికి భగవానుల దర్శనం చేయించే అధికారం నా కుంటుంది. 3. అవసర మైనప్పుడల్లా భగవానులను సమీపించే హక్కు నా కుంటుంది. 4. నేను లేనప్పుడు భగవానుల వారేదైనా ధర్మోపదేశం చేసినట్లయితే తరువాత నాక్కూడా ఆ ఉపదేశం వినిపించవలసి ఉంటుంది"

భగవానులు ఆనందుని ఎనిమిది షరతులనూ అంగీకరించారు. తరువాత ఆయన పరినిర్వాణం వరకున్నూ ఆనందుడు నీడలా వెన్నంటి పరిచర్య చేస్తూనే ఉన్నాడు. ఆయన భగవానుల కెంత దగ్గరగా ఉండేవాడో, ఎంత శ్రమపడే వాడో, ఎంత నమ్మకంగా జాగరూకుడై మెలిగేవాడో, పాళీవాఙ్మయంలో నిండి ఉన్న తత్సంబంధమైన కథలు చదివితే తెలుస్తుంది.

ఒకప్పుడు బుద్ధభగవానులు శాక్యదేశపు కపిలవస్తు నగరంలో న్యగ్రోధా రామంలో విహారం చేస్తున్నారు. అప్పుడు మహాప్రజాపతి గౌతమి నూతన వస్త్రా లొక జత తీసుకొని భగవానుల వారున్న చోటికి వచ్చి ప్రణమించి ఒక ప్రక్కను కూర్చున్నది. ఈ విధంగా ఆసీనురాలైన మహాప్రజాపతి గౌతమి భగవానులతో ఇలా అన్నది. "భంతే! నా చేతులతో వడికిన, నా చేతులతో నేసిన ఈ క్రొత్తబట్టల జత భగవానులవారికి సమర్పిస్తున్నాను. భంతే! భగవాను లనుగ్రహించి వీటిని స్వీకరించాలి."

అంతట భగవానులు మహాప్రజాపతి గౌతమితో ఇలా అన్నారు. గౌతమీ! వీటిని సంఘాని కివ్వు. సంఘాని కిస్తే నన్ను కూడా గౌరవించినట్లు అవుతుంది. సంఘాన్ని కూడా గౌరవించినట్లు అవుతుంది" రెండవసారి మూడవసారి కూడా మహాప్రజాపతి గౌతమి బలవంతం చేసింది. కాని ప్రతిసారీ భగవానులు అదే సమా ధానమిచ్చారు.

అప్పుడు ఆనందుడు కూడా బలవంతం చేశాడు. భంతే! భగవానులు మహా ప్రజాపతి గౌతమి సమర్పించిన బట్టలజతను స్వీకరించాలి. భంతే! భగవానులవారి మేనత్తగారైన మహాప్రజాపతి గౌతమి వారికి చేసిన మేలు చెప్పనలవి కాదు. జనని గతించిన తరువాత భగవానుల వారికి చాలా మేలు చేశారు. వారివల్లనే మహాప్రజా పతి గౌతమి బుద్ధ ధర్మ సంఘాల శరణము పొందినది. భంతే! భగవానులు మహా ప్రజాపతి గౌతమి సమర్పించిన క్రొత్తబట్టల జతను స్వీకరించాలి.

"ఆనందా! నీవు చెప్పినది నిజమే. కాని నేను ఎట్టి పరిస్థితులలోనూ సంఘాని కిచ్చిన దానంకన్నా, వ్యక్తి కిచ్చినదానం గొప్పదని ఎంచలేను. వ్యక్తికిచ్చిన దానం కన్నా సంఘాని కిచ్చిన దానం వల్లనే ఎక్కువ సత్ఫలితాలు కలుగుతాయి" అన్నారు భగవానులు.

ఈ సందర్భంలో ఆనందుడు భగవానుల వారిని మహాప్రజాపతి గౌతమి ఇచ్చిన దానం స్వీకరించటానికి ఒప్పించలేకపోయాడు. కాని మునుముందు ఈ మహాప్రజాపతి గౌతమినే నిమిత్తమాత్రురాలినిగా చేసి బౌద్ధసంఘపు చరిత్రపైనే చెరుపరాని చిహ్నం వదిలిపోయే నటువంటి ఒక మహానిర్ణయానికి అంగీకరించేటట్లు భగవానులవారిని ఒప్పించగలిగాడు. వినండి.

ఆ రోజుల్లో భగవానులవారు శాక్యదేశపు కపిలవస్తునగరంలో న్యగ్రోధారామంలో విహారం చేస్తున్నారు. అప్పుడు మహాప్రజాపతి గౌతమి భగవానులవారున్న చోటికి వచ్చి, ప్రణమించి అన్నది.

'భంతే! తథాగతుని ధర్మ వినయంలో స్త్రీలకు కూడా స్థానం లభిస్తే బాగుంటుంది' అని.

ఈ విషయమై మహాప్రజాపతి గౌతమి మాటిమాటికి బలవంతం చేసినా భగవానుల వారంగీకరించలేదు.

అప్పుడు మహాప్రజాపతి గౌతమి చాలామంది ఆడవారిని వెంటబెట్టుకొని, ఆనందుణ్ణి తన పక్షన వాదించటానికి తోడు తీసుకొని భగవానుల వారి వద్దకు వెళ్ళింది. ఆనందుడు హార్దికా వేగాన్ని, తర్కాన్నీ ఆధారం చేసుకొని వాదించాడు. అప్పుడు భగవానులవారు భిక్షుణీల కొరకు కొన్ని ప్రత్యేక ప్రతిబంధాలు నియమించారు. భవిష్యద్ భిక్షుణీ సంఘం తరపున మహాప్రజాపతి గౌతమి ఆ ఎనిమిది ప్రతిబంధాలను స్వీకరించింది.

ఆనందుడు లేకపోతే బహుశా భిక్షుణీ సంఘం స్థాపించబడి వుండేది కాదు. అందువల్లనే మేలు మరువని భిక్షుణీ సంఘం జేత వనంలోనున్న ఆనందబోధికి సర్వదా విశేషంగా పూజలూ, అర్చనలూ చేస్తూ వస్తున్నది.

నేడు బుద్ధదేశా లన్నిటిలోను భిక్షువుల చీవరాలు ఏ ప్రకారంగా వున్నాయో దానిని మొదటిసారి వాడుకలోకి తెచ్చినది కూడా ఆనందుడే.

ఆ రోజుల్లో భిక్షువులు మామూలు దుప్పటుల వంటినే రంగులు వేసిన వస్త్రాలు ధరించేవారు. ఒకప్పుడు భగవానులు రాజగృహంలో సంచారం చేస్తూ

చేస్తూ దక్షిణాగిరి చేరుకొన్నారు. అక్కడ భగవానులు రాజగృహంలో దేశపు చేలూ, మడులూ చూచారు. గట్టులు చూచారు. చేలమూలల కలయిక చూచారు. చూచి ఆయుష్మంతుడైన ఆనందునితో ఇలా అన్నారు. 'మగధదేశపు చేలు చూచావా? ఇలాంటి చీవరాలు నిర్మించగలవా?

అంతట ఆనందుడు సరిగ్గా అలాంటివే చీవరాలు నిర్మించి చూపగా భగవానులు భిక్షువులను చూచి ఇలా అన్నారు. 'భిక్షువులారా! ఆనందుడు పండితుడు. భిక్షువులారా! ఆనందుడు మహాప్రాజ్ఞుడు. నేను క్లుప్తంగా చెప్పినదానిని ఈతడు విస్తారంగా అర్థం చేసుకొన్నాడు.

భగవానులకు 16 సంవత్సరాల వయసు వచ్చిన తరువాత ఆనందుడు వారికి ప్రత్యేక పరిచారకుడయ్యాడని ముందే తెలుసుకొన్నాం ఇక ఈ ముందు సన్నివేశం చూడండి, ఎంత సహజంగా వుందో!

అప్పుడు భగవానులవారు శ్రావస్తీ నగరంలో విహారం చేస్తున్నారు. ఒక రోజున భగవానులు అపరాహ్ణం వేళ ధ్యానం ముగించి, లేచి విహారం వెనుకవైపున ఎండలో కూచున్నారు. అప్పుడు ఆయుష్మంతుడైన ఆనందుడు భగవానులవారున్నచోటికి వచ్చారు. వచ్చి కూర్చొని, భగవానుల శరీరాన్ని నిమురుతూ ఇలా అన్నాడు.

'భంతే! మహాశ్చర్యం. భంతే! మహాద్భుతం. భగవానులవారి చర్మపు రంగు పూర్వంవలె ఉజ్జ్వలంగా లేదు. ముడుతలు పడినది. శరీరం ముందుకు వంగిపోయినది.'

అప్పుడు భగవాను లన్నారు—'ఔను' ఆనందా! ఇది ఇలాగే జరుగుతుంది. యౌవనంలో వృద్ధాప్యం నిహితమై ఉన్నది. ఆరోగ్యంలో రోగం నిహితమై వున్నది. జీవితంలో మృత్యువు నిహితమై ఉన్నది.

....

భగవానుల అంత్యకాలం వరకూ ఆయన వెంట నున్నవాడు ఆనందుడొక్కడేనని తెలుస్తున్నది. భగవానులు నడుస్తూ నడుస్తూ హిరణ్యవతి ఒడ్డున నున్న మల్లుల శాలవనంలో చేరుకొన్న తరువాత వారు ఆనందుణ్ణి ఇలా ఆదేశించారు.

'ఆనందా! ఈ రెండు శాలవృక్షాల మధ్య నాకొక శయ్య సిద్ధపరచి పెట్టు. చాలా అలసిపోయాను. విశ్రమిస్తాను.

'అలాగే! భంతే!' అని ఆనందుడు శయ్యాపరచాడు.

ఉత్తరంవైపు శిరస్సు నుంచి, కుడి ప్రక్కకు తిరిగి, చరమశయ్యపై పరున్న భగవానులన్నారు.

'ఆనందా! నాలుగు చెరగులనుంచీ శ్రద్ధ గలిగిన జనులు లుంబినీ, బుద్ధ గయ, సారనాథ్, కుసీ నగరాదుల దర్శనార్థం వస్తారు. అలా వచ్చినవారు ప్రపంచం క్షణికమని గ్రహించి వైరాగ్యం పొందుతారు.' ఇది విని, ఏ మహా వృక్షపు చల్లని నీడలో తాను ఇంతవరకూ విశ్రమిస్తున్నాడో అది మరికొంత సేపటిలో నామా వశిష్టమై పోతుందని ఆనందుడు గ్రహించాడు. అతడు ఏడ్వసాగాడు. అప్పుడు భగ వానులవా రిలా ఓదార్చారు.

'ఆనందా! ఈ శోక మెందుకు? ప్రియమైన వస్తువు లన్నీ నాశనం చెందక తప్పదని నేనిదివరకే చెప్పలేదా? వియోగం అనివార్యం. ఆనందా! ప్రియజనుల వియోగమే సంభవించకుండా ఉండటమనేది ఎప్పటికైనా జరుగుతుందా? ఆనందా! నీవు దీర్ఘ కాలాన్నించీ త్రికరణశుద్ధిగా తథాగతునికి సేవచేసి అపారమైన పుణ్యం సంపాదించావు. ఇకనుంచి ఆనందా! రాగద్వేషాలనుంచీ, మోహపాశాన్నుంచీ ముక్తి చెందే ప్రయత్నాలు చెయ్యి.'

కాలం సమీపించింది. భగవానులవారన్నారు. 'భిక్షువులారా! నేను పోయిన తరువాత మనకిక శాస్త ఎవ్వరూ లేరని మీరు భావింపవచ్చు. అలా ఎన్నటికీ అనుకోవద్దు. నేను ఉపదేశించిన ధర్మాలనే మీరు మీ శాస్తగా, మార్గ ప్రదర్శకునిగా భావించండి. కనుక నో భిక్షువులారా! ప్రపంచంలోని వస్తువులన్నీ నిర్మితమైనవే, అందువల్లనే ఇవి చెడిపోవటం, నాశనం కావటం తప్పదు. మీరు మీ లక్ష్యాన్ని సాధించటంలో ప్రమత్తులు కాబోకండి' ఇవే తథాగతుని కడపటి మాటలు.

అంతట ఆ జగజ్జ్యోతి శాశ్వతంగా ఆరిపోయింది. తథాగతులు మహాపరి నిర్వాణ మొందారు.

—శ్రీ భదంత ఆనంద కౌసల్యాయన

—o—

పాలీభాషా వాఙ్మయాలు

ప్రాచీనార్యులు హిందూదేశమునకు వచ్చి స్థిరపడిన తరువాత వారి భాష యొక్క పరిణామచరిత్రను పరిశీలించినచో దానిని మూడు యుగములుగ విభజింప వచ్చునని తెలియుచున్నది. మొదటిది ప్రాచీనార్య భాషా యుగము. రెండవది మధ్యార్య భాషా యుగము. మూడవది ఆధునికార్యభాషాయుగము అని పేర్కొన వచ్చును. ఈ యుగభేదములు ఆర్య భాషలో కాలక్రమమున ధ్వని సంప్రదాయ ములలోను, వ్యాకరణ రీతులలోను గలిగిన మార్పులను బట్టి యేర్పడుచున్నవి. మొదటి యుగమునకు సంస్కృతము, రెండవ యుగమునకు ప్రాకృతములు, మూడవ యుగమునకు ఆధునికార్యభాషలగు హిందీ, బెంగాలీ, మరాఠీ, గుజరాతి మొదలగు భాషలు నిదర్శనములు. పాలీ వీటిలో మధ్యయుగమునకు చెందిన ఒక ప్రాకృతభాషాభేదము.

హింద్వార్యు లీ దేశమునకు వచ్చినప్పుడు వారు ఋగ్వేదమునకు మూలమైన వైదిక సంస్కృతమును వ్యవహరించుచుండెడివారు. ఆనాటికే వారి భాషలో కొన్ని అవాంతర భేదము లేర్పడి యుండెనని ఆధునిక విమర్శకుల యభిప్రాయము. ఋగ్వేదభాష కొంత పరిణామమును పొంది లౌకిక సంస్కృతముగా నేర్పడినది. పాణిని కాత్యాయన పతంజలు లీ భాషకు లక్షణ మేర్పరచిన తరువాత కొంత కాల మున కిది గ్రాంథిక భాషగా స్థిరపడిపోయెను. ఇతర వైదిక మాండలిక భాషలు సంస్కృతముకంటె విశేషతర పరిణామమునకు లోనై ప్రాకృత భాషలుగా మారి నవి. లౌకిక సంస్కృతము ప్రాచీనార్యభాషావస్థయందే యుండగా ప్రాకృత భాషలు మధ్యార్యభాషావస్థకు చెందుచున్నవి.

ప్రాచీనార్యభాషలు మధ్యార్యభాషలుగ మారుటలో అనార్యభాషాసంపర్కము కూడా ఎక్కువ పని చేసిన దనుటకు సందేహము లేదు. ఆర్యులు హిందూదేశ వాయువ్యదిశ నుండి తూర్పువైపునకు వ్యాపించినకొలది అనార్య జనులతో సంపర్క మెక్కు వగుచు వచ్చెను. బుద్ధునకు వంద, రెండు వందల సంవత్సరములకు పూర్వమే వ్రాత్యులని పిలువబడిన అవైదికార్యుల భాషలో ప్రాకృతభాషా సంప్రదా యములు హెచ్చుగా కనబడజొచ్చినవి. ప్రాకృతభాషారూపములు యజుధర్వ వేదములలోను, బ్రాహ్మణములలోను అక్కడక్కడ కనబడుచున్నవి. రేఫముతో కూడిన శబ్దములందు మూర్ధన్యీకరణము ప్రాకృతములో సహజము : సం. గ్రంథి—ప్రా. గంఠి; సం. వృద్ధ....ప్రా. వుడ్ఢ; సం. వృద్ధి—ప్రా. వడ్ఢి;

ప్రాచీనార్యభాషలోను ఇట్టి మార్పుతో కూడినరూపములు గలవు: వికట < వికృత. దండ <• దంద్ర (పోల్చి చూడు. గ్రీకు డెంద్రోన్:) √పత్ < √ప్రత్. సంయుక్త హల్లుల సమీకరణము ప్రాకృతభాషా ప్రధానలక్షణములలో నొకటి. ప్రాచీనకాలములో నీ ధ్వనిపరిణామమున కుదాహరణముగా మ్లేచ్ఛ (<• మ్లైచ్ఛ) మొదలగు రూపములు కలవు. బ్రాహ్మణముల కాలము నాటికి వ్రాత్యులను వారు మగధదేశమున విస్తారముగా నుండిరి. ప్రాచ్యదేశపు జనుల యుచ్చారణ పరిపాటిని గురించి తాండ్య బ్రాహ్మణ మిట్లు చెప్పుచున్నది. 'అదురుక్తవాక్యం దురుక్త మహూర్ ....అదీక్షితా దీక్షిత వాచం వదన్తి.' వీరి భాషతో పోల్చి చూచినప్పుడు ఉత్తర (వాయువ్య) దిశ నున్నవారి భాష ఎక్కువ పరిశుద్ధమైనదిగా తలంపబడు చుండెడిది. 'తస్మాద్ ఉదీచ్యాందిశి ప్రజ్ఞాతతరా వాగుద్యత, ఉదంచ ఉ ఏవ యంతి. వాచం శిక్షితుం యో వాతత ఆగచ్ఛతి, తస్య వా శుశ్రూషంత ఇతి' (కౌశీతకి బ్రాహ్మణము.) ఇట్లు వైదికమాండలిక భాషలలో కాలక్రమమున స్వతస్సిద్ధముగతను అనార్యభాషా సంపర్కమువలనను గలిగిన మార్పుల మూలముగా ప్రాకృతభాష లేర్పడినవి. ప్రాకృత భాషా సంప్రదాయములు చాలావరకు ద్రావిడ భాషా వహణ లక్షణములతో సరిపోవుచుండుట మనము గమనింపదగి యున్నది.

అశోకుని శిలాశాసనములందలి భాష, హీనయాన బౌద్ధమత గ్రంథముల లోని పాలిభాష ప్రాకృతభాషలలో మిక్కిలి ప్రాచీనములైనవి. ఇందు అజ్మధ్యస్థము లైన పరుషములింకను సరళములు కాలేదు. తరువాతి ప్రాకృతములలో పద మునకు పూర్తిగ లోపించెను. పాలీభాష క్రీస్తు పూర్వము సుమారు 5 శతాబ్దముల మధ్యమందున్న పరుష వర్ణములు నాదత్వమును బొందుటయే గాక కొంతకాల వ్యవహారములో నుండె నని తలంపబడుచున్నది. బుద్ధుడు సామాన్యజనమున కందు బాటులో నున్న యీ వ్యావహారికభాషలోనే స్వమతమును బోధించెను. ప్రాచీన దక్షిణ బౌద్ధమత గ్రంథములయం దీ భాషకు మాగధి యను పేరు కానవచ్చు చున్నది.

పాలీ శబ్దమునకు పంక్తి యని యర్థము. దక్షిణమందుండు బౌద్ధులు తమ పవిత్ర మత గ్రంథములకు పాలీ యని పేరిడిరి. ఈ సంజ్ఞ మొదట వారి వేదము లకే వర్తించి కొంతకాలమునకు తరువాత వ్యాఖ్యానగ్రంథములకు కూడా వ్యాపిం చెను. ఇప్పుడు భాషాపరముగా వాడబడుచున్నది.

ప్రాచీనార్యభాష నుండి పాలీ ఎట్టి మార్పులను పొంది రూపొందినదో ఈ క్రింద తెలుపబడిన లక్షణములను బట్టి గ్రహింపవచ్చును.

అచ్చులు :

1. ప్రాచీనార్యభాషలోని ఋ కారము, ఐ, ఔలు ఇందు లోపించినవి. ఋ

సాధారణముగ అకారముగా (కొన్ని పదములలో ఇ ఉ ఋ గను) మారినది. ఈ మార్పు తరువాత ప్రాకృతములలోవలె పదమధ్యమందే గాక పదాదిని కూడ గాన నగును సంస్కృత ఋక్ష శబ్దము పాలీలో అచ్ఛ అయినది. వృక వక అయినది.

2. ఐ, ఔలు, అయ, అవలు కూడ ఏ ఓ లుగా మారినవి. సం. జయతి పా. జేతి; సం. త్రయదశ—పా. తేరస.

3. సంయుక్తాక్షరములు, ద్విత్వాక్షరములు, అనుస్వారము, వీటికి ముందున్న దీర్ఘాచ్చులు హ్రస్వత్వమును బొందినవి. సం. కాంతామ్—పా. కంతమ్. ఈ మార్పు చేత సం. చంద్రః, చాంద్రః అను రెండు భిన్నపదములును పొందుటచే అందలి అర్థభేదమును గుర్తించుట కవకాశము పోయినది.

4. ఒకప్పుడు సంయుక్తాక్షరమునకు ముందున్న హ్రస్వాచ్చు దీర్ఘత్వము నొంది సంయుక్త వర్ణములో నొకదానిని లోపింప జేయును. సం. సర్షప > పా. సస్సప > సాసవ; సం. దష్ట్రి > పా. దఠ్ఠ > దాఠ; సం. వింశతి > పా. వీసతి; సం. సింహః > పా. సీహో.

హల్లులు :

5. ఇతర ప్రాకృత భాషలలోకంటె పాలీలో ప్రాచీనార్య భాషలోని హల్వర్ణములు ఎక్కువగా నిలిచియున్నవి. అసంయుక్తములగు హల్వర్ణములకు మార్పురాలేదు. పాలీ, పాకృతములలో పదాంత హల్లులు జారిపోయినవి.

6. శషసలు మూడింటిలోను ఒక్క సకారము నిలిచినది.

7. అజ్మధ్యస్థములైన డఢలు ళ్హళలుగా మారెను. సం. ఆపీడా—పా. ఆపేళా; సం. మీఢ—పా. మీళ్హ.

8. అక్కడక్కడ పరుషములకు సరళములు వచ్చుట. అల్పప్రాణములకు మహాప్రాణములు వచ్చుటయు కూడ కలదు. సం. మృదంగ—పా. ముతింగ; సం. సుకుమార—పా. సుఖుమాల; సం. కుబ్జ—పా. ఖుజ్జ.

9. సంయుక్త హల్లులు అనేక విధములుగామారుపాటు నొందినవి. సాధారణ ముగా పూర్వపు పర హల్లుతో సెనయు చుండును. సం. సప్త—పా. సత్త; సం. దుగ్ధమ్—పా. దుద్ధ.

య ర ల వ స కారములు వెనుకటి హల్లుతోకాని ముందటి హల్లుతోగాని సమీకరణము పొందును. సం. అర్కః—పా. అక్కో; సం. అగ్నిః—పా. అగ్గో,

సంయుక్తాక్షరములలో సకార మున్నప్పుడిది హకారముగా మారుచుండును. సం. అస్తి—పా. అత్థి; సం. వత్స—పా. వచ్ఛో; సం. అక్షి—పా. అచ్ఛి.

సంయుక్త వర్ణము లీ విధముగా సమీకరణము పొందుట పరిపాటియైనను కొన్ని తత్సమ శబ్దములలో స్వరభక్తిచే సంయుక్తములు విడగొట్టబడుచున్నవి.

స్వరభక్తి మూలముగా సంయుక్తముల నడుమ సాధారణముగా ఇకారము, క్వాచిత్కముగా అకారము కాని ఉకారము కాని చేర్చబడుచుండును. సం. గర్హతి- పా. గరహతి; సం. ప్రాప్నోతి-పా. పాపునాతి.

నామ విభక్తి :

10. పాలీలో ద్వివచనము అంతరించినది.

11. సంస్కృతములో వలె ఇందును లింగము శబ్దగతము. స్త్రీ పుం నపుంసక లింగములు మూడును కలవు. కాని యీ లింగ వివక్ష పట్టు తప్పుచున్నట్లు స్పష్టము. ఉదా. సఖియోతీణిజనియో అని ప్రాచీన గ్రంథమున కలదు. ఇందు తిస్సో (< తిస్రః) అని వాడుటకు బదులు 'తీణి' అను నపుంసకలింగ శబ్దము వాడబడినది,

12. చతుర్థీ విభక్తి స్థానమున షష్ఠీ విభక్తి వాడుకలోనికి వచ్చినది.

13. వైదిక భాషలో 'అసన్' ప్రత్యయముతో కూడిన ప్రథమా బహువచన రూప మిందు గానవచ్చుచున్నది. ఉదా. దేవాసః

14. వైదిక భాషలోని తృతీయైక వచన 'అ' ప్రత్యయ మిందునుగలదు.
ఉదా. ధమ్మేన, ధమ్మా.

15. సప్తమీ విభక్తిలో ప్రాచీనమగు 'స్మిన్' ప్రత్యయము వాడుకలో నుండెను. ఇది ప్రాకృతములలో 'మ్మి, మ్హి, స్సిమ్స' అను రూపములను పొందినది. స్సిమ్ రూపము కూడా పాలీలో నున్నది.

16. పాలీలో ధ్వనులయందు గలిగిన మార్పుల మూలముగా చాలావరకు విభక్తి ప్రత్యయము ఏకరూపతను పొందినవి. దీని కుదాహరణముగా ఆకారాంత స్త్రీ లింగ కఞ్ఞా (కన్యా) శబ్దమును గ్రహింపవచ్చును. ఈ శబ్దము తృతీయ, చతుర్థి, పంచమి, షష్ఠి, సప్తమీ విభక్తులందు కఞ్ఞాయ అను ఒక్క రూపమే వాడబడు చున్నది.

క్రియా విభక్తి :

17. ఆత్మనేపదము క్రమముగా లోపించుచుండెను. వైదికభాషలోని ఆత్మనే పద-ప్రథమ పురుష బహువచన ప్రత్యయ మగు 'అరే' అనునది కొన్నిచోట్ల పాలీలో గనబడు చున్నది. పా. లభరే. (= సం. లభం తే)

18. ప్రాచీనార్య భాషలోని లేట్ రూపము కూడా పాలీలో కొంతకాలము నిలిచి యుండెను. ప్రాకృతములలో నిది పూర్తిగ లోపించెను.

19. సంస్కృతములోని లిట్ రూపము వ్యవహారమునుండి తొలగిపోయెను. మిగిలిన భూతకాలికము లగు లఙ్ లుఙ్ రూపములు రెండును కలిసి పోయినవి.

20. క్రియా రూపములకు బదులు క్త్వాంత రూపములు వాడుక బహుళ మయ్యెను.

21. వైదిక భాషలోని కృదంత నామముయొక్క చతుర్థ్యైక వచనరూపమే ఈ భాషలో తుమున్నంత రూపముగా వాడబడుచున్నది. పా. దస్సనాయే = సం ద్రష్టుమ్.

పాలీ వాఙ్మయము :

బుద్ధనిర్వాణానంతరము కొంతకాలము గడచిన పిదప అతని శిష్యపరంపరలో గలిగిన అభిప్రాయ భేదములనుబట్టి బౌద్ధమతము రెండు శాఖలుగా నేర్పడినది. అందొకటి మహాయానమనునది. ఇది నేపాలు, టిబెత్తు, చైనా మొదలగు దేశములందు వ్యాప్తి గాంచినది. రెండవది హీనయానము. ఇది దక్షిణమున సింహళము, బర్మా, సయాము మొదలగు దేశముల వ్యాప్తిగాంచుటచే నిది దక్షిణ బౌద్ధ మని పేరుగాంచినది. మహాయానమునకు చెందిన గ్రంథములు సంస్కృతములో వ్రాయబడగా ఈ దక్షిణ బౌద్ధమునకు చెందిన గ్రంథ జాలమంతయు పాలీభాషలో వ్రాయబడుట తటస్థించినది.

పాలీ వాఙ్మయములో ప్రాచీన భాగములు—బౌద్ధమత ధర్మములను తెలుపు గ్రంథములను తిపిటకము = (త్రిపిటకము) లందురు. వానిని బౌద్ధ వేదములన వచ్చును. త్రిపిటకములనగా మూడు గంపలని అర్థము. అవి వినయ పిటకము, సుత్త పిటకము, అభిధమ్మ పిటకము అనునవి. బుద్ధుని తరువాత రాజగృహములో జరిగిన మొదటి బౌద్ధమత సభలో ఈ బౌద్ధధర్మ గ్రంథముల రచన జరిగినదని చెప్పుదురు. మరల నూరు సంవత్సరములకు తరువాత వైశాలీపట్టణములో జరిగిన రెండవ సభలో ఇవి విస్తృతము లయ్యెను. అశోకుని ఆధిపత్యమున జరిగిన మూడవ మతసభలో తిపిటకములు సరిగా దిద్దబడి వానిస్వరూపమునుగూర్చిన తుది నిర్ణయము చేయబడెను. ముఖ్యముగా నీ సభలో అభిధమ్మ పిటకముయొక్క స్వరూపము నిరూపింపబడినట్లు తెలియుచున్నది. ఇందులో బుద్ధుని బోధనలను గురించిన తప్పు అభిప్రాయములు కొన్ని తొలగింపబడినవి. మరియు విదేశములకు బౌద్ధ ప్రచారకులను పంపవలసినదను తీర్మానము కూడ ఇందే చేయబడినది. ఈ తీర్మానము ననుసరించియే అశోకుని కుమారుడగు మిహిందుడను నాతడు బౌద్ధ ధర్మ ప్రచారమునకై సింహళ దేశమున కేగెను.

బుద్ధ భగవానుని అభిభాషణములు, అతనిని గూర్చిన కథలు, ధర్మ నియమములు, వానిని గూర్చిన వ్యాఖ్యానములు అవన్నియు తిపిటకములలో ప్రోగు చేయబడి యున్నవి. వినయ పిటకము బౌద్ధమతగురువుల నియమములను గూర్చియు, సుత్తపిటకము బుద్ధుని యుపదేశములను గూర్చియు, అభిధమ్మము

బౌద్ధ వేదాంతమును గూర్చియు తెలుపును.

వినయపిటకము :

బౌద్ధ సన్యాసుల ఆశ్రమ ధర్మములను, నియమములను వివరించును. సంఘములో క్రొత్త వారిని చేర్చుకొను విధానము, ఆయాకాలము అందు చేసిన పాపములను ఒప్పుకొనుట, వైద్యసహాయము చేయు పద్ధతులు వారిలో వారికి వివాదములు, వైషమ్యములు గలిగినప్పుడు ఆచరించవలసిన రీతులను గురించియు ఇందు వివరింపబడి యున్నది.

సుత్తపిటకము :

బౌద్ధవేదములలో సుత్తపిటకము చాలా ముఖ్యమైనది. బుద్ధబోధనలను తెలిసికొనుటకీ గ్రంథము చాలా ఉపకరించును. ఇందు 5 భాగములున్నవి. వీనికి దీఘనికాయము, మజ్ఝిమనికాయము, సంయుత్తనికాయము, అంగుత్తనికాయము, ఖుద్దకనికాయము అని పేర్లు. నికాయము లనుటకు బదులు ఆగమము అను పేరులో (దీఘాగమము....అని) కూడా వీనిని వ్యవహరింతురట! ఈ అలవాటు ఉత్తర బౌద్ధవాఙ్మయమున ఎక్కువగా కలదు. సుత్తపిటకము మొదటి నాలుగు భాగములు బుద్ధ ప్రవచనములతోను, అతని శిష్యుల అభిభాషణములతోను కూడియున్నవి. రచన చాలావరకు గద్యములో నున్నది. అచ్చటచ్చట పద్యరచనయు గలదు. దీఘనికాయములోని 16వ సూత్రమునకు మహాపరి నిర్వాణ సూత్రమని పేరు. ఇందు బుద్ధదేవుని అంత్యదినములలో జరిగిన విషయములవర్ణన గలదు. సంయుత్తనికాయములో ముఖ్యమైనది ధర్మ చక్ర ప్రవర్తన సూత్రము. ఇందు బుద్ధుని ప్రథమ ధర్మోపన్యాసము గలదు. సుత్తపిటకము యొక్క 5వ భాగమగు ఖుద్దకనికాయములో ఈ గ్రంథములు ప్రధానమైనవి.

1. ఖుద్దకపాఠము. ప్రతిదినము బౌద్ధులు చేయు ప్రార్థనలతో కూడినది.
2. ధమ్మపదము.

ఇది 423 ధర్మోపదేశకములగు పద్యముల సంకలన గ్రంథము. ఇందు సగము పైగా పద్యములు బౌద్ధవేదములలోనివే. ఇవిగాక దేశమున వ్యాప్తిగాంచియున్న మరి కొన్ని పద్యములు కూడా నిందు చేర్చబడి యున్నవి. 3. ఉదాన గ్రంథము. బుద్ధుని అభిలాషణము లిందు పద్యరూపమున నున్నవి. 4. ఇతివృత్తుక. బుద్ధుడు చెప్పిన నీతిసూక్తు లిందు గలవు. 5. సుత్తనిపాత. ఇందలి ఐదు భాగములలో పారాయణ వగ్గ మనునది ఒకటి. ఈ వగ్గములలో బవేరి నాతని పదునారుగురు శిష్యులు బుద్ధుని అడిగిన ప్రశ్నలు వాని కాతడు చెప్పిన ఉత్తరములు గలవు. 6. విమానవత్థు జీవితమున నొనర్చినసత్కార్యము యొక్క ఫలితముగా దేవతలు నివసించు స్వర్గప్రసాదముల వైభవమును వర్ణించునది. 7. పేతవత్థు—జీవితమున నొనర్చిన పాపపరిహారార్థముగా ప్రేతములు అనుభవించు దుఃఖస్థితిని వర్ణించును.

8—9. థేరగాథలు, థేరీగాథలు-బౌద్ధసన్యాసులు, సన్యాసినులు చెప్పిన సంకలన గ్రంథములు. 10. జాతకములు, బుద్ధుని పూర్వజన్మ వృత్తాంతములను తెలుపు కథ లిందు గలవు. ఇవి గద్యపద్యాత్మకములు. వీనిలో పద్యభాగములు, గద్యభాగముల కంటె మత సంప్రదాయము కలవి.

ఇవి గాక ఖుద్దక నికాయములో బుద్ధుని పూర్వజన్మ కథలను వర్ణించు మరి కొన్ని భాగములు కలవు.

అభిదమ్మపిటకము :

ఇందు ధర్మ వివరణమే గాని వేదాంత తత్త్వమేమియు గానరాదు. ఇందు నీతి, మనస్తత్వము, జ్ఞాన స్వరూపము మొదలగు వివిధ విషయముల వివరణలు గలవు. రచన శాస్త్ర పద్ధతిని నడిచినది. అభిధమ్మమునకు బర్మాదేశమున నెక్కువ గౌరవ ప్రచారములు కలవు.

బౌద్ధ ధర్మములను బోధించు గ్రంథములకు కాలక్రమమున ననేకములగు వ్యాఖ్యానములు బయలుదేరినవి. మిహిందుడు క్రీస్తుకు ముందు 307వ సంవత్సరములో సింహళమునకు బోయినప్పుడు పిటకములనే గాక వానికి వ్యాఖ్యానమగు "అర్థకథ" యను గ్రంథమును కూడా తీసుకొని వచ్చెను. సింహళములో బుద్ధఘోషుడు రచించిన వ్యాఖ్యానములు ద్వీప వంశము మొదలగు చారిత్రక గ్రంథములు దీనిపైనే ఆధారపడి రచింపబడినట్లు తెలియుచున్నది.

బుద్ధఘోషుకు క్రీ.శ. 5వ శతాబ్దములో నుండిన ప్రసిద్ధ వ్యాఖ్యానకర్త. అతనికి పూర్వము సింహళములో వ్యాప్తి గాంచి యుండిన పాలీ గ్రంథములలో నెత్తిప్పకరణము, పెటకోపదేశము అనునవి ముఖ్యములు. బౌద్ధ ధర్మమును తెలిసికొనుటకు కివి మార్గోపదేశికలు. వీనిని బుద్ధుని శిష్యులలో నొకడగు మహాకచ్చాయనుడు రచించినట్లు చెప్పుదురు.

మిళిందపన్హ అనునది మరియొక ప్రాచీన గ్రంథము. ఇది మిళిందునకును థేరనాగసేనునకు బౌద్ధధర్మములను గురించి జరిగిన సంభాషణరూపముగా రచింపబడినది. ఈ మిళిందుడు క్రీస్తు పూర్వము రెండవ శతాబ్ద్యంతమున ఇండో బాక్ట్రియన్ రాజగు మినాండరని నిర్ణయింపబడినది. ఇతడు బౌద్ధధర్మమునం దాదరము కలవాడు.

బౌద్ధ వేదములకు వ్యాఖ్యానము వ్రాసిన వారిలో బుద్ధఘోషుడు ప్రసిద్ధుడు. ఈతడు హిందూ దేశమున బుద్ధగయ సమీపములో బ్రాహ్మణవంశమున జన్మించెను. క్రీ.శ. 413 ప్రాంతమున సింహళమును పరిపాలించిన మహానాము డను రాజు కాలములో నీతడు సింహళమునకు వచ్చెను. అచ్చట బౌద్ధమతమును స్వీకరించి అనేక గ్రంథములను వ్రాసెను. అనూరాధపురములోని మహావిహారములో

నివసించుచు అక్కడ నుండియే తన ప్రసిద్ధ గ్రంథమగు విసుద్ధి మగ్గము, జాతక కథలపై వ్యాఖ్యానములు రచించెను. బుద్ధఘోషునితో పాటు చెప్పదగిన ప్రసిద్ధ వ్యాఖ్యాతలు బుద్ధదత్తుడు, ఆనందుడు, ధమ్మపాలుడు. వీరందరు ఇంచు మించు సమకాలికులు. ఇంకను వీరి శిష్యులలో వ్యాఖ్యానములు రచించిన వారనేకులు గలరు.

పండ్రెండవ శతాబ్దమున మొదటి పరాక్రమ బాహుకాలములో సింహళ మున మరల గొప్ప సాహిత్య సంచలనము గలిగినది. ఈ మహారాజు ఆధిపత్య మున అర్థకథలకు వ్యాఖ్యానములు వ్రాయించునుద్దేశముతో మహాకస్సపుడను వాడు ఒక మహాసభను సమావేశపరచెను. దీని మూలముగా నీ కాలమున టీకారచనము నకు విశేష ప్రోత్సాహము కలిగినది. టీకాగ్రంథముల నీకాలమున రచించిన వారిలో సారిపుత్తుడు, నాతని శిష్యులు ప్రధానులు, సారిపుత్తుని శిష్యులు మత చరిత్రను గూర్చియు దాఠావంశము, థూపవంశము వంటి గ్రంథములను వ్రాసిరి.

పదునేనవ శతాబ్దము నుండి బర్మాదేశము నందలి బౌద్ధసన్యాసుల రచనలు ప్రాముఖ్యము జెందినవి. వారు ప్రధానముగా అభిధమ్మమును గూర్చి పరిశ్రమ చేసిరి. నరపతి రాజుకాలము (1442–68) నందుండిన ఆదియవంస అను నాతడు అభిధమ్మత్థవి భావనీ అను నొక టీకయు, జాతక కథలను గూర్చి జాతక విశోధన మను గ్రంథమును రచించెను.

పదునారవ శతాబ్దమున వగరు ధమ్మస్థితమను తెలాంగ్ భాషలో నున్న గ్రంథము మనుసార మనుపేర పాలీలోని కనువదింపబడెను. వగరు ధమ్మసత్థము 13వ శతాబ్దమున అంతకు పూర్వము ధమ్మ విలాసుడు వ్రాసిన గ్రంథముపై ఆధార పడి రచింపబడినట్లు తెలియుచున్నది. మనసారము బర్మాదేశమున న్యాయశాస్త్రము నకు మూలాధారమైన గ్రంథము.

చరిత్ర గ్రంథములు : సింహళ దేశ చరిత్ర గ్రంథములలో ప్రధానమైనవి దీపవంశము, మహావంశము అనునవి. మొదటిది బుద్ధఘోషునికి పూర్వము రచింపబడెను. ఇది క్రీ.శ. 325-352 మధ్య పాలించిన మహాసేనుని రాజ్యకాలము వరకు గల చరిత్రను చెప్పుచున్నది. మహావంశమును మహానాముడను వాడు రచించెను. ఇందు చాలావరకు దీపవంశములోని కథావిషయములే పద్యరూపమున పర్ణింపబడినవి.

బర్మా, సింహళదేశములలో మత గ్రంథములే గాక పాలీభాషకు సంబం ధించిన లక్షణ గ్రంథములనేకములు రచింపబడినవి.

పాలీభాష యొక్క లక్షణ గ్రంథముల చరిత్ర మహాకచ్చాయను డను వాని కాలమునుండి ప్రారంభమగును. అతడే ఈ భాషకు ప్రథమ వ్యాకరణకర్త. ఈ కచ్చాయనుడు బుద్ధుని ముఖ్య శిష్యులలో నొకడగు కచ్చాయనుడే నని జెప్పుదురు గాని ఆధునిక పండితులు దానిని వాస్తవముగా నెంచరు. ఈతడు 5వ శతాబ్దములో నున్న బుద్ధఘోషునికి తరువాతి వాడని తలంచుచున్నారు.

పాలీ వ్యాకరణమునకు మూడు భిన్న శాఖలు కలవు. వానికి కచ్చాయన, మొగ్గల్లాన, సుద్దనీతి యను వ్యాకరణమును వ్రాసిన అగ్గవంస అనువారు మూల పురుషులు. మొదటిశాఖ హిందూ దేశమున పుట్టినను సింహళమున కాతంత్ర వ్యాకరణ సంప్రదాయము ననుసరించి వర్ధిల్లినది. రెండవది పాణిని, చంద్ర, కాత్యాయనుల వ్యాకరణ పద్ధతుల ననుసరించి సింహళములోనే బయలుదేరినది. మూడవ శాఖ బర్మా దేశమున వృద్ధి నొందినది. వీనిలో కచ్చాయనుని అనుసరించిన శాఖయే ప్రాచీనము. మిగిలిన రెండింటిలో సద్దనీతి శాఖ మొగ్గల్లాన శాఖ కంటె ప్రాచీనము. ఈ మూడు శాఖలలోను అనేకములైన గ్రంథములు వ్యాకరణ ఛ్ఛందోలంకారములకు సంబంధించినవి కలవు. ఈ గ్రంథజాలమంతయు ఇంకను ప్రకటితము కాలేదు. పోయినవి పోగా తక్కినవి కొంతవరకు సిలోను, బర్మా దేశములలో ప్రకటింపబడినవి. ప్రకటితములైన గ్రంథములలో ప్రధానములైనవి కొన్ని క్రింద సూచింపబడుచున్నవి.

కచ్చాయనగంధ లేక కచ్చాయన వ్యాకరణము. జంబూ ద్వీప నివాసియగు కచ్చాయనుడు వ్రాసినది. ఇందు 8 భాగములు గలవు. అందొక్కొక్క భాగము లోను సూత్రము, వృత్తి, ప్రయోగము, న్యాసము అను ప్రకరణములు గలవు. కచ్చాయభేద మను గ్రంథమును బట్టి దీనిలో సూత్రభాగము కచ్చాయనుడు, వృత్తి సంఘనంది, ప్రయోగము బ్రహ్మదత్తుడు, న్యాసము, విమలబుద్ధి అను వారు రచించినట్లు తెలియుచున్నది. కచ్చాయనుని సూత్రములు శర్వవర్మ కాతంత్రము, పాణినీయ వ్యాకరణము ననుసరించి యున్నవి.

కచ్చాయన భేదము లేక కచ్చాయన భేద దీపికాపై వ్యాకరణమున కొక ముఖ్యమైన వ్యాఖ్యాన గ్రంథము. ఇది ధర్మానందకృతమని గంధ వంశమున కలదు. కాని కొందరు 14వ శతాబ్దములో మహాయసు డను నాతడు దీనిని రచించె నని తలంతురు. కచ్చాయన భేద మహాటీకా, సారత్థ వికాసినీ అని ఈ గ్రంథ మునకు రెండు టీకాలు గలవు.

మొగ్గల్లాన వ్యాకరణము : సింహళమున థేరమొగ్గల్లానునిచే రచితము. దీనికి సద్దలక్ఖణ మని పేరు. కచ్చాయన వ్యాకరణము కంటె కొంత భిన్న స్వరూపము గలది. ధాతువర్గీకరణ విషయమునను, వ్యాకరణ సంజ్ఞల విషయము

నను కచ్చాయన వ్యాకరణముకంటె ప్రశస్తమైనది. మొగ్గల్లానుడు 12వ శతాబ్ది రెండవ భాగమున అనూరాధ పురములో నివసించి యుండెను.

పయోగసిద్ధి-మొగ్గల్లానుని శాఖకు చెందిన వ్యాకరణములలో గొప్పది. సమగ్రమైనది. దీనిని సింహళ దేశీయుడగు మేధంకరుడు 13వ శతాబ్దములో రచించెను.

పదసాధన–మొగ్గల్లానుని వ్యాకరణమునకు సంగ్రహ రచన. ఇందు శబ్దము, సంధి, సమాసము, క్రియ, ఉపసర్గలు, పరసర్గలు, అను విషయములను వివరించు ఆరు ప్రకరణములు గలవు. ఇదియు సింహళమున రచింపబడెను. మొగ్గల్లానుని శిష్యుడగు ప్రియదస్సి 12వ శతాబ్దములో రచించెను.

సద్దనీతి : బర్మా దేశములలో రచింపబడిన వ్యాకరణ గ్రంథములలో నిది మిక్కిలి ప్రధానమైనది. క్రీ.శ. 1154లో అగ్గవంసుడు దీనిని రచించెను. ఇతడా కాలమున నరపతి సిథుడను బర్మారాజునకు మతబోధకుడుగా నుండెను. సద్దనీతి పాలీభాష కొక సమగ్రమైన వ్యాకరణము. ఇందు పదమాలా, ధాతుమాలా, సుత్త మాలా అను 3 భాగములు గలవు. మొత్తము 27 అధ్యాయముల గ్రంథము.

ఛందోసారత్థ వికాసినీ-వుత్తోదయమును ప్రసిద్ద పాలీఛందో గ్రంథమునకు వ్యాఖ్యానము దీనిని సద్ధమ్మఞాణ రచించెను. బర్మా దేశస్తుడు, ఇతడు కాతంత్ర వ్యాకరణమును పాలీలోనికి అనువదించెను.

సుబోధాలంకారము. ఇది ఛందోలంకారములను గూర్చిన రచన. 12వ శతాబ్దమున సింహళీయుడగు థేరసంఘరక్షితునిచే రచింపబడెను. ఇతడే వుత్తోదయ మును కూడ రచించెను.

1. Bibliography.

2. Pali language and literature by wilbelm Geiger authorised English translation by Bata Krishna Ghose' Calcutta University publication.

3. History of Pali literature by B.C. law.

4. A History of Indian literature Vol. 11 by Winternitz.

1. ప్రాకృతభాషోత్పత్తి - శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వెంకటరమణాచార్యులుగారు ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్ప్రకటితము.

—0—

నాగార్జునుని నూతన మతము

బౌద్ధమతములో మాధ్యమిక వాదమును వెలయించిన నాగార్జున నామధేయులు వ్యాసులవలెనే చరిత్రయందనేకులు కానవచ్చుచున్నారు. క్రీస్తుశకము ఏడవ శతాబ్ది యందు హిందూదేశ పర్యటనము గావించిన హ్యూయన్‌త్సాంగు తన భారతదేశ యాత్రానుభవములను గూర్చి వ్రాయుచు నాగార్జునుఁడను నొక సిద్ధుఁడు తనకు సమకాలికుఁడైన యొక శాతవాహన చక్రవర్తి యొక్క కోశాగారమును దన, రస వాదసిద్ధి ప్రభావమున బంగారముతో నింపినట్లు వ్రాసియున్నాఁడు.

ఇదిగాక కథాసరిత్సాగరమునందు—

'తస్య నాగార్జునో నామ
బోధిసత్త్వాంశసంభవః
దయాలు ర్దానశీల శ్చ
మంత్రీ విజ్ఞానవా నభూత్
యః సర్వౌషధయు క్తిజ్ఞః
చక్రే సిద్ధరసాయనం
ఆత్మానం చ రాజానం
విజరం చిరజీవితమ్'

అను పంక్తులలోఁ బ్రకాశింపఁబడిన బౌద్ధమత నాగార్జునుఁడు శాతవాహన సార్వ భౌముని మంత్రియే యని చెప్పఁబడి యున్నది. హ్యూయన్‌త్సాంగ్ పేర్కొనిన నాగార్జునుఁడు మాధ్యమిక సూత్రకారుఁడును, మహాయాన బౌద్ధమత ప్రచారకు డును నగు నాగార్జునునకన్న భిన్నుఁడనియే తోఁచుచున్నది. బౌద్ధ నాగార్జునుఁడు క్రీ.శ. మొదటి శతాబ్దియందు భారతదేశమును బరిపాలించిన కనిష్క చక్రవర్తికి సమకాలీనుఁడనియు, మాధ్యమిక సందేశోపబృంహితమైన 'సుహృల్లేఖ' నొకదాని నాతఁడు శాతవాహన చక్రవర్తికి బంపెననియుఁ జరిత్రకారులు చెప్పుదురు. అందువలన క్రీ.శ. మొదటి రెండు శతాబ్దములందిద్దఱు నాగార్జునులున్నట్లు మనకుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. తాంత్రిక నాగార్జునునకు సిద్ధ నాగార్జునుఁడని పేరు గలదు. బౌద్ధ మత ప్రచారకులు కూడా నీ సిద్ధపదమును దమనామములకు ముందుంచు కొనుచుండినను క్రీ.శ. మొదటి రెండు శతాబ్దముల కాలమున నీ సిద్ధ పదమును దమ నామములతో మేళవించు నాచారము వారిలోఁ బూర్తిగా దగ్గిపోయినదని చెప్ప వచ్చును. అందుచేత 'సుహృల్లేఖ' రచయిత యగు నాగార్జునుఁడు తాంత్రిక శాస్త్రమున సిద్ధి పొందిన నాగార్జునుఁడు కాఁజాలడు. శ్రీ పర్వత ప్రాంతమున నొక గొప్ప బౌద్ధసంఘారామమును స్థాపించి, మహాయాన బౌద్ధమతమును బ్రచారము లోనికిఁ దెచ్చిన నాగార్జునుఁడును, శాతవాహన చక్రవర్తికి 'సుహృల్లేఖ'ను వ్రాసిన యాతఁడును నిరువురు నొక్కరే.

నలందా విశ్వవిద్యాలయాధ్యక్షుఁడగు మఱొక నాగార్జునాచార్యుఁడు మనకు జరిత్రలోఁ గానవచ్చుచున్నాఁడు. నలందా విశ్వవిద్యాలయము క్రీ.శ. నాలుగవ శతాబ్దికిఁ బూర్వము మాత్రము జరిగి యుండలేదని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. పై విశ్వవిద్యాలయమునందుఁ దక్కిన శాస్త్రములతోఁబాటు రసాయనవిద్య ధాతు వాదము ననునవి కూడ శిష్యులకు నేర్పఁబడుచుండెను. దీనివలన క్రీ.శ. నాలుగవ శతాబ్దమునందు నివసించుచుండిన మఱొక నాగార్జునుఁడు మనకు దెలియవచ్చు చున్నాఁడు. కాని రెండవ శతాబ్దికిఁ జెందిన సిద్ధనాగార్జునుఁడు గాని, నాలుగవ శతాబ్దికిఁ జెందిన యీ నాగార్జునాచార్యుఁడు గాని ధాతువాదశాస్త్రము నధికరించి వ్రాసిన గ్రంథము లేవియు నేఁడు మనకు లభించుట లేదు. జనశ్రుతులు, పుక్కిటి పురాణములు తప్ప వీరిని గూర్చిన ప్రామాణిక విషయములు మనకుఁ దెలియ వచ్చుట లేదు.

క్రీస్తుశకము తొమ్మిదవ శతాబ్ది మొదలుకొని పదునాలుగవ శతాబ్ది వఱకును భారతదేశమున తాంత్రిక యుగము వ్యాపించి యుండినదని చెప్పవచ్చును. ఇందు శైవ మతస్థులు మాత్రమే కాక ప్రసిద్ధులయిన బౌద్ధ మతానుయాయులు కూడఁ గలరు. ఈ యుగమున ననేక తాంత్రిక గ్రంథములు వెలువడినవి. ఈ కాలమున రసవాదమును, దానితోఁబాటు రసాయన శాస్త్రమును వృద్ధిఁ బొందించిన వారిలో గోవింద భిక్షువు, సోమదేవుఁడు, నాగార్జునుఁడు, రామచంద్రుఁడు, స్వచ్ఛంద భైరవుఁడు మొదలగువారు పేర్కొనఁదగుదురు. వీరిలో మఱియొక 'నాగార్జునుఁడు' మనకుఁ గానవచ్చుచున్నాఁడు. తాంత్రిక యుగమునందు రస శాస్త్ర పరంగతులయిన వారిలో నాగార్జునుఁడు ప్రముఖుఁడు. తనకుఁ బూర్వమా శాస్త్రమున గొప్ప వ్యాసంగము చేసి యపూర్వ పరిశోధనలు సలిపిన మహనీయుల యనుభవముల నెల్లఁ గ్రోడీకరించి యాతఁడు రసాయన శాస్త్రమునకు సంబంధించిన మహాగ్రంథము లనేకములు రచించెను. అందు 'రసరత్నాకర' మను గ్రంథము పేర్కొనఁదగినది. ఆ గ్రంథమునం దాతఁడు రసాయనిక ప్రక్రియలు, వాని నిర్వహణమున కుపకరించు వాలుకాయంత్రము, దోలా యంత్రము, బాష్పయంత్రము మొదలగు సాధనములు మొదలుగాఁ గల యపూర్వ విషయముల నెన్నిటినో వివరించి యున్నాఁడు. తాంత్రిక యుగమునకుఁ జెందిన యీ నాగార్జునుఁడు పదునాలుగవ శతాబ్దికిఁ జెందినవాఁడని తెలుపు ప్రామాణికాధారము లేవియు లేవు. కాని యాతని గ్రంథములందుఁ గానవచ్చు శాస్త్రజ్ఞాన పరిపాక దశ, గోవింద భిక్షువు నాతఁడు పేర్కొనుట యనునవి గోవింద భిక్షువుని కంటె నీతఁడు తరువాతివాఁడని తెలియఁజేయుచున్నవి. ఇది గాక మాధవాచార్యుని 'సర్వదర్శన సంగ్రహ'మను గ్రంథమున గోవింద భిక్షువు పేర్కొనఁబడెనే కాని నాగార్జునుఁడు పేర్కొనఁబడలేదు. అందుచేత నీ నాగార్జునుఁడు మాధవా

చార్యులకన్న నర్వాచీనుఁడని తెలియుచున్నది. ఈ యుపపత్తుల యాధారముతోఁ బరిశీలించి చూడఁగా నీ తాంత్రిక యుగపు నాగార్జునుఁడు పదునాలుగవ శతాబ్దాంత్య భాగముననో, పదునైదవ శతాబ్ది ప్రారంభముననో జీవించి యుండినట్లు తోఁచుచున్నది.

మొత్తము మీఁద నీ నాగార్జున నామధేయులు నలుగురు గానవచ్చుచున్నారు. మన దేశమునఁ బురాణకర్తలందఱును వ్యాసనామముచే వ్యవహరింపబడునట్లే తత్త్వశాస్త్రము, తాంత్రిక శాస్త్రము, రసవాద శాస్త్రము, రసాయనిక శాస్త్రము మొదలగు శాస్త్రములలో మహత్త్వమును గడించినవా రందఱును నాగార్జున నామధేయులుగానే పరిగణింపఁబడునట్లు కానవచ్చుచున్నది.

ఇదికాక గౌరవ మహాకవి రచించిన 'నవనాథ చరిత్రము'న నాగార్జునుఁడను సిద్ధునికి సంబంధించిన పూర్వగాథ యొకటి కానవచ్చుచున్నది. పూర్వమొక రాజకుమారుఁడుండెను. అతఁడొకనాడు వేఁటకుఁబోయి యచట విధి వశమున నొక మునిచేఁ బామై యుండునట్లు శపింపబడెను. అతఁడా పాము రూపముతో నచ్చట నుండిన యర్జున వృక్షములోని తొఱ్ఱలో నివసించి యుండఁగా మీననాథుఁడను నొక సిద్ధ పుంగవుఁడాతని ననుగ్రహించెను. అతని యనుగ్రహమున నాతనికిఁ దిరిగి తొంటిరూపు కలిగెను. ఆ రాజకుమారుఁడును నా సిద్ధునికి శిష్యుఁడై 'నాగార్జునుఁ' డను నామధేయమును బడసెను. ఆ సిద్ధుఁడును దన శిష్యునిక నణిమాది సిద్ధులనెల్ల ననుగ్రహించెను. తరువాత నాతఁడు తన శిష్యుఁడగు నాత్రేయునికి రసవాదసార శాస్త్రములను దెలిపి, యాతని నాంధ్రదేశమునఁ దిరుగుమని పంపి తాను మీననాథుని యొద్దకుఁ బోయి యాతనిని సేవించుచుండెను. నాగార్జునుని శిష్యుఁడగు నాత్రేయుడు శ్రీశైలము చేరి గర్వితుఁడై యా పర్వతమునంతను బంగారుకొండగా మార్పఁదలచి తత్ప్రియత్నమున నుండెను. అది తెలిసి విష్ణుదేవుఁడు మాయరూపమున వచ్చి యాతని పుక్కిట నుండి నమృత సంజీవనీ ఘుటికను బైకిఁదీసి యాతనిఁ జక్ర ప్రయోగముచే సంహరించెను. ఆ మృతసంజీవనీ ఘుటిక యాతని నోట నుండునంత వఱకు కాతని మెడపైఁ గత్తితో నెన్ని మాఱులు నఱికినను నది 'ఖంగు'మని మ్రోఁగి వెనుకకుఁదూలిపోయినదే కాని యాతని మెడపై వ్రేటుపడలేదు. పర్వత మెల్ల బంగారమగుచో దానికై లోకమున యుద్ధములు చెలరేగి ధర్మము తొలఁగు ననియు, నరాజకము ప్రబలుననియు విష్ణుదేవుఁ డాత్రేయుని నంహరించినట్లు మన మూహింపవలసి యున్నది. ఈ సందర్భమున బంగారము చేయుపద్ధతి కొంత యా గ్రంథమున వివరింపఁబడి యున్నది.

'రసములైదును నుపరసము లెన్మిదియునుఁ
బసరులు మందులుఁ బాషాణములును
గలువంబులును జాలఁగా నమకూర్చి

వలయు మంత్రౌషధావళులకు బలియుఁ
జేసి మనోజయసిద్ధిఁ బెంపొంది
యాసీనుఁడై లులాయాజినరచిత
గురుతర శ్రీకల నిన్వగ్రోవులు సలిపి
సరములుఁ బొందుగా నందించి భక్తి
గురునాథుఁ దలఁచి తద్గురువు భజించి
పరభైషజాది దైవములను మ్రొక్కి
నేర్చినమందు లన్నియు వైచి యగ్ని
గూర్చి పుటంబు గ్రక్కునఁ బెట్టునపుడు
వెన నూఁదువారును విసువక రసము
పసరులు గలిపి-పాల్పడ నూదువార
లరుదొందఁగా మూస లమరించువారు
మొనసి క్రమ్మఱఁ బుటంబులు వెట్టువారు
కలయంగ నూరినకనకంబు దివిసి
యెలమిమైఁ బెనుప్రోవు లిడ్చెడివాడు
నై సంభ్రమింపుచు...............

—నవనాథ చరిత్రము.

ఆచార్య నాగార్జునుఁడు బౌద్ధమతమున 'మధ్యమక' సిద్ధాంతమును వెల యించినవాఁడు. అతఁడు రచించిన 'మధ్యమకకారికల' ననుసరించి క్రీస్తుశకము ఆఱవ శతాబ్దికిఁ జెందిన చంద్రకీర్త్యాచారుఁడు 'మధ్యమకావతార' మను నొక గ్రంథమును రచించెను. ఆ గ్రంథము తరువాత చైనా, టిబెట్టు భాషలలోనికిఁ బరివర్తిత మయినది. కాని వానికి మూలమగు నీ సంస్కృత గ్రంథము మాత్రము హిందూ దేశమున నశించిపోయినది. ఆ గ్రంథములోని విషయములను మనము టిబెట్టు, చీనా భాషలలోని దాని యనువాద గ్రంథములను బట్టియే నేఁడు తెలిసి కొనవలసిన దుస్థితి యేర్పడినది. ఆ గ్రంథమును బట్టి చూడఁగా నార్య నాగార్జు నుఁడు క్రీస్తు పూర్వము ప్రథమ శతాబ్దివాఁడో, లేక క్రీస్తుశకము ప్రథమశతాబ్ది వాఁడో కాఁదగునని శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగా రభిప్రాయపడుచున్నారు.

నిత్యనాథుఁడను సిద్ధునిచే రచింపఁబడిన 'రస రత్నాకర' మను వైద్య గ్రంథమునం దొక ఖండమున శ్రీశైల వర్ణన మత్యద్భుతముగాఁ జేయఁబడినది. ఆ గ్రంథమునందుఁ బెక్కుచోట్ల 'పురా నాగార్జునోదితమ్' అని పేర్కొనఁబడి యుండుటచేత నాగార్జునుఁ డతి ప్రాచీనుఁ డనియు, నతఁడు శ్రీశైల ప్రాంతమున నివసించుచుండె ననియుఁ దెలియుచున్నది. నాగార్జునుఁడు రచించిన 'కక్షపుట తంత్రము' అను గ్రంథము ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తక భాండాగారములో నున్నది.

అందు నాగార్జునుని సిద్ధపురుషత్వము పెక్కు చోట్ల గోచరించుచున్న దని పెద్దల యభిప్రాయము. అతఁడు రచించిన బౌద్ధమత గ్రంథము లనేకము లింకను నముద్రితములే. టిబెట్టు, చీనా దేశములలో నాతఁడు రచించిన బౌద్ధ గ్రంథము లున్నట్లు తెలియుచున్నది. అతని వైద్యగ్రంథ మొకటి మాత్రము ముద్రితమయినది.

ప్రజ్ఞాపారమితలతో విజ్ఞానవాదము, శూన్యవాదము లని రెండు వాదములు కలవు. వానిలో శూన్యవాదము, మిక్కిలి ప్రధానమయినది. సత్యమును పారమార్థిక సత్యము, సంవృత్తి సత్యములని రెండు విధములుగా విభజించి యార్య నాగార్జునుఁడు పారమితలలోని వివిధ భాగములను సమన్వయించినాఁడు. ఆచార్య శంకరులు కూడ నట్టి సూత్రమునే యవలంబించి పరాపరావిద్యల విభాగముతో నుపనిషద్వాక్యములను సమన్వయించినారు. ఉపనిషద్వాక్యములను వివరించుటకై వేదాంత సూత్రములు వెలసినట్లు పారమితులను వివరించి, వాని నొక సమగ్ర దర్శనముగాఁ బ్రవచింపదలఁచి యార్య నాగార్జునుఁడు తన 'మధ్యమక కారిక'లను వెలయించెను. ఈ మధ్యమకకారికలను మొట్టమొదట నార్యనాగార్జునుని సమకాలికుఁడగు వాత్స్యాయనుఁడు తన న్యాయ భాష్యమునందు విమర్శించెను. నాగార్జునుఁడా విమర్శకు సమాధానముగా 'విగ్రహవ్యావర్తిని' యను పేరుతో మఱల డెబ్బది రెండు కారికలను రచించెను. ఈ కారికలను జూచి వాత్స్యాయనుఁడు తన న్యాయ భాష్యములో మఱికొన్ని మార్పులను దీసికొని వచ్చుటచే నాగార్జునుఁడు తన 'విగ్రహవ్యావర్తిని'కి మఱల నొక వృత్తిని వ్రాయవలసి వచ్చెను.

నాగార్జునుని మధ్యమ కారికలపై బుద్ధ పాలిత, భావవివేకుఁడు, చంద్రకీర్తి యనువారు భాష్యములను రచించిరి. వీరు ముగ్గురును నాంధ్రులే యగుట విశేషము. సంఘరక్షిత శిష్యుఁ డగుబుద్ధపాలిత దంతపురీ విహారమున నధ్యాపకుఁడుగా నుండినట్లు తెలియుచున్నది. ఇతని శిష్యుని శిష్యుడు చంద్రకీర్తి, అతఁడు ములకదేశములోని సమతట నగరమున నివసించు చుండినవాఁడు. భావ వివేకుఁడు ధాన్యకటకమున నుండినవాఁడు.

మధ్యమక కారికలలోఁ బ్రధాన మయినది యందలి మొదటి యధ్యాయము. ఈ యధ్యాయము నవగాహనము చేసికొనిన నార్య నాగార్జునుఁడు ప్రవచించిన మధ్యమక సిద్ధాంతము పూర్తిగాఁ దెలియఁగలదు. ఆ యధ్యాయము నకుఁ బ్రత్యయ పరీక్ష యని పేరు.

ప్రత్యయ పరీక్ష—

అనిరోధ మనుత్పాద
మనుచ్ఛేద మశాశ్వతమ్
అనేకార్థ మనానార్థ
మనాగమనిమర్గమమ్

యః ప్రతీత్యసముత్పాదం
   ప్రపంచోపశమం శివమ్
దేశయామాస సంబుద్ధ
   స్తం వందే వదతాం వరమ్.
న స్వతో నాపి పరతో
   న ద్వాభ్యాం నా ప్య హేతుతః
ఉత్పన్నా జాతు విద్యంతే
   భావాః క్వచన కేచన. 1
చత్వారః ప్రత్యయా హేతు
   శ్చాలంబన మనంతరమ్
తథై వాధిపతేయంచ
   ప్రత్యయో నా స్తి పంచమః. 2
న హి స్వభావో భావానాం
   ప్రత్యయాదిషు విద్యతే
అవిద్యమానే స్వభావే
   పరభావో న విద్యతే. 3
క్రియా న ప్రత్యయవతీ;
   నా ప్రత్యయవతీ క్రియా
ప్రత్యయా నాక్రియావంతః;
   క్రియావంత శ్చ సం త్యుత. 4
ఉత్పద్యంతే ప్రతీత్యేమా
   ని తీమే ప్రత్యయాః కిల
యావ న్నోత్పద్యంత ఇమె
   తావ న్నా ప్రత్యయాః కథమ్. 5
నై వాసతో నైవ సతః
   ప్రత్యయోర్థస్య యుజ్య తే
అసతః ప్రత్యయః కస్య
   సత శ్చ ప్రత్యయేనకి మ్. 6
న స న్నా సన్న స దస
   ద్ధర్మో నిర్వ ర్తతే యదా
కథం నిర్వ ర్తనో హేతు
   రేవం సతి న యుజ్య తే. 7

అనాలంబన ఏ వాయం
సన్ ధర్మ ఉపదిశ్యతే
అథా నాలంబనే ధర్మే
కుత ఆలంబనం పునః. 8

అనుత్ప న్నేషు ధర్మేషు
నిరోధో నోపపద్యతే
నానంతరమతో యుక్తం
నిరుద్దే ప్రత్యయ శ్చ కః. 9

భావానాం నిః స్వభావానాం
న సత్తా విద్యతే యతః
స తీద మస్మిన్ భవతీ
త్యేత న్నైవోపపద్యతే. 10

న చ వ్య స్తసమ స్తేషు
ప్రత్యయే ష్వ స్తి తత్ఫలమ్
ప్రత్యయేభ్యః కథం త చ్చ
భవే న్న ప్రత్యయేషు యత్. 11

అథాస దపి త త్తేభ్యః
ప్రత్యయేభ్యః ప్రవర్తతే
అప్రత్యయేభ్యోపి కస్మా
న్నాభిప్రవ ర్తతే ఫలమ్. 12

ఫలం చ ప్రత్యయమయం
ప్రత్యయా శ్చా స్వయం మయాః
ఫల మస్వయమయేభ్యో య
త్త త్ప్రత్యయ మయం కథమ్. 13

తస్మా న్న ప్రత్యయ మయం
నా ప్రత్యయమయం ఫలమ్
సంవిద్యతే ఫలాభావాత్
ప్రత్యయా ప్రత్యయాః కుతః. 14

ఆచార్య నాగార్జునకృత మధ్యమకకారికాసు ప్రత్యయపరీక్షా నామ ప్రథమం ప్రకరణమ్.

— శ్రీ తిరుమల రామచంద్ర

—o—

తథాగతుని మహాపరి నిర్వాణం

బుద్ధదేవుఁడు వేసాలిలోఁ గొన్ని దినములుండి యా నగరము చుట్టు ప్రక్కల నున్న చైత్యకములకుఁబోయి యప్పుడప్పు డక్కడ వసించు చుండెను. చైత్యక మనఁగా బౌద్ధభిక్షుకులు వసించు మఠము. వేసాలి నగర సమీపమున నిట్టి వనేకము లుండెను. వేసాలి చూచుట కెంతో సుందరమైన నగర మని గౌతముఁడే యానందునితోఁ జెప్పెను. ఒకనాఁడు తన ప్రియ శిష్యుఁడగు నానందునిఁ బిలిచి "ఈ చుట్టుప్రక్కల నున్న భిక్షువుల నందఱ నిచ్చటఁజేర్పు" మని సిద్ధార్థుఁ డానతిచ్చెను. ఆనందుఁడు వెంటనే వారి నందఱ రావించెను. రావించుటయు సిద్ధార్థుడు వారికి మహాధర్మోపదేశముఁ జేసెను. ఇదియే యాతఁడు చేసిన కట్ట కడపటి ధర్మోపదేశము. ఆ యుపదేశ మీ క్రింది విధముగ నున్నది. "సోదరు లారా! నేను కనిపెట్టిన సత్యము మీకుపదేశించితిని. ఆ సత్య ధర్మములను మీరు చక్కఁగా గ్రహించి వశపఱచుకొని వాని నాచరించి, మననము చేసి, యీ పరిశుద్ధ మతము శాశ్వతమై, దేవతల యొక్కయు, మనుష్యుల యొక్కయు క్షేమసౌఖ్య ములకుఁ గారణభూతమై యుండునట్లు దీని నెల్లెడ వ్యాపింపఁ జేయుడు. నేను మీ కుపదేశించిన సత్యము లెవ్వి? అవివిగో—చతుర్విధమైన మననము, పాపముతోఁ జతుర్విధమైన యుద్ధము, ఋషిత్వమునకుఁ జతుర్విధపథము, పంచ విధమైన నీతి బలము, పంచవిధమైన ఆత్మజ్ఞానము, సప్త విధమైన జ్ఞానము, అష్టవిధమైన సన్మార్గము."

ఓ సోదరులారా! యిటు చూడుఁడు. ద్వంద్వ పదార్థములన్నియు జీర్ణము లగును. కావున శ్రద్ధతో మీ మోక్షము నిమిత్తము మీరే ప్రయత్నము సేయుఁడు. తథాగతున కచిర కాలములోనే నిర్వాణము కలుగును. నేఁడు మొదలుకొని మూఁడు మాసముల తరువాత తథాగతుఁడు మృతి నొందును.

అనంతర మతఁడు వారి నందఱఁ బంపి వేసాలి విడిచి యానందుఁడును, మిక్కిలి భక్తులగు మఱికొందఱు శిష్యులును వెంబడింప 'పావా' యను నూరికిఁ బోయెను. ఆ యూరికి బోఁగానే చందుఁ డనుకమ్మరవాఁ డొకఁడాయనను గలపి కొని "స్వామీ! నేఁడు నా యింట భిక్ష చేసి నన్ను గౌరవింపవలయు" నని ప్రార్థించెను. అందు కాయన సమ్మతించెను. చందుఁడు తన యతిథి నిమిత్తము మధురాహారములు, రొట్టెలు, నడవి పందిమాంసం వండించెను. బుద్ధుఁడు చందునిఁ బిలుచి "యడవి పంది మాంసము నాకుఁ బెట్టి మధురాహారములు రొట్టెలు భిక్షుకులకి"మ్మని యానతిచ్చెను. అతఁడట్లు చేసెను. భిక్షానంతరమున బుద్ధుఁడు పావాగ్రామమును విడిచి కాశీనగరమున కరిగెను. కాని దారిలో నతనికి దారుణ మయిన రక్తగ్రహణి రోగము వచ్చెను. దాని వలన నాయన మిక్కిలి బాధపడఁ జొచ్చెను. కాని, యా మహాత్ముఁడా బాధ మిక్కిలి దుస్సహ మయినను దానిని

మనోవైకల్యముఁ జెందకుండ మిక్కిలి యోరిమితో, మిక్కిలి ధైర్యముతో ననుభవించెను.

ఆహాహా! ఎంతటి ప్రతిభాశాలు రైనను నెంతటి భగవదుపకారపరాయణు లైనను నెంతటి ధైర్యశాలు రయినను మానవులు రోగ పతితు లైనప్పుడు దైహిక బాధల ననుభవింపక తప్పదు కదా! బుద్ధ దేవుని స్థితి క్రమక్రమముగాఁ జెడిపోయెను. నానాఁటికి రోగ మతిశయించెను. శరీర బలము క్షీణించెను. అట్లు దుర్బల శరీరముతోనే పయనముఁ జేయుచు సిద్ధార్థుఁడు మార్గము నుండి తొలఁగి యొక వృక్షచ్ఛాయకుఁ జని, యానందునిం బిలిచి "యానందా! నాకావిబట్ట లిక్కడఁ బఱచుము. నేను మిక్కిలి యలసి యున్నాను. కొంచెము సేపు విశ్రమించెద" నని చెప్పెను. ఆనందుఁడట్లు చేసిన పిదప నతఁడానందుని వెండియుఁ బిలిచి "ఆనందా! దాహమై నో రెండుకొని పోవుచున్నది. కొంచెము నీ రిమ్ము త్రాగెద"నని యడిగెను. ఆ నీరు త్రావి కొంత సేదదేఱి తానే స్వయముగా లేచి సమీపమున నున్న కకుస్థానదికి మెల్లగఁబోయి స్నానము చేసి వెండియుం జలముఁ ద్రావెను. కకుస్థానది యనగా బర్హినది. ఇది కాశీనగరమున కెనిమిది మైళ్ళ దూరమున చోటాగండకి నదిలోఁ బడుచున్నది.

ఈ స్నానపానముల వలన సేదదేఱి కొంతబలము కలిగి బైలుదేరి కుషినాగ పురపరిసరముల నున్న యొక తోటలో బస చేసెను. ఆ వనముఁజేరి యతఁడు "ఓ యానందా! నేను మిక్కిలి పరిశ్రాంతుఁడ నైతిని. రెండు కవల చెట్లనడుమను త్తరపు తలగడగ నాకుఁ బ్రక్క వేయుము. నేను బండుకొనియెద'నని యానందునితో ననియెను. ఆ విధమున నానందుఁడు సెజ్జ నమర్చుటయు సిద్ధార్థుఁడు ప్రశాంత మనస్కుండై నిశ్చల భావముతోఁ గుడిప్రక్క కొత్తిగిలి కాలిమీఁదఁ గాలు వైచికొని పండుకొని యానందునితో నిట్లనియె, "ఇది పువ్వులకాఱు కాకపోయినను గవల చెట్లు పుష్పయులతో నిండి యున్నవి. అవి నామీద రాలుచున్నవి. తథాగతుని కీ గౌరవము గాక మఱియొక గౌరవము మరియొక ప్రతిష్ట మఱియొక సపర్య మఱియొక పూజ కలదు. ఓ యానందా! భిక్షుకుడు గాని, భిక్షుణి గాని యనుచరుఁడు గాని, గృహస్థుఁడు గాని, సన్యాసి గాని, యెవరయినను సరే చిన్న విషయమునందును, బెద్దవిషయము నందును సత్యము వచించుచు ధర్మ ప్రకారము నడుచుకొనుచు, ధర్మ లేశములను గూడ గమనించుచు జీవిత కాలము గడుపుదురో వారు తథాగతునకు గౌరవము గావించిన వారు, సపర్యలు సల్పినవారు, సమారాధనలు చేసినవారు నగుదురు."

రాత్రి గతించుకొలఁది తమ గురువున కవసానకాలము సమీపించిన దని శిష్యులకు స్పష్టముగాఁ బొడకట్టెను. చేయునది లేక వారు ధైర్యముఁ గోల్పోయి గురువు శయనించిన స్థలమునకుఁ గొంచెము దూరముగా నరిగి విలపింపఁ దొడఁ

గిరి. ఆయన సిద్ధి పొందునప్పటి కానందుఁడు, అనిరుద్ధుఁడు, సరిపుత్త్రుఁడు మున్నగు వారు సన్నిధి నుండిరి. కశ్యపుఁడు వచ్చెను గాని వచ్చునప్పటికే గురువు నిర్యాణ మొందెను.

మహానుభావుఁడగు గౌతముఁడీ విధంబున మరణోన్ముఖుఁడై యున్న సమయమునఁ బ్రియ శిష్యుఁడగు నానందుఁ డిట్లనియె :-

“స్వామీ! కల్పాంతము వఱకు నీవు జీవించునట్లను గ్రహింపుము. మానవుల క్షేమ సౌఖ్యముల నిమిత్తము ప్రపంచముపై జాలి దలఁచి దివ్యుల యొక్కయు మనుజుల యొక్కయు సేమము కొఱకు, లాభము కొఱకు, సంతోషము కొఱకుఁ గల్పాంతము దాఁక బ్రతుకుము. ప్రభూ! బ్రతుకుము.”

శిశువు నోట నుండి వెడలవలసిన మాటల నుడువుచున్న యానందుని, జూచి జగద్గురుఁడు చిఱునవ్వు నవ్వెను. అప్పుడానందుఁడు వెండియు నిట్లనియే. ‘భగవానుడా! ఈ నట్టడవిలో నీవు పంచత్వము నొందఁగూడదు ప్రభూ! రాజగృహము, వారణాసి, సాకేతము, ప్రస్తివ, చంపాపురము మొదలగు మహానగరము లనేకములు కలవు. దేవర వారచ్చట సిద్ధి పొందునట్లు ప్రసాదింపుఁడు. ఆ నగరములలో నెందయిన సిద్ధి పొందిన పక్షమున మీ కళేబరమునకుఁ దగిన గౌరవము జరుగును. ఏల యన నచ్చట తథాగతుని సిద్ధాంతముల యందు విశ్వాసము గల భాగ్యవంతు లనేకులు గలరు.’ అనపుడు నమ్మహాత్ముఁడు మరల మందహాసము చేసెను. అది చూచి యానందుఁడు ‘దేవా! మీరు మృతి నొందిన పిదప మీ శరీర మేమి చేయు మని యాన తిచ్చెదరు?’ అని యడిగెను. అతనికి గౌతముఁ డిట్లనియె. ‘ఆనందుఁడా! తథాగతుని కళేబరమును గౌరవించుటను గూర్చి నీవు శ్రమ పడవలదు. నీ స్వవిషయమున నీవు గట్టి పూనిక గలిగియుండు మని నిన్ను వేఁడుకొనుచున్నాను. నీ మేలు కొఱకు నీవు పాటుపడుము. నీవు జాగ్రత్తగా నుండుము.

తథాగతుని యందు విశ్వాసం గల భాగ్యవంతులలో బుద్ధిమంతు లనేకు లున్నారు. వారు తథాగతుని కళేబరమునకుఁ దగిన గౌరవముఁ జేయక పోరు’ అని పలికి కొంతసేపూరకుండి యతఁడు మరల నానందునితో నిట్లనియె. ‘నేను మృతి నొందుచున్నాను. చందుఁడు పెట్టిన యాహారము నేను తిని నందున వానికి ముందు జన్మమున గొప్ప యదృష్టము తప్పక కలుగునని నేను పోయిన తరువాత వానితోఁ జెప్పుము. నా నోటనే ఈ మాటలు నీవు విన్నట్లు వానితో నొక్కి చెప్పుము. అన్ని దానములలో మిక్కిలి యుత్కృష్టము లైనవి రెండు గలవు. అందు మొదటిది నాకు బుద్ధత్వము ప్రాప్తింపక మునుపు సుజాత చేసిన యన్న దానము. నే నీ లోకమును విడిచి వెళ్ళిపోవుటకు ముందు చందుఁడు చేసిన యీ యన్న దానము రెండవది ఆనందా! చందునియొద్ద కెవ్వరైనఁ బోయి ‘చందా!

ఇది నీకుఁగీడు. ఇది నీకు గొప్ప నష్టము. నీ చేతి యన్నముఁ దినఁగానే తథాగతుఁడు మృతి నొందె'నని వాని కెవ్వరైన వెలుపు గొలిపి విచారము కలిగింప వచ్చును. కావున నట్టి వెలుపు వాని మనంబున నుండి మాన్చి 'చందా! ఇది నీకు మేలు. ఇది నీకు లాభము ఏమన తథాగతుఁడు నీ చేతి యన్నము దిని పరమసిద్ధి పడసె'నని చెప్పవలెను.

పరమ భక్తుఁడైన యానందుఁ డప్పలుకులు విని మనోధైర్యము చిక్కఁబట్ట లేక దుఃఖాక్రాంతుఁడైన జగద్గురుని సన్నిధిని విలపింపఁ గూడ దని యేడ్చుట కావలికిఁ బోయెను. అతఁడు తన ప్రక్కను లేకపోవుటఁ గనిపెట్టి 'సోదరులారా! ఆనందుడేఁడి' యని యా మహాత్ముఁ డడిగెను. 'దేవా! పూజ్యుఁడైన యానందు : డవ్వలి కరిగి విలపించు చున్నాఁ డని వా రుత్తరము చెప్పిరి. 'సోదరులారా! పోయి నాకడకు వానిం పిలిచికొని రం'డని యతఁ డానతిచ్చెను. ఆనందుడు వచ్చి వాని ప్రక్కఁ గూర్చుండెను. అప్పుడు తథాగతుఁడు మెల్లగా నిట్లు ధైర్యము చెప్పెను. 'ఆనందా! లేనిపోని శ్రమ పడకుము. విలపింపకుము. మనకు మిక్కిలి సమీపమ్ములై ప్రియములైన పదార్థముల స్వభావమే యిట్టి దనియు వీనిని విడిచి వాని నుండి వేరు పడి మనము పోవలయు ననియు నే నిదివఱకే పలుమాఱులు చెప్పి యుండలేదా? ఏదియు శాశ్వతమై యుండఁజాలదు. అటువంటి స్థితి యసాధ్యము. ఆనందా! నీవు చిరకాలము నుండి నా యందు దయ గలిగి మిక్కిలి మంచివాఁడవై ఎడ తెగక యింతింత యనరాని యుపచారపరంపరఁ జేసి నాకుఁ బరమాప్తుఁడవయి యుంటివి. ఆనందా! నీవు మంచిపని చేసితివి. నీ ప్రయత్నము లతఃకరణశుద్ధిగఁ జేయుము. నీవును మహాపాపముల నుండియు, భోగపరాయణత్వము నుండియు, నహంభావము నుండియు, మాయ నుండియు, నజ్ఞానము నుండియు స్వల్ప కాలములో విముక్తుడ వయ్యెదవు.'

రాత్రి కడచు కొలదిఁ బుద్ధుడు క్రమ క్రమముగ క్షీణింపఁ జొచ్చెను. ఆ సమయమున నత్తావనకొక బ్రాహ్మణుఁడు వచ్చెను. అతఁడు కుశీనగర నివాసుఁడు. వేదాంత శాస్త్రవేత్త. అతని పేరు సుభద్రుఁడు. అతఁ డానందునిఁ గలిసికొని యిట్లనియె. 'గౌతమ శ్రవణుఁ డీ రాత్రి దేహ యాత్ర ముగించు నని వింటిని. ఇప్పుడు నా మనస్సులో నొక గొప్ప శంక పొడమినది. ఈ సందేహము నివారించుటకు గౌతమ శ్రవణుఁడు తగినవాఁడని నాకుఁ దోఁచినది. కావున నో యానందా! గౌతమ శ్రవణుని నేను చూచెద, చూడనిమ్ము.' అనవు డానందుడు 'మిత్రుడా! సుభద్రుఁడా! తథాగతు నిప్పుడు పీడింపకుము. అతడు మిక్కిలి పథశ్రాంతుఁడై యున్నాఁ'డని యుత్తరము చెప్పెను. కాని సుభద్రుడు వానిని మఱిమఱి యడిగి బాధింపఁ జొచ్చెను. వారి సంభాషణము బుద్ధుని చెవిని బడఁగా నతఁడానందునిఁబిలిచి 'యోయీ! సుభద్రు నడ్డగింపకుము. వానిని నా

కడకు రానిమ్ము. అతఁడు నన్నేమి యడిగినను జిజ్ఞాసువై యడుగును కాని నన్ను బీడింప వలెనని యడుగఁ'డని పలికెను. అంతట నా బ్రాహ్మణుఁడు సిద్ధార్థున ప్రక్కఁ గూర్చుండి, యనేక శాఖలకుఁ బ్రధాన పురుషులుగ నుండి పరమ తపశ్శాలు రయిన బ్రాహ్మణులు పురాణ కశ్యపుఁడు, సుఖాళి, అజితుఁడు, కాత్యాయనుఁడు, సంగయుఁడు, వేలాతికుఁడు, నిగ్రంతుఁడు మొదలగువారు లోకమున వెల్లడించినట్లు పదార్థ తత్వములను గ్రహింవిరా? లేదా? లేక యందుఁ గొందరు తెలుసుకొని కొందఱు తెలిసికొనలేకపోయిరా?' యని యడిగెను. అడుగుటయు వానికి బుద్ధుఁడిట్లనియె. 'సుభద్రా! ఆ బ్రాహ్మణులు తమ తమ విజ్ఞానము కొలఁదిఁగ తత్వము గ్రహించిరా లేదా యన్న సందేహ మటుండ నిమ్ము. అట్టి విషయములు చర్చించుటకిది సమయము కాదు. నేను నీకు సత్యము నేర్పెదను. సావధానుఁడవై వినుము' అని గౌతముడు నీతిమార్గమును విడిచి పెట్టిన మత సిద్ధాంతముల ననుసరించిన వారికి మోక్షము లభింపదనియు, బవిత్ర జీవనముతో నారంభమై భూత దయతో నంతమగు నష్టవిధ పావన మార్గముల ననుసరించిన వారికే మోక్షము గలుగుననియు బోధించెను. బోధించుటయు సుభద్రుడు జ్ఞాన రసాస్వాదనము జేసి పరమానంద భరితుఁడై 'యహహా! మేలు మేలు! మీ ముఖము నుండి వెలువడిన మాటలు మిక్కిలి ప్రశస్తములు. దేవరవారు నన్ను శిష్యుఁడుగ గ్రహింపవలయును. మేనఁ బ్రాణము లుండునంతనలకు నేఁడు మొదలుకొని పరమ విశ్వాసము గలిగి యుందు నని యతఁడు వినయముతోఁ బలికెను. అతని పలుకులు విని బుద్ధుఁడిట్లనియె. 'సుభద్రా! పూర్వమొక సిద్ధాంతమునం దుండి ఈ నవీన సిద్ధాంతములో నుత్తమ స్థానమును గాని యధమ స్థానమును గాని ప్రవేశింపఁ దలఁచువాడుఁ ముందు నాలుగు మాసములు శుశ్రూషఁ జేయవలయును.' అనవుడు 'అట్లయిన నేను నాలుగు మాసములు శుశ్రూష చేయుదు' నని సుభద్రు, డొడంబడెను. అప్పుడు గౌతముఁడానందునిఁబిలిచి 'ఆనందా! ఈతనిని మన మతమునఁ జేర్చికొను' మని యానతిచ్చెను. అప్పు డానందుడు వానినొక్క కడకుఁ గొంపోయి స్నానముఁ జేయించి సమస్త వస్తువులు వినశ్వరము లని యొకానొక మంత్రము పునశ్చరణ సేయించి వాని శిరస్సు గడ్డము ముండనము చేయించి కాషాయ వస్త్రములు గట్టించి బుద్ధుఁడు ధర్మము సంఘము శరణము అని శరణత్రయము వానిచేతఁ జదివించి బుద్ధునియొద్దకుఁ గొనిపోయెను. అంతట బుద్ధుడు వాని నుత్తమ పదస్థుఁ డగుశిష్యుఁడుగ నంగీకరించి ధ్యానము సేయుట కొక విషయము నుపదేశించెను, ఆ మహానుభావుఁ డొనర్చినకట్ట కడపటి కార్యమిదె.

ఆ రాత్రి నాల్గవజాము సమీపించినప్పుడు బుద్ధదేవుఁడు పూజ్యుఁడైన యానందుని బిలిచి యిట్లు పలికెను. 'ఆనందా! మన గురూపదేశ మస్తమించినది. మన కింక గురువు లేఁడని మీలోఁ గొందఱు' కధైర్యము తోఁచవచ్చును. కాని మీ రావిధముగఁ దలఁపఁ గూడదు. నేను సంస్థాపించిన సత్యము నేను మతము

నిమిత్తమై యేర్పరచిన సూత్రములు, నేను బోయిన తరువాత మీకు గురువులై యుండుఁగాక!' యని పలికి కొంఁదొకతడ వూరకుండి యా మహాత్ముఁడు మరల నిట్లనియె. 'ఆనందా! నా మరణానంతరమున స్వల్ప ధర్మములలో మార్పులు గావలసియున్న పక్షమున నట్టివి మార్చుకొనవచ్చును' అని యానందునితోఁ బలికి పిమ్మట భిక్షుకుల నుద్దేశించి యిట్లనియె:– 'బుద్ధుని గుఱించి గాని, సత్యమును గూర్చి గాని, ధర్మపథమును గూర్చి గాని, యెవరి మనస్సులోనయిన సందేహములు, తప్పభిప్రాయములు నుండవచ్చును. అట్టివి మనంబున దాచుకొనక స్వేచ్ఛగాఁ దెలియపఱచి యడుగుఁడు, తథాగతుఁడు మన యెట్టయెదుట నున్నప్పుడు మన సందేహము లాయన నడిగి తీర్చుకొన మైతిమని విచారించుచు మిమ్ము మీరు దూషించు కొనవద్దు."

ఆ మహాత్ము డావిధమునఁ బల్కుచున్నప్పుడు భిక్షుకు లంద ఱూర కుండిరి. బుద్ధుడు సందేహము లడిగి నివారించుకొనవలసినదని మరి రెండుసార్లు వారిని నొక్కి యడిగెను. ముమ్మా రడిగినను మూఁకలట్లు వారు ప్రత్యుత్తర మియ్యరైరి. అంతట నతఁడు భిక్షుకుల నుద్దేశించి యిత్తెరగున భాషించెను___ 'సోదరులారా! గురువునెడల మీకుఁ గల భక్తి విశేషంబుచేత మీరు సందియముల నడుగక పోయియుండవచ్చును. కలిగిన సందియములు మీరొండొరులతోఁ జెప్పి కొనుఁడు.'

ఆయన యట్లు పల్కినను భిక్షుకులు నోరు తెఱచి యడుగరైరి. అప్పు డానందుఁడు తథాగతున కిట్లనియె- "దేవా! బుద్ధుని గూర్చిగాని, సత్యమును గూర్చి గాని, ధర్మపథమును గూర్చి గాని ఈ మహాసభలో నెవరి మనస్సునను సందియ ములు గాని, తప్పభిప్రాయములు గాని లేవని నేను నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁగలను.'

'ఆనందా! నీవు సంపూర్ణ విశ్వాసముతోఁ బల్కితి, వని బుద్ధుఁ డానందు నితో జెప్పి కొంతసే పూరకుండి సెజ్జనుండి సగము లేచి యిట్లనియె:- "సోదరు లారా! చూడుఁడు. ద్వంద్వ పదార్థము లన్నిఁటికి నాశనము స్వభావము. కావున శ్రద్ధతో మీ మోక్షములు మీరే సాధించుకొనుఁడు." ఇవియే బుద్ధదేవుని కట్టకడపటి వాక్యములు.

అంతట నమ్మహానుభావుఁడు గాఢమైన ధ్యాననిష్ఠలో ప్రవేశించెను. పిమ్మట నాయన క్రమక్రమముగా నైహిక సంబంధమైన జ్ఞానము మొదలైన వానిని విడిచి చిత్తము నిర్వికల్ప సమాధిలో జేర్చెను. అది చూచి యానందుఁడని రుద్ధునితో 'భగ వానుఁడు బుద్ధుడు సిద్ధి పొందినా'డనెను. 'అయ్యో! అన్నా! కాదు కాదు. బుద్ధుడు సిద్ధిపొందలేదు. సుఖదుఃఖాను భవములకు, నాలోచనలకు నతీతమైన నిర్వికల్ప సమాధిలో నీ మహాత్ముడు ప్రవేశించినా'డని యనిరుద్ధుఁ డుత్తరము చెప్పెను. అనంతరము బుద్ధదేవుఁ డాస్థితిలో గొంతసే పుండి దేహత్యాగము చేసెను.

—శ్రీ చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహము

Blank Page

106

కొన్ని మంచి పుస్తకాలు

భారత స్వాతంత్ర్య పోరాట సంగ్రహ చరిత్ర
గాంధీజీ జీవితం-జాతీయోద్యమం
నెహ్రూ-జీవితం-భావనలు
స్వాతంత్ర్య సమరంలో సుభాష్ చంద్రబోస్
విప్లవజ్యోతి అల్లూరి సీతారామరాజు
షహీద్ భగత్ సింగ్
విప్లవసేనాని చంద్రశేఖర ఆజాద్
దళితజాతుల వైతాళికుడు అంబేద్కర్
బుద్ధుడు-జీవితం-అవగాహన
జిడ్డు కృష్ణమూర్తి-అవగాహన
జిడ్డు కృష్ణమూర్తి తత్వంలో నవ్యత-నాణ్యత
జిడ్డు కృష్ణమూర్తి తత్వదర్శనం
నిరంతర సత్యాన్వేషి
అరిస్టాటిల్-జీవితం-తాత్వికత
సోక్రటీస్-జీవితం-తాత్వికత
ప్లేటో-జీవితం-తాత్వికత
వివేకానంద-జీవితం-తాత్వికత
కౌటిల్యుని అర్థశాస్త్రం
మనుస్మృతి (మనుధర్మశాస్త్రం)
కన్యాశుల్కం
వరవిక్రయం
మధుసేవ
మాలపల్లి
మహనీయుల సూక్తులు-హితోక్తులు
యుద్ధం-శాంతి
ప్రాచీన కవులు
మహనీయుల జీవితాల్లో మధుర ఘట్టాలు
జాతీయ గీతాలు

Check List

Book Number	U.V.P01 K173	Date	30/01/2021
Front Cover	yes	Back Cover	yes
Blank Pages	CI, 105 6		
Missing Pages	NO		
Prepared	Ramya	Scanned	Swathi
BOOK SIZE	H 8.5 W 5.5	Pages	109